ØKONOMI og POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 45. Årgang . Nummer 2 . 1971

Munksgaards Forlag . København 1971

ØKONOMI OG POLITIK

45. ÅRGANG NR. 2 1971

INDHOLD

POUL OVE PEDERSEN: Vækstcentrer og bysystemer 141

OLE LANDO: Etableringsret og fri udveksling af tjenesteydelser i fællesmarkedet 168

OLE ZACCHI og ANDREAS WILDT: Nyt lys over det danske kapitalmarked 179

PETER ANDREAS BØGGILD: Gravskrift over selective employment tax 199

Den internationale økonomiske situation 218

Den danske økonomiske situation 232

Politisk kronik 241

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
MUNKSGAARDS FORLAG . KØBENHAVN 1971

FORFATTERNE

Poul Ove Pedersen, civiling., lic. tech. Danmarks tekniske Højskole.

Ole Lando, professor, dr jur. Handelshøjskolen i København.

Ole Zacchi, sekretær i Danmarks Statistik, cand. polit.

Andreas Wildt, sekretær i Danmarks Statistik, cand. polit.

Peter Andreas Bøggild, økonomisk medarbejder ved dagbladet Børsen, cand. polit.

De løbende økonomiske oversigter udarbejdes af økonomisk konsulent, cand. polit. H. Thustrup Hansen og sekretær, cand. polit. Palle Mikkelsen, Det økonomiske Sekretariat. Den politiske kronik udarbejdes af cand. polit. C. Lind.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 45 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 15 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Økonomisk konsulent, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionssekretær: BIRTE NYHOLM. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. SV. AAGE HANSEN, professor, dr. polit. ANDERS ØLGAARD, professor, dr. phil. OLE KARUP PEDERSEN og kontorchef, cand. polit. HANS BOSERUP. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K, tlf. (01) 11 41 53. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K. tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen den 27. september 1971.

VÆKSTCENTRER OG BYSYSTEMER

POUL OVE PEDERSEN

1. TO ARGUMENTER FOR DECENTRALISERING

Ifølge Landsplanudvalgets (1971) nyeste befolkningsfremskrivning vil kun 86 af landets 225 kommuner uden for de tre hovedstadsamter vokse i fremtiden, og kun 51 vil vokse stærkere end gennemsnittet for hele landet. Denne tendens til koncentration af befolkningen er fortsættelsen af en udvikling, der er foregået lige siden industrialiseringens første dage, og lige siden har der lydt stærke røster imod den fortsatte koncentration.

Også i den standende debat om landsplanlægning, egnsudvikling og kommunalreform er decentralisering eller recentralisering nøgleord.

Der fremlægges ofte to forskellige argumenter for ønsket om decentralisering. Det ene er, at storbyerne er blevet for store, umenneskelige og uøkonomiske, trafikanlæggene er overbelastede, støj- og røgproblemerne er voksende osv. Kort sagt, at storbyerne er ved at kvæle sig selv, og vi må derfor forsøge at stoppe deres vækst. Det er det synspunkt, der ligger til grund for Haveby- og New Towns bevægelsens forsøg på at skabe selvforsynende byer af begrænset størrelse.

Det andet argument er, at kun ved at skabe relativt store »vækstcentrer« i landets udkantsområder vil vi være i stand til at fastholde befolkningen og sikre den økonomiske vækst i disse områder. Dette synspunkt ligger til grund for megen af den nyere litteratur om regionplanlægning.

Det første argument, der er det ældste, førte til spørgsmålet om, hvad den optimale bystørrelse er. Hvor store bør byer blive? Det andet argument har ført til, at man har vendt problemet på hovedet og i stedet for spurgt om, hvad er den mindste størrelse, et vækstcenter kan have, hvis man skal sikre et tilfredsstillende serviceniveau og en stabil vækst i et område?

Medens diskussionen om optimal bystørrelse som oftest har opfattet byerne med deres opland som selvforsynende, isolerede enheder, så er byerne i den nyeste debat om vækstcentrer opfattet som dele af et system af byer, og byernes størrelse må derfor til dels afhænge af deres placering i systemet.

2. OM MÅLING AF BYSTØRRELSE

Den efterhånden omfattende litteratur om bystørrelse og vækstcentrer har ikke ført til nogen talmæssig enighed om, hvor store byer bør være. I USA synes forskerne at mene, at byer må have mindst 250.000 indbyggere for at fungere som vækstcentrer (Berry og Neils, 1969).

Europæiske forskeres synspunkt synes at være, at den optimale størrelse ligger et eller andet sted mellem 30.000 og 250.000 indbyggere (se f. eks. Allen, 1968); endelig taler landsplanudvalget (1970 b) i Danmark om udviklingscentrer i størrelsen fra 2.000 til 10.000 indbygggere.

Et af problemerne ved at bestemme optimale eller minimale bystørrelser er det rent måletekniske: Hvad forstår vi ved en bys størrelse? Den normale praksis, som også skal følges her, er at måle bystørrelse i antal indbyggere. Det er på den anden side klart, at en indisk by med 100.000 indbyggere og en gennemsnitsindtægt på 100 US $ om året ikke kan sidestilles med en amerikansk by på 100.000 indbyggere og en gennemsnitsindtægt på 3.000 US $ om året. Et andet problem ved at benytte folkemængden som et mål for bystørrelsen er, hvor bygrænsen skal fastlægges; bør kun indbyggerne i den fysiske by medregnes, eller skal byens opland også medregnes? Det rimeligste vil her nok være at medregne befolkningen i byens pendleropland.

Disse problemer med at definere bystørrelsen kan imidlertid ikke forklare den store variation i opfattelsen af, hvilken bystørrelse, der er optimal. Da både gennemsnitsindkomsten og pendlerafstandene er større i USA end i Europa, skulle disse definitionsproblemer jo føre til en mindre optimal bystørrelse i USA end i Europa.

Et andet problem ved at bestemme optimale eller minimale størrelser for byer eller vækstcentrer er at definere begrebet vækstcentrer. Nøgleordet til forståelse af det amerikanske vækstcenterbegreb er »Self-sustained growht« (selvgenererende vækst), altså et krav om, at vækstcentret skal være i stand til selv at generere innovationer til fornyelse af produktionsapparatet, efterhånden som igangværende produktion forældes.

Det europæiske vækstcenterbegreb synes snarere at være defineret som et servicecenter, der må indeholde en tilstrækkeligt varieret service til at kunne tiltrække sig aktiviteter opstået andet steds.

I det følgende skal nogle af de ovenfor skitserede problemer søges klarlagt.

3. OM OPTIMAL BYSTØRRELSE

3.1 Omkostningerne

De fleste analyser af optimal bystørrelse er statistiske analyser af om-

kostningerne ved at forsyne byer af forskellig størrelse med offentlige faciliteter, f. eks. hvad er udgifterne til biblioteker, skolevæsen, sundhedsvæsen, el-forsyning osv. pr. indbygger i byer af forskellig størrelse? Sådanne analyser har som regel vist, at de mindste omkostninger findes i byer i størrelsesordenen 10–100.000 indbyggere. Omkostningskurvens minimum er imidlertid temmelig fladt, og omkostningerne begynder ofte først at stige kraftigt ved befolkningstal på 100–200.000 indbyggere (Se f. eks. Allen (1968), Shindman (1955), Duncan (1951) og Ogburn (1937). Samtidig er spredningen omkring den v-formede omkostningskurve normalt meget stor. Omkostningskurvens minimum er derfor meget dårligt bestemt.

Til illustration er i fig. 1 kurve A vist resultatet af den eneste danske analyse, der er forfatteren bekendt. Den omfatter bare en enkelt omkostningssektor, nemlig skatteadministrationen. Den viser, at omkostningerne i byer med over 50.000 indbyggere vokser forholdsvis hurtig med bystørrelsen. Da de enkelte sektorer i den offentlige økonomi imidlertid ikke kan ventes alle at have nøjagtigt samme minimum, ville en kurve for de samlede udgifter formentlig blive noget fladere.

Dette relativt lave minimumspunkt på omkostningskurven er ofte blevet taget til indtægt for en decentraliseringspolitik.

Man kunne undre sig over, at byerne bliver ved med at vokse til trods for de stigende omkostninger. Decentraliseringstilhængerne forklarer dette med, at de virksomheder og husstande, der flytter ind i den store by, kun vil komme til at betale de gennemsnitlige omkostninger ved at bo i den store by, medens de burde betale de marginale omkostninger. Hvis de marginale omkostninger nu er større end de gennemsnitlige, vil byen fortsætte med at vokse længe efter, at den burde have stoppet sin vækst.

Omkostningsanalyser af den ovenfor beskrevne type lider imidlertid af flere mangler.

1. For det første tager de ikke højde for, at samtidig med at omkostningerne pr. indbygger stiger, når byen vokser, så bliver den service, der ydes, også bedre. Den lille bys bibliotek med nogle få tusinde bind lader sig ikke direkte sammenligne med den store bys bibliotek, der måske har en halv million bind. Den lille bys sygehus med kun én afdeling lader sig ikke direkte sammenligne med den store bys sygehus med mange specialafdelinger.

Hvis man reducerer for denne variation i servicestandard, bliver omkostningskurven endnu fladere. Som et eksempel på sådan en flad omkostningskurve viser kurve B i figur 1 resultatet af en italiensk undersøgelse (se Allan 1968), hvor man beregnede omkostningerne ved at forsyne byer af forskellig størrelse med infrastruktur.

Omkostningsindeks

(Omkostninger for billigste bystørrelse = 1,00)

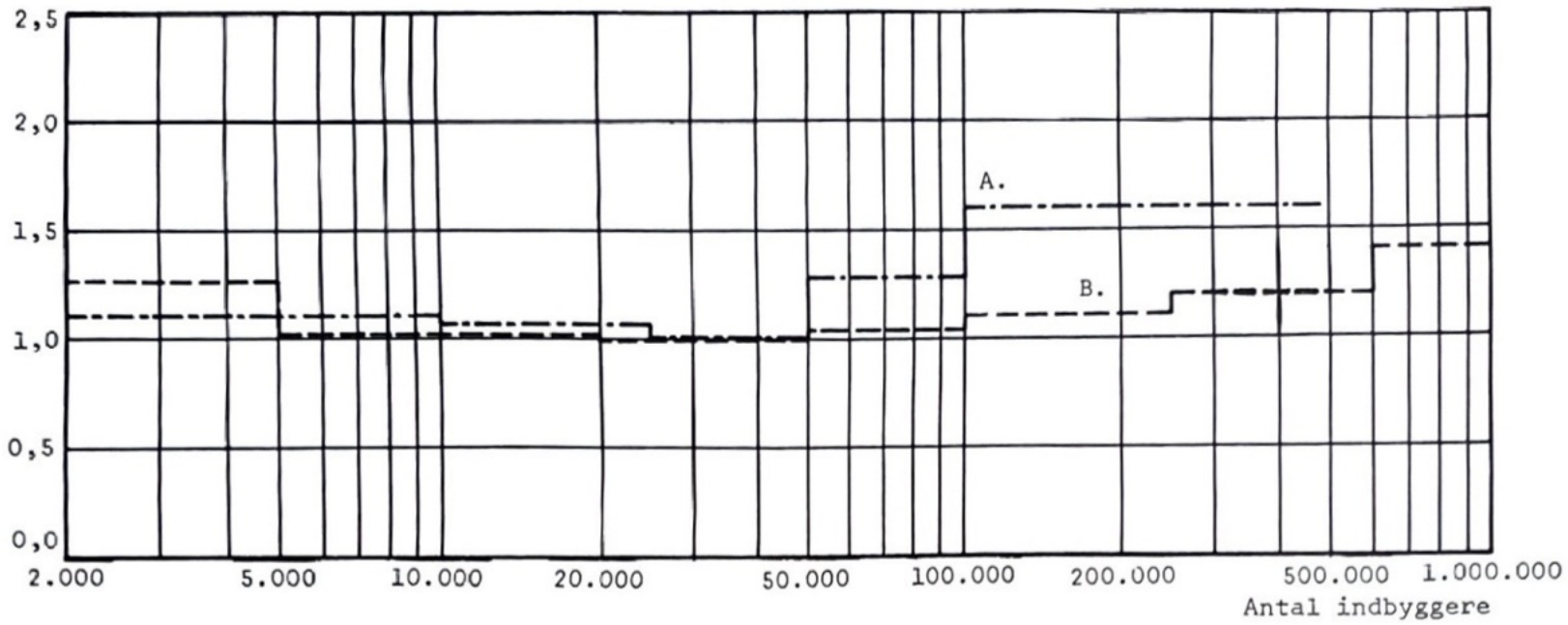

Fig. 1. Serviceomkostninger som en funktion af bystørrelsen.

A. Antal ansatte pr. indbygger i den kommunale skatteadministration 1970.
Kilde: Rasmussen (1970).

B. Beregnede omkostninger til infrastruktur i byer af forskellig størrelse.
Kilde: Allan (1968).

Omkostningerne er i begge tilfælde mindst for byer med 20.–50.000 indbyggere.

2. For det andet indgår der i omkostningsberegningerne en række omkostninger, der ud fra et samfundsøkonomisk synspunkt ikke er regulære omkostninger, men bare overførsler fra én gruppe til en anden. Dette gælder f. eks. leje af grundarealer, der repræsenterer en pengeoverførsel fra bruger til ejer; og hvor lønningerne i de store byer er større end i de små byer, uden at dette er kompenseret af en produktivitetsforskel, så repræsenterer også denne lønforskel en pengeoverførsel, der nok ændrer indkomstfordelingen, men ikke den samlede indkomst

3. Endelig interesserer de fleste af disse analyser sig kun for de omkostninger, der tilfældigvis betales af det offentlige. For at få et sandfærdigt billede, bør vi også se på husstandenes og det private erhvervslivs omkostninger.

Den umiddelbare opfattelse, de fleste mennesker har, er, at leveomkostningerne er meget større i de store byer end i de små. En undersøgelse, som Danmarks Statistik udførte i 1970 (Stat. Efterretn. no. 29, 1970) viser en variation i leveomkostningerne på kun 12 pct. fra de dyreste kommuner i hovedstadsområdet til de billigste kommuner i provinsen. Dette kunne tyde på, at de opfattede omkostningsforskelle skyldes forskelle i forbrugssammensætningen snarere end reelle omkostningsforskelle. Om en husstand foretrækker at bo i en stor eller en lille by må derfor afhænge af dens forbrugsmønster. Dette bliver så meget vigtigere, som der bag den gennemsnitlige omkostningsforskel på 12 pct. gemmer sig enkeltposter, f. eks. boligudgifterne, hvor forskellene er meget større.

Det private erhvervslivs omkostninger varierer fra sektor til sektor, men der er nok ikke tvivl om, at omkostningerne i hvert fald i nogle industrier vokser med bystørrelsen.

På den anden side er det både for husstandens og erhvervslivets vedkommende meningsløst at se på omkostningerne alene. For at give et sandfærdigt billede må omkostningerne sammenholdes med indtægterne og produktiviteten.

3.2 Indkomsterne

I næsten alle analyser af indkomsternes og produktionens variation med bystørrelsen har man fundet, at indkomst og produktion pr. indbygger stiger med bystørrelsen (se f. eks. Rasmussen (1968) og Statens offentliga utredninger (1970:34)). En stor del af denne variation skyldes uddannelsesniveauet og erhvervssammensætningen. En anden årsag til indkomstvariationen er, at der ofte er større kapital investeret i de store byers produktionsapparat. Det afgørende er imidlertid, at selv når man har korrigeret for disse faktorer, finder man stadigvæk højere indkomster i de store

byer end i de små. Alonzo (1970) refererer flere sådanne analyser f. eks. Fuchs (1967), der for USA fandt en variation i timelønningerne på 30–40 pct. fra de mindste til de største byer, selv efter at der var taget højde for variationen i erhverv, race, alder, køn og uddannelse. I Sverige har man fundet indkomstforskelle på 20–30 pct. mellem de tre største byer og resten af landet (Statens offentliga utredninger, 1970:3 og 1970:34). Endelig har Rasmussen (1968) herhjemme rapporteret forskelle i timelønnen mellem København og provinsen på 10–20 pct. for medlemmer af Smede- og maskinarbejderforbundet.

At indkomster og produktivitet er højere i de store byer end i de små byer forklares normalt som et resultat af det, økonomerne kalder eksterne fordele (external economies eller agglomeration economies).

Eksempler på sådanne fordele er: Mulighed for øget specialisering; nem adgang til et mere varieret udbud af service og transportfaciliteter; større udbud af specialiseret arbejdskraft og derfor også bedre mulighed for at udnytte den effektivt, altså mindre arbejdsløshed; lagre af reservedele og andre produkter vil i forhold til forbruget kunne holdes på et lavere niveau, når forbruget er stort; nemmere adgang til information. Det sidste er måske det allervigtigste, men også det vanskeligste at analysere. Spørger man, hvad det er for informationer, man ikke kan få i den lille by, så er det svært at svare, for de spørgsmål, vi kan formulere klart, og som vi ved, hvem vi skal stille, kan vi få besvaret allevegne. Problemet er at få besvaret de spørgsmål, vi endnu ikke har formuleret. Det er den tilfældigt opsnappede oplysning, man bliver afskåret fra i den lille by. Og værdien heraf er svær at kvantificere.

For at afgøre om storbyer er uøkonomiske eller ej, må vi tage højde for både udgifter og indtægter. Konklusionen af de få analyser, der har forsøgt både at tage højde for indtægts- og udgiftssiden af byernes regnskab, er således, at det ikke er muligt selv i de største byer, vi kender i dag, at påvise, at de samfundsøkonomisk er en dårligere forretning end de mindre byer.

Det betyder naturligvis ikke, at man nødvendigvis skal bygge byer så store som muligt, for der er en række ikke-økonomiske ulemper, der ikke er medregnet i disse rent økonomiske betragtninger. For eksempel støj- og røgforureningen og hele miljøproblematikken.

Det kan således indvendes, at der i de traditionelle målinger af folks levestandard kun indregnes økonomiske goder, medens f. eks. adgang til rekreative områder, der ville være til de små byers fordel, ikke er medregnet. Omvendt kan det imidlertid siges, at heller ikke fordelen ved de store byers større tilbud medregnes i de traditionelle målinger af levestandard. Disse forhold kompliceres yderligere, fordi de påvirker den sociale indkomstfordeling. Således vil storbyens større serviceudbud fortrinsvis komme de

højere indkomstgrupper til gode, mens de små byers rekreative muligheder er lige fordelagtige for alle indkomstgrupper. Omvendt viser svenske undersøgelser (Statens offentliga utredninger 1970:34), at de regionale indkomstforskelle er størst for de laveste indkomstgrupper.

Detaljerede analyser af disse forhold i Danmark ville være i høj grad ønskelige og nødvendige, før man kan tage stilling til, om der eksisterer optimale bystørrelser eller ej.

4. BYEN SOM CENTER FOR ÆNDRINGER I SAMFUNDET

Der kan imidlertid rejses en mere principiel indvending mod argumentationen om en optimal bystørrelse, nemlig at den som oftest har været fremført med en implicit forudsætning om, at byen og dens opland udgør et uforanderligt samfund isoleret fra omverdenen. Med stigende specialisering bliver dette mere og mere forkert, specielt for de små byer; de er fuldstændigt afhængige af udveksling af varer og informationer med omverdenen. Når produktion og forbrug i omverdenen ændrer sig, så må byens aktiviteter følge med, hvis den fortsat vil udveksle varer og information med omverdenen. Eksisterer der en optimal bystørrelse, er det derfor sandsynligt, at den varierer med tiden og den teknologiske udvikling.

Med tiden vil mange af de nuværende aktiviteter i byen forældes og blive urentable, og kun hvis der i tide er igangsat nye aktiviteter, vil byen kunne bevare sin størrelse og indkomst.

Nye aktiviteter i en by kan enten blive igangsat på lokalt initiativ på grundlag af lokale opfindelser og ideer, på lokalt initiativ ved udnyttelse af ideer og opfindelser opstået andetsteds, eller ved at fremmede organisationer, både offentlige og private, opretter filialer i byen.

Mange forskningsarbejder fra de senere år tyder imidlertid på, at helt nye ideer og opfindelser hyppigst opstår første gang i de største byer og derfra spreder sig til de mindre.

Dette er baggrunden for ideen om at forsøge at opbygge vækstcentrer i økonomisk tilbagestående regioner. Sådanne vækstcentrer må være store nok til at generere nye ideer og aktiviteter, og de må være i stand til at formidle spredningen af disse ideer og aktiviteter til den region, de ligger i.

Sandsynligheden for, at nye ideer opstår, er størst i de større byer, fordi disse normalt har den største udveksling af ideer, mennesker og produkter med andre byer både i og uden for landet. Sandsynligheden for, at en ny idé bliver til en ny aktivitet, er også større i de store byer, fordi nye, små aktiviteter er langt mere afhængige af eksterne fordele end ældre etablerede virksomheder og virksomheder med en mere rutinepræget funktion.

For sådanne små virksomheder er den nemme adgang til kunder, leve-

randører og servicefunktioner meget vigtig, fordi de ikke har opbygget nogen fast indkøbs- og salgsorganisation. Større ældre virksomheder vil i høj grad have opbygget sådanne organisationer internt, og de bliver derved mere uafhængige af storby-miljøet.

Det betyder naturligvis ikke, at den store by altid kommer først med innovationer. Ved specialisering vil en mindre by ofte kunne opnå mange af de samme fordele, som den store by har. F. eks. var industribyen Odense den første by i Danmark til at oprette både vand-, gas- og elværker (1853, 1853 og 1891) (Foreningen af kommunale embedsmænd, 1918).

Som en illustration af betydningen af storbyens rolle som generator af nye ideer og aktiviteter har vi analyseret den danske patentstatistik. Analysen viste, at storkøbenhavnere udtager ca. 3 gange så mange patenter pr. indbygger som landboere og indbyggerne i byer med under 20.000 indbyggere, mens indbyggerne i provinsbyer med mere end 20.000 indbyggere udtager 30–40 pct. flere. Selv byer som København modtager flere ideer udefra end den genererer, således udgjorde de af danskere udstedte patenter i 1969 kun 13 pct. af samtlige i Danmark udstedte patenter. Dette tal har i de sidste 20 år været kraftigt faldende fra ca. 50 pct. i 1940'erne.

Der kan rettes mange indvendinger mod brugen af patentstatistikken til måling af frekvensen af nye ideer (Se Nørregaard Rasmussen, 1969). For det første er det kun en lille del af alle nye ideer, der patenteres, f. eks. patenteres kulturelle nyskabelser jo normalt ikke. For det andet er alle de ideer, der patenteres, ikke lige betydningsfulde. Patentstatistikken er imidlertid een af de eneste kilder, vi har, og der er ikke meget, der tyder på, at ikke-patenterede nyskabelser skulle foregå uden for de store byer i større omfang, end tilfældet er med de patenterede.

Uanset om store byer er en god eller en dårlig forretning, så har de store byer derfor haft en meget vigtig funktion som vuggestue for nye aktiviteter. I lande og perioder, hvor samfundet undergår en kraftig forandring, er denne funktion meget vigtig, og selv om den store by på kort sigt er en dårlig forretning, så kan den for landet som helhed godt være en fornuftig investering, hvis den genererer mange nye aktiviteter.

For landet eller regionen som helhed er betydningen af storbyens rolle som generator af nye ideer og aktiviteter naturligvis afhængig af, om effekten af disse ideer og aktiviteter spredes.

Sådanne spredningsprocesser indtager derfor en central position i diskussionen af det andet argument for decentralisering, nemlig argumentet om, at kun ved at skabe relativt store »vækstcentrer« i landets udkantsområder, vil man være i stand til at fastholde befolkningen og sikre den økonomiske vækst i disse områder.

Hoselitz (1960) skelner mellem parasitiske og generative byer. Det er

karakteristisk for de parasitiske byer, at de trækker ressourcer i form af naturlige råstoffer og arbejdskraft fra oplandet uden at yde noget til gengæld. Sådanne parasitiske byer vil ganske vist føre til en generel indkomststigning for regionen som helhed, men de perifere dele af regionen vil stagnere. I modsætning hertil sætter han de generative byer, hvis vækst, ved at fremme de tre nedenfor omtalte spredningsprocesser, vil spredes til alle dele af regionen.

I det følgende skal tre spredningsprocesser omtales, nemlig:

1. Input-output processen,
2. Innovationsspredningsprocessen og
3. Spill-over effekten.

Hvor disse spredningsprocesser virker, udgør byerne et system af byer, der er indbyrdes afhængige.

5. INPUT-OUTPUT PROCESSEN

Vækstcenterteorien er udviklet af den franske økonom Perroux i 1950'erne (Perroux, 1955). Ved et vækstcenter forstod Perroux ikke et center i geografisk forstand, men en hastigt voksende industrisektor, som ved handel er nært knyttet til andre industrisektorer. Den hastige vækst i industrisektoren vil som oftest være en følge af en innovation i sektoren, der enten reducerer prisen eller forbedrer kvaliteten af sektorens produkter. En sådan prisreduktion eller kvalitetsforbedring vil ikke alene resultere i øget omsætning i sektoren selv, men også i de sektorer, der leverer input til sektoren. Ligeledes vil de sektorer, til hvilke vækstsektoren leverer forbedrede input høste fordel af innovationen og kunne sætte deres omsætning i vejret. Når produktionen i disse andre sektorer stiger, så skal de bruge mere input, som de må købe i atter andre sektorer osv. En stigning i produktionen i en sektor vil derfor brede sig som en kædereaktion til andre sektorer.

Denne proces, hvorved vækst i en sektor spredes til andre sektorer, svarer til den, der er beskrevet i en simpel input-output model, der beskriver strømmene af produkter mellem de enkelte sektorer.

I den udstrækning, produktionen i de enkelte sektorer er geografisk adskilt, beskriver den også de interregionale strømme af varer og kan derved give et billede af, hvorledes en produktionsstigning som følge af innovation i en given sektor i en given region muliggør produktionsstigninger i andre sektorer i andre regioner.

Alle sektorer er naturligvis ikke lige afhængige af hinanden, men danner komplekser af indbyrdes afhængige industrier. Et særligt kompleks er serviceaktiviteterne, der er afhængige af indkomsterne i husstandssektoren snarere end af produktionen i specifikke industrier. Ved planlægning af et vækstcenter er det derfor ikke nok at finde industrier, der vokser hurtigt,

de må også være integrerede med andre sektorer i økonomien. Når mange udviklingslande har opført stålværker og subventioneret en automobilindustri, så er det netop, fordi vækst i disse industrier særlig let skulle kunne brede sig til andre sektorer.

Denne interindustrielle spredningstendens gør sig gældende ikke alene gennem input-output matricens udbud-efterspørgselssammenhæng, men forstærkes yderligere gennem en tendens til, at innovationer i vækstindustrien fremskynder innovationsprocessen i de andre industrier. Det skulle således være muligt for en region, ved subsidiering af en vækstindustri, at trække sig selv op ved håret, at skabe »selfsustained growth«.

Faren ved en sådan politik er, at en stagnation i vækstindustrien omvendt vil brede sig til andre industrier og resultere i generel stagnation, således som man alvorligst har set det i Europas kulminedistrikter. For at undgå risikoen for en sådan katastrofe og sikre en vis stabilitet er det nødvendigt, at der er flere af hinanden uafhængige vækstindustrier.

Dette er normalt kun tilfældet i temmelig store byer. I en analyse af, hvorledes byers vækstrate varierer med bystørrelsen, fandt Thompson (1965), at de små byers vækstrater varierede meget kraftigere end de store byers. For USA fandt Berry (ikke publiceret materiale), at variationen i vækstrate aftog med bystørrelsen indtil en bystørrelse på ca. 250.000 indbyggere. Byer over 250.000 indbyggere havde alle stort set samme vækstrate. Fig. 2 viser Thompsons og Berry's diagram anvendt på danske byer. Selv om der ikke er så mange punkter i det kritiske interval omkring 250.000 indb., så er der dog en forbløffende god overensstemmelse med Berry's resultat for USA.

6. INNOVATIONSSPREDNINGSPROCESSEN[1])

Når en innovation f. eks. for en ny idé, et nyt produkt, en ny metode eller en ny organisationsform for første gang er opstået eller accepteret i et land, som oftest i en stor by, så vil viden om den spredes til andre byer og egne i landet, og hvis de rette omstændigheder er til stede, vil også innovationen spredes.

Der må skelnes mellem husstandsinnovationer, der kan accepteres af den enkelte husstand, og byinnovationer, der forudsætter accept fra alle eller i hvert fald en del af lokalsamfundets indbyggere. Eksempler på den første type innovationer er f. eks. de større forbrugsgoder og medlemskab i nye foreninger, og de analoge eksempler på byinnovationer er oprettelsen

[1]) Oversigter over litteraturen om innovationsspredning findes i Rogers (1962), Brown (1968) og Törnqvist (1967).
Sammenhængen mellem innovation og byvækst er behandlet i Pred (1966), Lasuen (1969), Pyle (1969) og Pedersen (1969).

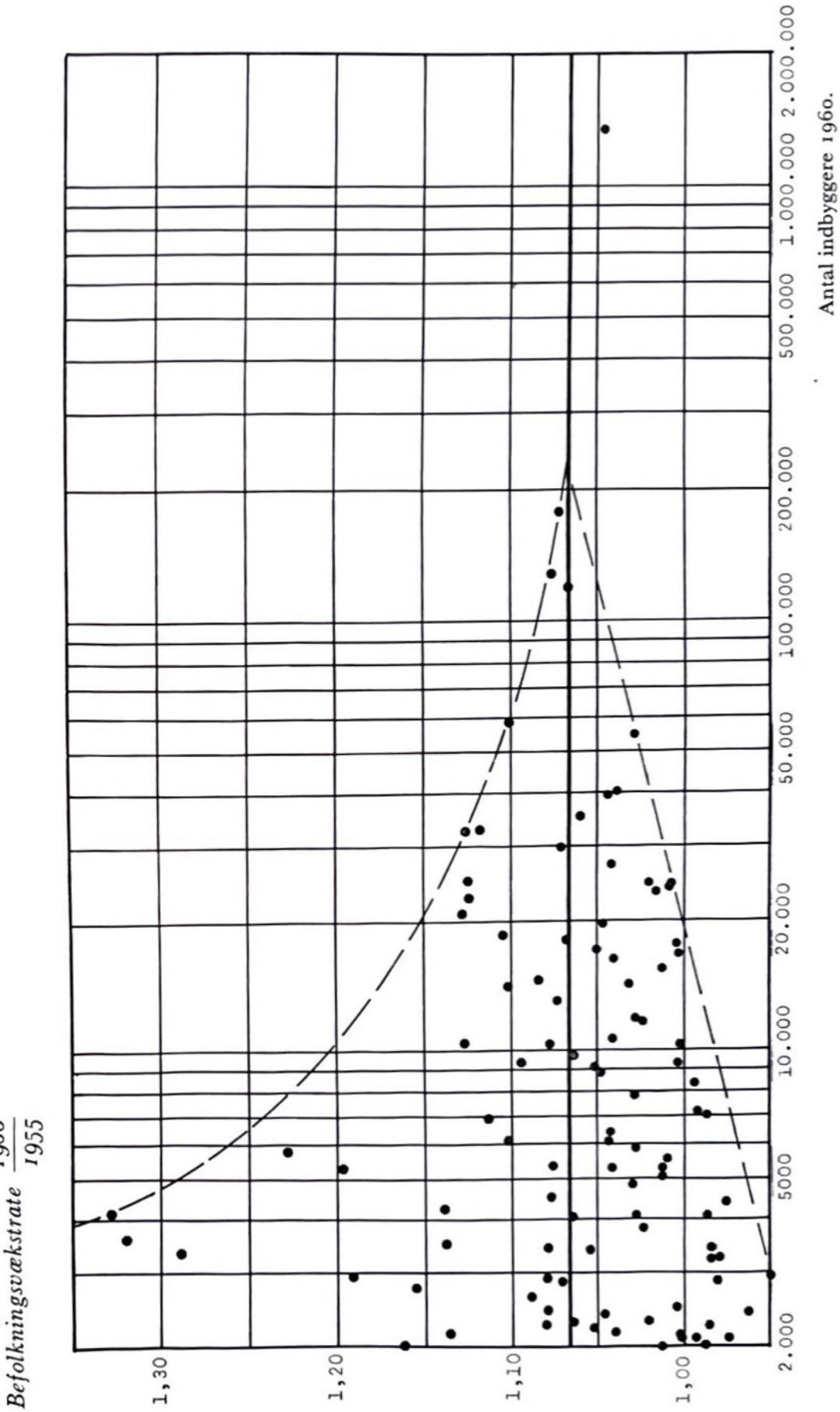

Fig. 2. Byers vækstrate som en funktion af bystørrelsen. Der er større variation i små byers vækst end i store byers. I lighed med resultatet af amerikanske analyser synes vækstraten først at stabilisere sig ved befolkningstal på omkring 250.000 indbyggere. De største byers vækstrate følger gennemsnittet for samtlige provinsbyer med over 2.000 indbyggere.

af specialbutikker for forbrugsgoderne og af lokale foreninger. I vores sammenhæng er det naturligvis først og fremmest byinnovationerne, der er af interesse, for det er dem, der optræder som byaktiviteter og medvirker til byernes vækst. Som eksemplerne ovenfor viser, er der imidlertid ofte en nøje sammenhæng mellem husstands- og byinnovationers udbredelse.

Den første betingelse for at en innovation spredes er, at der spredes information om den. Det er ikke bare et spørgsmål om at få kendskab til innovationen, der må så meget information til, at folk bliver overbevist om innovationens fortræffelighed. Massemedierne har derfor vist sig langt mindre effektive i denne informations spredningsproces, end man umiddelbart skulle tro, fordi folk som oftest kun lader sig overbevise om en innovations fortræffelighed gennem direkte personkontakt. Nu foregår de fleste personkontakter enten over ret korte afstande eller mellem de største byer. Sandsynligheden for, at en tilstrækkelig stor gruppe af husstande eller enkeltpersoner på et tidligt tidspunkt vil acceptere en innovation, er derfor størst i de største byer og i de byer, der ligger nærmest innovationscentret. Innovationer vil derfor alt andet lige følge et spredningsmønster, der er en kombination af et geografisk spredningsmønster, fra det oprindelige innovationscenter til fjernere og fjernere områder, og et hierarkisk spredningsmønster, fra de største til de mindste byer.

I de industrialiserede lande tenderer det hierarkiske udbredelsesmønster til at blive vigtigere og vigtigere (Pedersen, 1969). Dette understreger betydningen af, at der bliver opbygget slagkraftige regionale centrer.

Informationsspredning er en nødvendig betingelse for innovationsspredning, men det er naturligvis ikke en tilstrækkelig betingelse. For det første er mange innovationer ikke relevante alle steder. Kunstig vanding indføres kun i tørre områder, mineteknologi er irrelevant i et land uden miner osv.

Tærskelværdier udgør et specielt vigtigt sæt teknisk–økonomiske begrænsninger til innovationsspredningsprocessen. Mange innovationer kræver et mindste befolkningsunderlag for at kunne indføres. Serviceaktiviteter eller foreninger f. eks. vil ofte kræve en vis minimumsbefolkning for at kunne tiltrække et tilstrækkeligt antal kunder eller medlemmer. Andre innovationer løser problemer, der slet ikke eksisterer i byer under en vis størrelse, f. eks. vil rensningsanlæg eller trafiksignaler som oftest ikke være aktuelle i de mindste byer. Endelig kan andre aktiviteter kræve et tilstrækkeligt stort arbejdskraftopland. Eksistensen af sådanne tærskelværdier betyder, at innovationen ikke indføres, selv om befolkningen ellers er moden dertil.

Tærskelværdier er ikke konstante størrelser. De afhænger bl. a. af aktiviteternes omkostningsstruktur, af brugernes indkomstniveau og af introduktionen af alternative aktiviteter. F. eks. er tærskelværdierne for dagblade og gasværker gennem mange år gået op, således at gasværker og dagblade

i de mindre byer har måttet nedlægges. Omvendt er tærskelværdierne for supermarkeder og universiteter faldende, således at de har kunnet brede sig til stadig flere byer. At aktiviteter må nedlægges betyder ikke nødvendigvis, at den samlede produktion går ned, men oftere at produktion og omsætning koncentreres på nogle færre punkter.

En tredie betingelse for, at en byinnovation spredes, er, at en eller anden er villig og i stand til at tage initiativet til at indføre innovationen. I mange udviklingslande er mangelen på potentielle initiativtagere en meget reel hindring for moderniseringen, og også i de industrialiserede lande er formålet med egnsudviklingspolitiken blandt andet gennem subsidier at lokke initiativtagere frem.

Nogle empiriske eksempler på innovationsspredning i Danmark er vist fig. 3.

7. SPILL-OVER EFFEKTEN

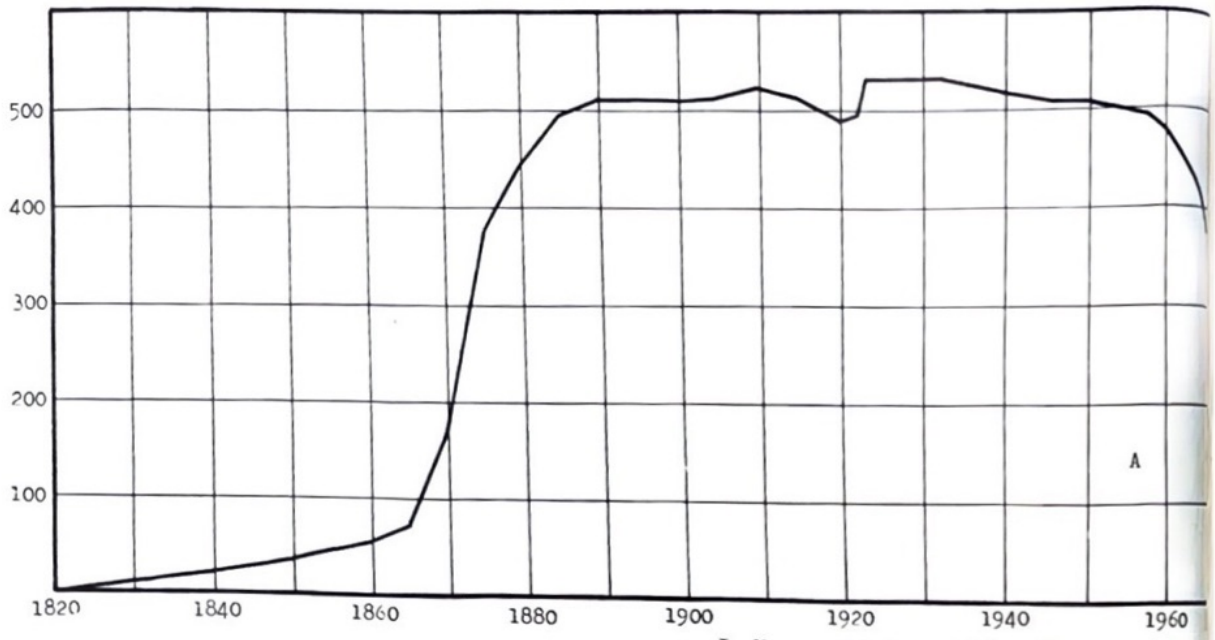
Der er imidlertid en række forhold, der gør, at innovationsspredningsprocessen som beskrevet ovenfor er af dalende betydning. For det første er informationsspredningen i mange tilfælde blevet så hurtig, at den kun i få tilfælde vil være til hinder for igangsættelse af en aktivitet. For det andet er tærskelværdierne på grund af stordriftsfordelene og ekstrem specialisering for en lang række aktiviteter blevet så store, at der i et lille land som Danmark højst vil være plads til en enkelt eller nogle få af dem. Spredningen af aktiviteter har derfor ikke kunnet følge trop med skabelsen af nye aktiviteter i de store byer, således at byerne er blevet større og større.

Efterspørgselspresset på storbyernes ressourcer er derfor vokset og har enten presset grundpriser og lønninger i vejret eller gjort det helt umuligt at skaffe tilstrækkeligt med plads og arbejdskraft.

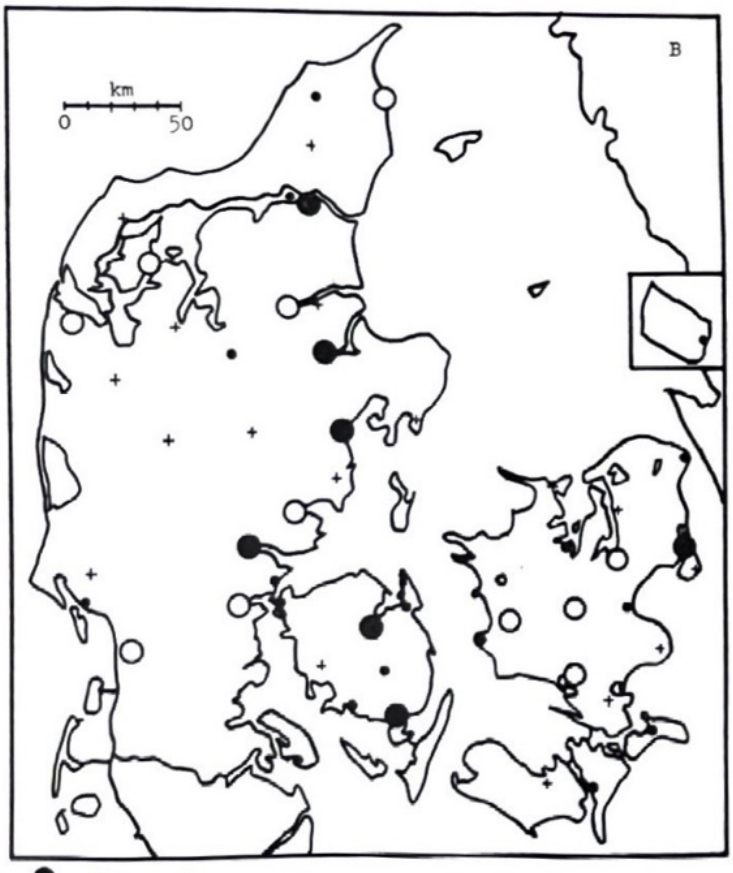
Samtidigt betyder den voksende specialisering, at de traditionelle firmaer med kun en enkelt produktionsvirksomhed bliver mere og mere afhængige af service fra f. eks. forsknings- og markedsføringsorganisationer og af leverancer fra andre produktionsfirmaer. Efterspørgslen efter transport og kommunikation vokser derfor drastisk, indtil omorganisering af hele produktionsstrukturen bliver nødvendig, hvis overbelastning, eller det Meier (1962) kalder stress i kommunikationssystemet, skal undgås.

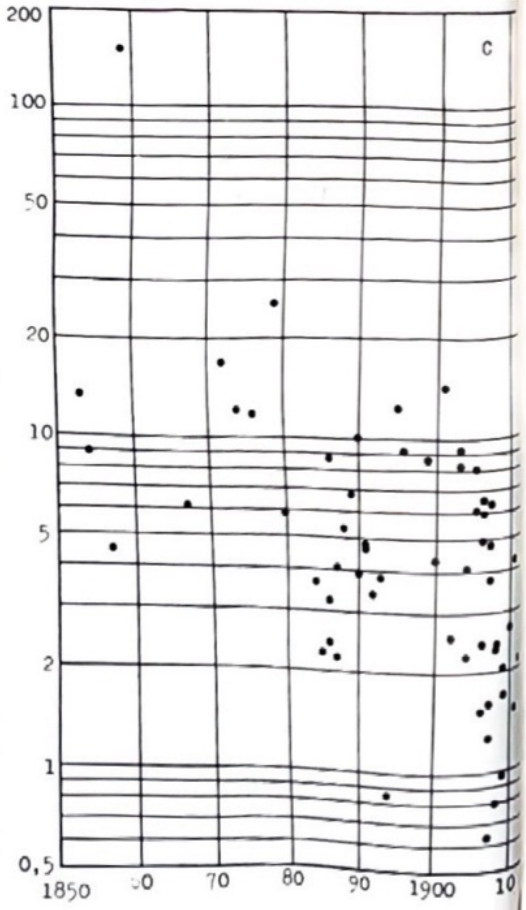
De fordele, storbyen har at byde på, er specielt vigtige for nye innovative aktiviteter, og for dem betyder de stigende omkostninger ikke så meget, fordi de, sålænge de er nye, har en reel monopolstilling og derfor ikke er særligt omkostningsfølsomme. Ældre aktiviteter med stagnerende og stærkt konkurrencebetonede markeder tvinges derimod til at blive mere omkostningsbevidste. Til gengæld falder deres krav til informationstilgængeligheden også, efterhånden som deres produktion og salg bliver mere rutine-

Antal Sparekasser

Indbyggertal (.000) i året for oprettelse af det første vandværk.

1853 – 1874
1875 – 1889
1890 – 1904
1905 – 1915

Året for oprettelse af det første vandværk.

prægede. De ser derfor ofte deres fordel i at flytte bort fra de store huslejer og lønninger og mangelen på arbejdskraft.

Denne proces, hvorved de mest omkostningsbevidste virksomheder presses ud, er specielt i England blevet kaldt spill-over effekten. Herhjemme fra kan spill-over effekten illustreres med nogle for nyligt offentliggjorte analyser af industriudviklingen i Vest- og Sønderjylland (Landsplanudvalgets sekretariat (1970 a) og Askgaard (1970)). Disse analyser viser, hvorledes manglende arbejdskraft til Hernings tekstilindustri har ført til oprettelse af tekstilindustrier i landsbyerne uden om Herning. Det tilsvarende er sket omkring Danfoss på Als. På Sjælland sker der utvivlsomt en spredning fra København til provinsbyerne, der må karakteriseres som spill-over.

Betydningen af denne spill-over effekt er stigende. Årsagen hertil er at finde i ændringer i de store virksomheders organisationsstruktur og i udviklingen af de moderne transport- og kommunikationsnet.

Denne organisationsstruktur er for nylig blevet analyseret i en række svenske analyser. Thorngren (1970) har analyseret 100 svenske firmaers interne og externe kommunikationsstrømme. Han fandt, at 70 pct. af alle de kontakter, han registrerede, var korte, rutinemæssige, en-vejs meddelelser, som normalt ikke krævede noget svar. For disse er direkte personkontakter ikke nødvendige, og de vil derfor forholdsvis nemt kunne overføres til telekommunikationsnet: Telefon, telex, datatransmission eller lukkede fjernsynsnet.

Femogtyve procent af kontakterne bestod af mere komplekse to-vejs udvekslinger af information mellem personer med allerede etablerede relationer; det er kontakter, hvor man ved, hvem men skal tale med, og hvad man skal tale om. De foregår i dag dels ved telefonkontakt og dels ved personkontakt, men med forbedrede telekommunikationskanaler vil de fle-

Fig. 3. Eksempler på innovationsspredninger i Danmark.

A. De fleste innovationers udbredelseshistorie kan inddeles i fire faser. Dette er illustreret ved væksten i antallet af sparekasser i Danmark. I første fase sker udviklingen forholdsvis langsomt (–1865). Efterhånden som innovationen får en vis udbredelse, stiger udbredelseshastigheden, og i løbet af ret kort tid (her 10–15 år) nås en meget stor udbredelse. Derefter, når markedet er ved at være mættet, aftager vækshastigheden, og udbredelsen når langsomt op på sit maksimum, der for sparekassernes vedkommende nåedes i 1920'erne. Endelig sker der i sidste fase en koncentration, enten fordi innovationen udkonkurreres af nye innovationer eller, som i det viste eksempel, fordi innovationen selv rationaliseres.

B og C. Innovationer introduceres almindeligvis i een af de større byer. Herfra breder de sig ud over landet, dels geografisk til byer længere og længere væk fra det oprindelige innovationscenter, og dels hierarkisk fra de største til stadig mindre byer. Dette er illustreret med data fra udbredelsen af vandværker i slutningen af forrige århundrede i det danske bysystem.

ste af dem formentlig kunne overføres til sådanne kanaler. De sidste 5 pct. af kontakterne består af komplekse, tidsrøvende forhandlinger, ofte med mange deltagere. Disse 5 pct. af kontakterne indeholder 80 pct. af firmaernes efterforskning af innovationer, nye markeder og nye leverandører. De er alle personkontakter, og formentlig vil kun et fåtal af dem kunne overføres til telekommunikationsnet.

De fleste af disse komplekse kontakter udføres af et lille antal højtstående funktionærer, der bruger næsten al deres tid på sådanne kontakter. Således fandt Hedberg (1970), at de højeste funktionærer tilbragte mellem 30 og 50 timer om ugen på ekstern kommunikation. For disse funktionærer er tid en begrænset resource, og for dem er stor tilgængelighed til faktiske og potentielle forretningsforbindelser en nødvendighed.

En måde hvorpå kommunikationspresset på ledelsen kan mindskes er ved at oprette specialiserede stabe, f. eks. for forskning og markedsføring, internt i firmaet, i stedet for at benytte konsulenter. Herved erstattes komplicerede externe forhandlinger med internkommunikation, der kan udføres af funktionærer på et lavere niveau.

En lignende effekt opnås ofte ved samarbejdsaftaler eller sammenslutning med underleverandører eller servicebureauer.

Det er imidlertid kun de store virksomheder, der til fulde kan udnytte fordelene ved sådanne ændringer i organisation, og det er formentlig hovedårsagen til den stigende koncentration af industrien.

Samtidig har udviklingen af kommunikations- og transportnettene muliggjort overførsel af en stor del af de relativt simple kommunikationer mellem ledelse og produktion til telekommunikationsnettet. En geografisk adskillelse mellem ledelse og produktion er derved blevet mulig, således at de produktive enheder kan flyttes ud til områder med lave grundpriser og ledig arbejdskraft, medens ledelsesfunktionerne bliver i storbyen og nyder godt af den større tilgængelighed.

Disse forhold har i Danmark hidtil været meget lidt belyst. Der er dog ingen grund til at tvivle om, at en lignende udvikling finder sted her. Det kan illustreres med nogle eksempler hentet fra dagbladet Børsens analyser af danske virksomheder (1971): Koncern LK-NES, der producerer elektroteknisk materiel, har to hovedfabrikker (3200 ansatte i alt) i Københavns-området. Samlefabrikker i Nykøbing Falster (50 ansatte), Sakskøbing (50 ansatte), Vejle, Århus og Ålborg samt salgskontorer i Haderslev, Esbjerg og Odense. Hellesens fabrikker, der fabrikerer elementer, har hovedfabrikken i København (650 ansatte, heraf 200 funktionærer) og en mindre fabrik i Køge (240 ansatte, heraf 25 funktionærer); næsten alle funktionærer er koncentreret i København. GNT Automatic, der producerer telefonmateriel, har fabrikker i Gladsaxe (1700 ansatte) og Næstved (50–60 ansatte). Ferrosan, der fremstiller medicinalvarer har fabrik-

ker i København (350 ansatte) og Holbæk (1350 ansatte). Kastrup-Holmegård glasværk har fabrikker i København, Odense, Næstved og Kolding. Flere af de nævnte koncerner har derudover virksomheder i udlandet.

Uden at kunne påstå, at disse eksempler er typiske, så er de i hvert fald i nøje overensstemmelse med det ovenfor beskrevne mønster. De har alle produktionen spredt på flere lokaliteter, men det meste af administrationen koncentreret i de store byer, fortrinsvis København. Den geografiske spredning er dog stadigvæk i mange tilfælde begrænset. Byer som Køge, Holbæk og Næstved tæt ved København synes at være de foretrukne ved filialudlægning.

I Sverige har Engström (1970) analyseret virkningen af denne udvikling på den regionale erhvervsudvikling. Han disaggregerede beskæftigelsen i industrien efter funktioner og ikke som normalt efter industrigrene og fandt, at skønt industribeskæftigelsen som helhed voksede stærkest udenfor de store byer, så voksede industriens ledelsesfunktioner stærkest i de store byer, og denne koncentration i de store byer var størst i de højeste lag af ledelseshierarkiet.

Også herhjemme viser statistikken en koncentration af industriens funktionærer i Storkøbenhavn. I 1965 var således 29 pct. af de industribeskæftigede i Storkøbenhavn funktionærer, medens det tilsvarende tal for de perifere amter lå mellem 15 og 20 pct. Foruden hovedstadsområdet kom kun Århus og Sønderborg amter op over landsgennemsnittet på 23,9 pct.

Industriproduktionen synes således at have fået større frihed til lokalisering, hvor omkostningerne er lavest, fordi den ikke længere i så høj grad er bundet geografisk til ledelsesfunktionen. Spørgsmålet er imidlertid, om der er nogen begrænsninger i denne frihed?

En første begrænsning er, at adskillelse af ledelse og produktion som oftest kun finder sted i de store koncerner. Spredningstakten vil derfor afhænge af, i hvilket omfang industriens virksomheder sammensluttes i koncerner.

En anden begrænsning ligger i omkostningerne ved kommunikation og datatransmission over lange afstande. Wright (1967), der analyserede forholdene i England, konkluderede, at væksten i private udenbys telefonledninger var meget begrænset, sandsynligvis på grund af omkostningerne; og fra USA rapporterer Zeidler et al. (1969), at omkostningerne ved datatransmission i dag er for høje til, at det kan betale sig at benytte regnemaskiner, der er mere end 150 km væk. Oprettelsen af specielle datatransmissionsnet vil ganske vist få prisen for datatransmission mellem de store terminaler til at falde, men det er sandsynligt, at der vil gå lang tid, før der kan oprettes finmaskede net i områder langt fra de overordnede terminaler. (Betænkning nr. 578, 1970). I april lå ca. 70 pct. af alle danske

dataterminaler i Københavnsområdet, og yderligere 7 pct. i Århusområdet.

Endelig sætter kravet om nem adgang til produktionsfaktorerne – højt uddannet arbejdskraft, underleverandører m. m. – en tredie begrænsning. Forbedret transport og stigende værditilvækst i produktionen har ganske vist reduceret denne begrænsnings vigtighed. De store regelmæssige strømme af varer og information, der specielt blev understreget i de traditionelle lokaliseringsteorier, kan i dag behandles billigt og effektivt med specielle transport- og kommunikationsnet, og de vil ikke påvirke lokaliseringen ret meget, hvis de bare holdes inden for visse grænser. Det er de små, hver for sig sjældne og uforudsigelige strømme, der vil påvirke beliggenheden, hvis der er mange af dem, og de vil favorisere beliggenheder i nærheden af de store byer (Karaska, 1969). Den kritiske afstand er her 100–150 km, der er den strækning, en lastbilchauffør kan køre frem og tilbage inklusive læsning og losning på en normal arbejdsdag. Ud over denne grænse stiger transportomkostningerne drastisk, fordi der skal betales for overnatninger eller overarbejde (Chrisholm, 1966).

Disse begrænsninger betyder, at selv om industriens lokaliseringsfrihed kan forudsiges at stige kraftigt, så er det ikke sandsynligt, at den generelt vil strække sig udover, hvad Friedman og Miller (1965) har kaldt »the urban fields«, dvs. områderne inden for en afstand af 150 km fra byer med over en kvart million indbyggere.

8. REGIONALUDVIKLING I DANMARK

8.1. Vækstcentrer

Tager vi udgangspunkt i Friedman og Millers »urban fields« på 100–150 km omkring de store byer, og regner vi København, Århus, Odense og Ålborg med til de store byer, så er det kun meget få og små hjørner, der falder udenfor (fig. 4). Der skulle derfor teoretisk set ikke være noget til hinder for en totalspredning af industriproduktionen i Danmark.

I virkeligheden har landets vækstområder været betydeligt mere begrænsede. Københavns vækstområde har bredt sig til omkring Næstved, mens Vordingborg og Lolland-Falster ligger udenfor, dvs. et område med en radius på 80–100 km. Omkring Århus ligger der en vækstzone, der når omtrentligt til Randers, Herning og Kolding, dvs. 60–80 km. Ved både Odense, Ålborg og Esbjerg har vækstområderne derimod kun bredt sig 10–20 km til de første rækker af nabokommuner. Dette er for så vidt i overensstemmelse med de oven for refererede analyser og teorier, idet kun København og Århus er nået op på den kvarte million indbyggere, man har fundet som mindstestørrelsen for et vækstcenter. Regner man derimod med befolkningen inden for bælter på ca. 30 km, så er både Odense, Ålborg og trekantområdet nået op på den kvarte million (Fig. 4).

Området med tilvandringsoverskud i 1963–67.

Linier gennem punkter med samme afstand til mindst een af de fire største byer, København, Århus, Odense og Ålborg.

Fig. 4. Kun København og Århus har sammenhængende vækstzoner, der breder sig mere end 50 km væk. For de øvrige byer er de sammenhængende vækstzoner mindre end 20 km i radius.

Formålet med en regionplanlægning må være at skabe en acceptabel levestandard for så mange mennesker som muligt. Da det er meget vanskeligt at skabe et tilfredsstillende udbud af service og arbejdspladser i områder med spredt og faldende befolkning, indebærer dette, at man på lang sigt må forsøge at få landets vækstområder til at brede sig så meget som muligt, samtidig med at man søger at fremskynde afvandringen fra de områder, der ligger uden for de potentielle vækstzoner. På kort sigt vil dette i affolkningszonerne ofte resultere i en målkonflikt mellem forsøgene på både at tilskynde folk til at flytte og at give dem en tilfredsstillende levestandard.

For at kunne vurdere størrelsen af de potentielle vækstzoner er det nødvendigt at analysere væksten og spredningsprocesserne i de enkelte vækstcentrer nøjere. En sådan detaljeret analyse er det naturligvis ikke muligt at give her. Her skal blot peges på nogle af de problemer, der i dag begrænser spredningsprocesserne, og som derfor må løses.

Det, der i første række får virksomheder til at flytte væk fra de store byer eller udlægge filialer, er vanskelighederne ved at få tilstrækkelig jord og arbejdskraft (se Jensen, 1966). Det første af disse problemer løses nemt ved udflytning til områder, hvor grundpriserne er lave, og i mange tilfælde yder egnsudviklingsrådet endda støtte til opførelse af bygninger.

Om det andet problem løses ved udflytning er mere tvivlsomt, fordi selv om arbejdsløshedsprocenterne i visse udkantsområder er meget store, så er de absolutte tal ofte ret begrænsede.

F. eks. var der i 1968 i Thisted arbejdsanvisningskontors område, der har landets største arbejdsløshedsprocent, (nemlig 14 pct. i årsgennemsnit) ca. 1200 arbejdsløse som gennemsnit for hele året. I sommerhalvåret fra maj til oktober var der imidlertid kun mellem 600–800 arbejdsløse. Nu er Thisteds arbejdsanvisningskontorområde, der omfatter både Thy og Mors, større end et normalt pendlerfelt, og inden for Thisteds umiddelbare pendlerfelt bor vel kun omkring halvdelen, dvs. 300–400 af de arbejdsløse. Yderligere var for landet som helhed 26 pct. af de arbejdsløse ledige i under 3 dage, og i alt 48 pct. var ledige i under 9 dage. Gælder disse tal også for Thisted, betyder det, at en virksomhed, der tænker på at slå sig ned i Thisted i sommerhalvåret, kun kan regne med en arbejdskrafttilgang på 200–300 beskæftigede. Det betyder, at de fleste store byer selv med en meget lille ledighed vil kunne tilbyde en langt større tilgang af arbejdskraft.

Til sammenligning kan det nævnes, at man i Landsplanudvalgets analyse (1970 a) af industriudviklingen i Vestjylland fandt, at gennemsnitsstørrelsen for de tilflyttede virksomheder var 65 ansatte. Tager man hensyn til, at de fleste virksomheder formentlig må stille visse kvalitetskrav til i hvert fald en del af de beskæftigede, så bliver der ikke nogen stor margin tilbage.

Skal det lykkes at trække virksomheder til sådanne områder, stilles der derfor store krav både til efteruddannelse og arbejdsformidling og måske først og fremmest til det offentliges helhjertede beslutning om, at det vil forsøge med alle midler at bevare befolkningen i området eller ej.

Den begrænsede tilgang til arbejdsmarkedet, der ifølge perspektivplanen kan ventes i 1970'erne, skulle formindske udbuddet af arbejdskraft i de store byer og derved fremme udflytningen, hvis vel at mærke mulighederne for en industriel ekspansion ikke samtidig forringes.

En anden faktor, der påvirker spredningsprocessen, er erhvervsstrukturen. Virksomheder, der køber input fra underleverandører i regionen, har langt større betydning for vækst- og spredningsprocesser end virksomheder, der kun bruger lidt input eller importerer det hele udefra.

Ligledes vil spredningsprocessen blive hæmmet, hvis der er overvægt af virksomheder, hvor produktionen af en eller anden grund ikke let lader sig opsplitte. Dette er f.eks. tilfældet med Ålborgs cementindustri og skibsværft. Omvendt er mulighederne for specialisering og opsplitning gode i tekstil- og beklædningsindustrien, der dominerer Herningområdet. Dette er også tilfældet i hvert fald med dele af jern- og metalindustrien, der dominerer i Sønderborgområdet. Det kan derfor undre, at spredningen synes at have været mere begrænset i Odenseområdet, hvor jern- og metalindustrien også spiller en stor rolle. Dette tyder på, at en analyse af erhvervsstrukturens betydning for spredningsprocesserne må benytte en langt mere detaljeret industriklassifikation end den, den nuværende statistik giver mulighed for.

Når en virksomhed påtænker at udlægge filialer, vil den utvivlsomt ofte foretrække den af flere mulige placeringer, der er nærmest hovedkontoret, fordi ledelse af og kontrol med filialen bliver lettest, og fordi materialestrømmen mellem virksomhedens produktionsenheder derved bliver billigst. Mange af københavnske firmaers filialudlægninger er derfor sket til beliggenheder på Sjælland, således som eksemplerne i afsnit 7 viser.

Et af målene for en decentraliseringspolitik må derfor være ikke alene at tiltrække produktionsfilialer fra københavnske firmaer, men også ledelsesfunktionerne. Dette er også den eneste mulighed for at undgå den skævhed i indkomstfordelingen, der er en følge af, at kun de lavest betalte job decentraliseres.

I dag har kun de Københavnske amter og Århus en andel af funktionærer og tjenestemænd, der er større end landsgennemsnittet. Betingelsen for i øget omfang at trække disse grupper til de andre landsdelscentrer er, at disse forsynes med en række overordnede servicefunktioner, hvorefter universiteter og forskningsinstitutter måske er de vigtigste. Disse institutioner vil naturligvis være til direkte gavn som servicefunktioner for offentlige og private virksomheder i regionen, men først og fremmest vil den

mulighed for efteruddannelse, der ligger i hel eller deltidsansættelse på universitetet og forskningsinstitutter øge muligheden for at trække potentielle ledere til byen.

Øget decentralisering af det offentliges beslutningsprocesser både i form af øget regionalt selvstyre og udflytning af statsinstitutioner vil utvivlsomt også fremme decentraliseringen både af det private erhvervslivs ledelsesfunktioner og af folk med højere uddannelse. Det vil nemlig give dem mulighed for f. eks. gennem udvalgsarbejde at deltage i det offentliges beslutningsprocesser, en mulighed, der i dag praktisk taget kun findes i Københavnsområdet. Derimod vil de offentlige institutioner kun sjældent give anledning til multiplikator-effekter ud over dem, der skyldes stigningen i husstandssektoren.

8.2. Servicecentrer

Bortset fra den hovedindsats, der må lægges i landsdelscentrerne for at få dem til at vokse og spredes, så må der naturligvis opbygges dels et net af overordnede servicecentrer, og dels et net af mindre lokalcentrer.

En svensk analyse af den geografiske fordeling af adgangen til overordnet service (Hägerstrand, 1970) antyder, hvor store de overordnede servicecentrer bør være. Som gennemsnit fandt man, at kun byer, der inden for en afstand af 30 km havde et befolkningsunderlag på over 100.000 indbyggere, havde et serviceudbud, der var over landsgennemsnittet. Hvis dette også gælder for danske forhold, så viser fig. 5 omtrentligt, hvilke områder der i Danmark må formodes at have et serviceudbud, der er mindre end hele landets.

Disse områder er også dem, hvor arbejdsløsheden er størst. Et befolkningsunderlag af størrelsesordenen 100.000 synes således også at være nødvendigt for at undgå de meget høje arbejdsløshedsprocenter, en ting som eksemplet ovenfor viste kan være vanskeligt i områder med for lille befolkningsunderlag.

8.3. Fravandringszoner

I de tættest befolkede egne af landet eksisterer sådan et net af overordnede servicecentrer allerede. I de tyndest befolkede områder vil det derimod være vanskeligt at opnå en rimelig dækning med overordnede centrer. Forholdene i disse områder forværres yderligere, dels fordi befolkningstallene som oftest er hurtigt faldende, og dels fordi den faldende befolkning medfører en overvægt af de ældre og mindst mobile aldersgrupper. Skabelsen af gode kollektive trafiklinier er derfor helt nødvendig i disse områder.

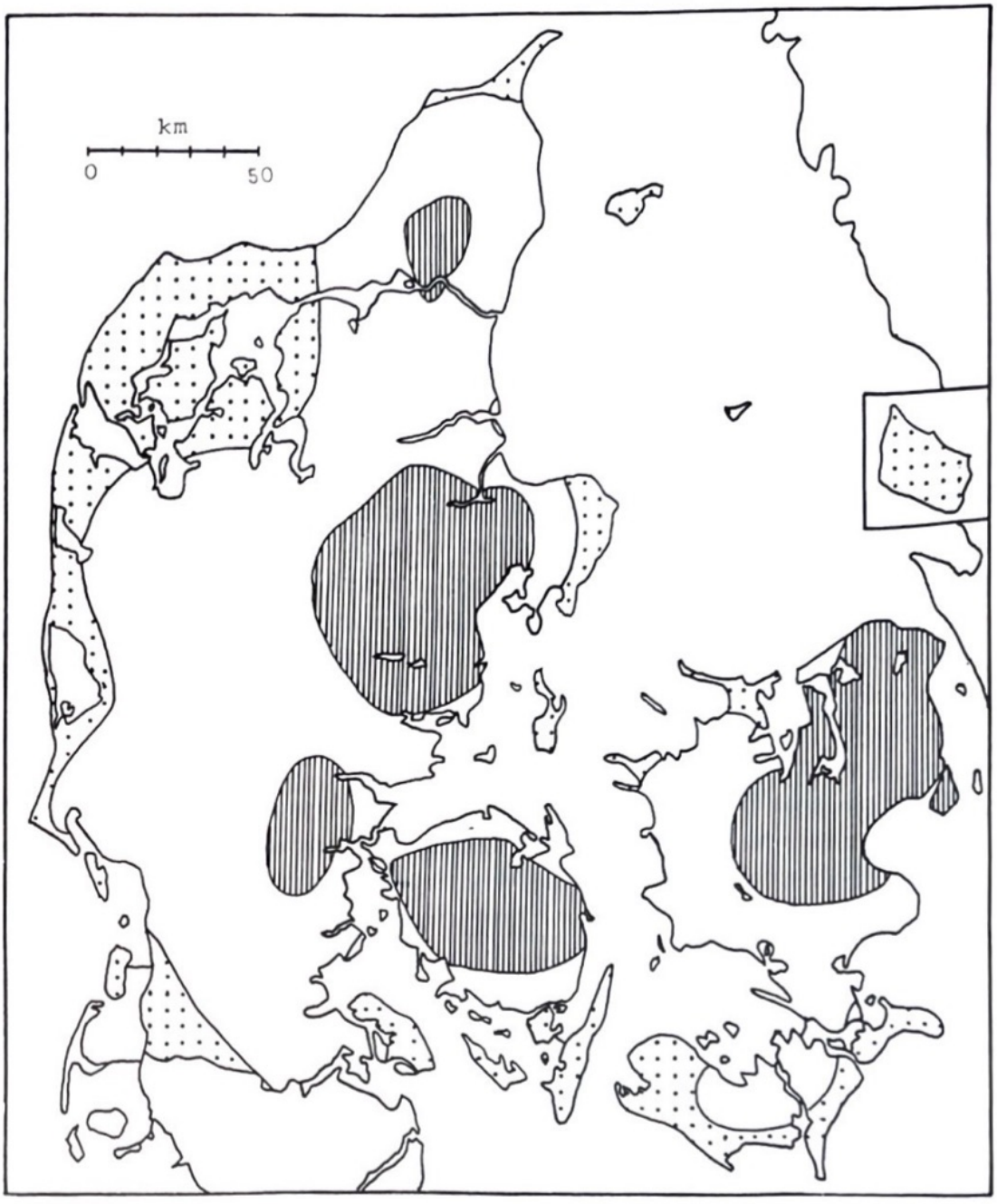

Fig. 5. Folketal indenfor 34 km's afstand 1965. (Tegnet på grundlag af Landsplanudvalgets Datakort A 24). Fra godt 20 % af landets areal kan man nå mere end 250.000 indbyggere indenfor 34 km's afstand; og fra godt 20 % af landets areal kan man nå mindre end 100.000 indbyggere.

I de fleste af disse områder har kvaliteten af de offentlige busnet imidlertid været faldende siden slutningen af 1960'erne. Samtidig ofres der stigende beløb på specielle kørselsordninger for skolebørn, pensionister og syge. Specielt indførelsen af tilvalgssystemet i skolerne har medført, at der på mange skolebusruter køres næsten hver eller hveranden time mellem kl. 7 og kl. 16. Det bør alvorligt overvejes, om man ikke ved at koordinere udgifterne til de specielle kørselsordninger med de offentlige busruter kunne skabe et tæt offentligt busnet med høje kørselshyppigheder.

I de områder, hvortil det ikke er muligt at kanalisere en vækst, vil den stigende skævhed i aldersfordelingen betyde, at en stigende del af indkomsten vil bestå af indkomstoverførsler. Medens kun 10–15 pct. af befolkningen er over 60 år i hastigt voksende områder, så viser landsplanudvalgets befolkningsfremskrivninger (1971), at vi i mange udkantskommuner kan vente at have 30–40 pct. af befolkningen over 60 år.

Der vil så være næsten lige så mange mennesker i aldersgruppen over 60 år som i aldersgruppen 20–59 år. Med de stigninger i alderspension og andre sociale ydelser, der kan ventes inden 1990 betyder det, at praktisk taget alle de erhvervsaktive i disse områder vil være beskæftigede i servicesektoren. I det omfang denne udvikling finder sted, vil det utvivlsomt medføre store miljøproblemer.

Selv om en sådan udvikling stort set vil løse de nuværende beskæftigelsesproblemer ved at overføre dem fra arbejdsformidlingskontorernes domæne til den sociale forvaltnings kontor for beskæftigelsesterapi, så vil den samtidig skabe en række nye problemer af miljømæssig art. Den kur, der oftest har været forsøgt anvendt med disse problemer, er forsøg på ved hjælp af egnsudviklingsstøtte og lignende at vende strømmen af fraflyttere. Disse forsøg har kun få steder båret frugt, og meget tyder på, at problemerne kun løses ved helt bevidst at planlægge for en faldende befolkning i stedet for at sætte sin lid til et spinkelt håb om vækst.

Både skabelsen af slagkraftige vækstcentrer og gennemførelsen af en værdig nedtrapning af et fravandringsområde kræver en nøje koordination af de enkelte sektorers indsatser. Den traditionelle sektorplanlægning vil næppe kunne klare det. Det ovenfor nævnte eksempel med den kollektive trafik, der er skilt mellem vejmyndighederne, der giver buskoncessioner, undervisningsmyndighederne, der betaler skolebusserne, og den sociale forvaltning, der betaler kørselsordningerne for syge og pensionister, er typisk i så henseende.

Folketinget og det centrale styres enkelte styrelser har, ofte uafhængigt af hinanden, fastsat normer inden for hver deres felt. Sådanne normer inden for de enkelte fagministeriers områder er imidlertid ofte indbyrdes afhængige, således at den ene norm i en vis udstrækning reducerer den

andens betydning. Så længe normerne er lavt ansat, så de enkelte kommuner har mulighed for at overstige normen, er det i orden. Men når normerne bliver meget store, og kommunernes spillerum derfor meget begrænset, så bliver det mere alvorligt, fordi der ikke længere er mulighed for at foretage substitutioner.

Et andet vigtigt forhold er, at de fleste normer og love har geografiske konsekvenser; de er imidlertid kun sjældent gjort til genstand for nøjere undersøgelser. Resultatet er, at sådanne love og normer på det regionale område ofte modarbejder hinanden.

Resultatet af den standende debat om kommunalreform og byrdefordeling vil få stor betydning for vor mulighed for at løse de regionale problemer. Men først og fremmest må vi frem til mere bevidst at tage stilling til lovforslags regionale konsekvenser.

LITTERATURFORTEGNELSE

Allen, K. (1968): Growth Centres and Growth Centre Policy. I *Regional Policy in EFTA. An Examination of the Growth Centre Idea.* University of Glasgow Social and Economic Studies No. 10, Oliver and Boyd, Edinburgh.

Alonso, William (1970): The Question of Urban Size. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association, Vol. 26.*

Askgaard, Helle (1970): *Den sønderjyske industris udvikling fra 1920 til 1970.* C. A. Reitzels Forlag, København.

Berry Brian og Elaine Neils (1969): Location, size and shape of cities as influenced by environmental factors: The urban environment writ large. I Harvey S. Perloff: *The Quality of the Urban Environment.* Resources for the Future, Washington D. C.

Brown, Lawrence A. (1968): *Diffusion Processes and Location.* Regional Science Research Institute, Philadelphia.

Børsen (1971): *Udvalgte analyser af danske virksomheder.* København.

Chrisholm, Michael (1966): *Geography and Economics.* G. Bell and Sons Ltd., London.

Duncan, O. T. (1951): The Optimum Size of Cities. I P. K. Hatt og A. J. Reiss (ed.): *Reader in Urban Sociology.* Free Press of Glencoe, Ill.

Engström, Mats-G. (1967): *Regional arbetsfördeling.* Gleerups, Lund.

Friedmann, John og John Miller (1965): The Urban Field. *Journal of the American Institute of Planners,* Vol. 31, no. 4, pp. 321–329.

Fuchs, Victor R. (1967): *Differentials in Hourly Earnings by Region and City Size.* National Bureau of Economic Research. Occasional Paper no. 101. New York.

Hedberg, Björn (1970): *Kontaktsystem inom svenskt näringsliv.* Gleerups, Lund.

Hoselitz, Bert F. (1960): *Sociological Aspects of Economic Growth.* The Free Press of Glencoe, Ill.

Hägerstrand, Torsten (1970): Tidsanvending og omgivningsstruktur Bilaga 4 i *Urbaniseringen i Sverige.* Bilagedel 1 til Balancerad regional utvekling. Statens offentliga utredninger 1970: 14. Stockholm.

Jensen Søren B. (1966): Industriudvikling og Lokaliseringsfaktorer. *Økonomi og Politik* nr. 1, 1966.

Karaska, Gerald J. (1969): Manufacturing Linkages in the Philadelphia Economy. Some Evidence of External Agglomeration Forces. *Geographic Analysis, Vol. 1, no. 4, pp. 354–369.*

Lasuen, I. R. (1969): On Growth Poles, *Urban Studies, Vol. 6, no. 2,* pp. 137–161.

Meier Richard L. (1962): *A Communication Theory of Urban Growth.* The M. I. T. Press, Cambridge, Mass.

Nørregaard Rasmussen, P. (1969): Hvem tog patenterne? I *Aktuelle Økonomiske Problemer. Festskrift til Carl Iversen.* Nationaløkonomisk Forening s. 287–294.

Ogburn, W. F. (1937): *Social Characteristics of Cities.* International Managers Association, Chicago.

Pedersen, Poul Ove (1969): Innovation Diffusion within and between National Urban Systems. *Geographic Analysis, Vol. 2, no. 3, pp. 203–254.*

Perroux, F. (1955): Note sur la Notion de Pôle de Croissance. *Economic Appliquée.*

Pred, Allan (1966): *The Spatial Dynamics of U.S. Urban-Industrial Growth 1800–1914.* The M. I. T. Press, Cambridge, Mass.

Pyle, G. F. (1969): The Diffusion of Cholera in the United States in the Nineteenth Century. *Geographic Analysis. Vol. 1, no. 1, pp. 59–75.*

Rasmussen, Arne (1970): Oversigt over skattevæsnets personale i kommunerne pr. 1/4 1970. *Danske Kommuner, 9. Dec, p. 11–12.*

Rasmussen, Knud (1968): Regional indkomstfordeling og erhvervsstruktur. I *Egnsudvikling under økonomisk vækst.* Udvalget vedrørende Sønderjyllands udviklingsprogram.

Rogers, Everett M. (1962): *Diffusion of Innovations.* The Free Press of Glencoe, New York.

Shindman, B. (1955): An Optimum Size for Cities. *Canadian Geographer, no. 5, pp. 85–88.* Også i H. M. Mayer og C. F. Kohn (ed): *Readings in Urban Geography.* The University of Chicago Press. 1959.

Thompson, Wilbur R. (1965): *A Preface Urban Economics.* The John Hopkins Press, Baltimore.

Thorngren, Bertil (1970): How do contact systems affect regional development? *Environment and Planning, Vol. 2, no. 1, pp. 409–427.*

Törnqvist, Gunnar (1967): TV-ägandets utveckling i Sverige. 1956–65. Almqvist og Wiksell, Uppsala.

Wrigth, Maurice (1967): Provincial Office Development. *Urban Studies, Vol. 4, no. 3, pp. 218–257.*

Zeidler, H. M., A. I. Lipensky et al. (1969): *Patterns of Technology in Data Processing and Data Communications.* Report no. 7379 B-4. Stanford Research Institute, Clearinghouse.

Betænkning nr. 578 (1970): *Betænkning fra administrationsrådets udvalg vedr. datatransmission.* Statens Trykningskontor, København.

Danmarks Statistik (1969): *Kreditmarkedsstatistik.* Statistiske undersøgelser. nr. 24. København.

Danmarks Statistik (1971): Prisgeografisk undersøgelse 1970. *Statistiske Efterretninger, nr. 29, 1971, s. 433–436.*

Foreningen af Kommunale Embedsmænd (1918): *Statistiske Oplysninger om tekniske, hygiejniske, sociale og økonomiske Forhold i danske Byer. 1916.* Odense.

Landsplanudvalgets Sekretariat (1970 a): *Industriudviklingen i Vestjylland.* LPUS-orientering nr. 11. København.

Landsplanudvalgets Sekretariat (1970 b): *Landsplanlægning. Status- og fremtidsperspektiver.* København.

Landsplanudvalgets Sekretariat (1971): *Befolkningsfremskrivninger 1970–1990. Kommuner.* København.

Statens offentliga utredninger (1970: 3): *Balancerad regional Utvikling.* Stockholm.

Statens offentliga utredninger (1970: 34): *Svenska folkets inkomster.* Stockholm.

Nyere oversigter over vækstcenterteorien findes i:

Darwent, D. F. (1969): Growth poles and growth centers in regional planning – a review. *Environment and Planning, Vol. 1, no. 1, pp. 5–32.*

Hansen, Niles M. (1967): Development Pole Theory in a Regional Context. *Kyklos, Vol. 20, p. 723.*

ETABLERINGSRET OG FRI UDVEKSLING AF TJENESTEYDELSER I FÆLLESMARKEDET

AF PROFESSOR, DR. JUR. OLE LANDO

1. ROMTRAKTATEN OG DEN ALMINDELIGE PLAN

Fællesmarkedet er ikke blot en toldunion for varer. Romtraktaten vil også afskaffe de hindringer, som findes, for at personer, tjenesteydelser og kapital kan bevæge sig frit mellem medlemsstaterne.[1]) Derfor skal de restriktioner, som hindrer statsborgere i en medlemsstat i at etablere sig i en anden medlemsstat, afskaffes gradvis i overgangsperioden, d. v. s. i tiden 1. januar 1958 til 31. december 1969.[2]) Hindringerne for den frie udveksling af tjenesteydelser skal også afskaffes.[3]) I traktatens artikler 52–66 findes de nærmere regler om etableringsret og om tjenesteydelser. Det er her bl. a. bestemt, at der skal udarbejdes almindelige planer for ophævelsen af restriktionerne. Disse planer er blevet vedtaget af Rådet den 18. december 1961 og er den 15. januar 1962 blevet offentliggjort i De europæiske Fællesskabers lovtidende og statstidende, som på tysk hedder Amtsblatt der europäischen Gemeinschaften, på fransk Journal Officiel des Communautés Européennes.

I planerne er de erhverv blevet opregnet, som skulle være liberaliseret i overgangsperioden, og der var fastsat en frist, inden for hvilken det skulle ske for de forskellige erhverv. Industri og engroshandel hørte til de første, senere skulle bl. a. landbruget og de liberale erhverv følge efter.

Tidsfristerne har ikke kunnet holdes. Kommissionen, som har knaphed på tjenestemænd, har behøvet lang tid til forberedelse af forslagene. Først har man måttet rådføre sig med tjenestemænd og erhvervsorganisationer i medlemslandene. Deres lovgivning har måttet studeres nøje for at fastslå, hvilke restriktioner der skulle ophæves. Behandlingen af sagerne i Det europæiske Parlament i Strasbourg og i Den økonomiske og sociale Komité, som også har skullet udtale sig, har taget gennemsnitligt mindst ét år for hvert forslag, og behandlingen i Rådet har også tagets mindst et år. Da

[1]) Romtraktatens artikel 3 c).
[2]) Artikel 52.
[3]) Artikel 59.

overgangsperioden var til ende, var man langt fra færdig.[4]) De fleste og vigtigste af de regler, som hidtil er kommet, er givet af Rådet i tiden fra april 1963 og til oktober 1968.

2. REGLER, SOM ER GIVET

Noget er dog nået. Rådet har fjernet en række almindelige hindringer, som rammer alle erhvervsudøvere uanset deres beskæftigelse. Det har pålagt staterne at afskaffe de regler, der hindrer udlændinge fra et medlemsland i at tage ophold i et andet medlemsland for at søge arbejde eller drive erhverv der.[5]) Det har givet fælles regler for staternes adgang til at nægte statsborgere fra medlemslandene indrejsetilladelse af hensyn til den offentlige orden og sikkerhed eller på grund af deres helbredstilstand.[6]) Endelig har man pålagt staterne at sørge for, at valutabestemmelser eller lignende restriktioner ikke hindrer overførsel af honorarer til et andet medlemsland for de tjenesteydelser, som en udlænding fra et medlemsland har ydet.[7])

Rådet har dernæst givet regler om etableringsfrihed og fri adgang til udveksling af tjenesteydelser for en række erhverv. De regler, som er udstedt, vedrører bl. a. landbrug, skovbrug, havebrug, minedrift, industri og handel. For de liberale erhverv, for banker, forsikringsselskaber, bortset fra genforsikringsselskaber, og transportforetagender er der endnu ikke givet bestemmelse. Der foreligger her en række forslag, som for tiden behandles i Rådet.

De af de vedtagne regler, som skønnes at ville få størst praktisk betydning for det danske erhvervsliv ved et kommende medlemskab af De europæiske Fællesskaber, er de, som vedrører industri og handel. To direktiver, et af 7. juli 1964 og et af 15. oktober 1968, giver fri adgang til etablering og ydelse af tjenester inden for en lang række industrigrene.[8]) To direktiver af 25. februar 1964 giver fri adgang til etablering og ydelse af tjenester inden for engroshandel[9]) og virksomhed som »mellemmand« i

---

[4]) Se herom Cesare Maestripieri, La libre circulation des personnes et des services dans la CEE/JUR/3301/70 (ikke offentliggjort), i det følgende citeret som Maestripieri.

[5]) 64/220/EWG offentliggjort i Amtsblat som 845/64 i No. 56 af 4. april 1964.

[6]) 64/221/EWG offentliggjort i Amtsblatt som 850/64 i No. 56 af 4. april 1964.

[7]) 63/340/EWG offentliggjort i Amtsblatt som 1609/63 i No. 86 af 10. juni 1963.

[8]) Det ene, 9/68 offentliggjort i Amtsblatt No. L 260 den 22. oktober 1968, omhandler nærings- og nydelsesmiddelindustrien og det andet, 1880/64 offentliggjort i No. 117 den 23. juli 1964, omhandler industri og håndværk til fremstilling af tekstiler, beklædning, varer af træ og kork, møbler, papirvarer, tryksager, lædervarer, gummivarer, kemikalier, produkter af råolie, varer fremstillet af ikke-metalliske og metalliske råvarer, elektriske maskiner og apparater og ikke-elektriske maskiner, automobiler, motorcykler og cykler, andre varer af forskellig art (måleinstrumenter og ure m. m.) samt endelig bygge- og anlægsvirksomhed samt flytteforretninger.

[9]) 863/64, Amtsblatt No. 56 af 4. april 1964.

handelen[10]) (handelsagent, mægler, kommissionær, auktionsholder og handelsrejsende). Et direktiv af 15. oktober 1968 giver tilsvarende rettigheder inden for detailhandelen[11]) og et af samme dato inden for restaurations- og hotelvirksomheden, herunder driften af campingpladser.[12])

3. REGLERNE ER GIVET VED DIREKTIVER

I traktaten er det bestemt, at Rådet skal gennemføre reglerne om fri etableringsret og om fri udveksling af tjenesteydelser ved *direktiver*. Et direktiv er en retsregel, der alene forpligter medlemsstaterne, og som pålægger dem at nå et bestemt mål, men som overlader det til staterne at bestemme formen og midlerne til målets gennemførelse.[13])

Denne sondring mellem mål og midler har det dog været vanskeligt for Rådet at gennemføre konsekvent. Rådet har fundet det nødvendigt at give flere direktiver, der ikke blot foreskriver, hvad der skal ske, men også hvordan det skal ske.

4. HVAD ER ETABLERING OG HVAD ER TJENESTEYDELSER?

Romtraktatens liberaliseringsregler gælder *etablering* og *tjenesteydelser*. Hvad der ligger i de to begreber, er noget omdiskuteret, men om det væsentlige synes der at være enighed. At etablere sig er at nedsætte sig. Man køber eller lejer lokaler, og derfra udøver man sin virksomhed. Personer vil normalt bosætte sig og drive deres hovedvirksomhed på stedet, men kan også åbne agenturer og forretningsafdelinger af deres virksomhed i et medlemsland. Selskabet vil i reglen åbne et agentur eller en forretningsafdeling på etableringsstedet, men vil i visse tilfælde kunne flytte hele virksomheden eller hovedvirksomheden til det nye land.[14])

Begrebet tjenesteydelse er i Romtraktaten noget andet end det, man i den økonomiske terminologi forstår ved en tjenesteydelse. Traktaten tager sigte på den arbejdspræstation mod betaling, som en selvstændig erhvervsdrivende fra et medlemsland yder en person eller et selskab fra et andet medlemsland. De tjenesteydelser, der er tale om, er opregnet i traktaten. De omfatter arbejde af industriel, håndværksmæssig og handelsmæssig art samt

[10]) 869/64, Amtsblatt No. 56 af 4. april 1964.
[11]) 1/68, Amtsblatt No. L 260 af 22. oktober 1968.
[12]) 16/68, Amtsblatt No. L 260 af 22. oktober 1968.
[13]) Romtraktatens art. 189, der omhandler de retsakter, som kan udgå fra Fællesmarkedet.
[14]) Romtraktatens art. 220 foreskriver, at medlemsstaterne, hvis det er nødvendigt, skal indlede forhandlinger om at gøre det muligt at flytte et selskabs hjemsted fra et medlemsland til et andet. Som tilstanden er i dag, vil det kun kunne ske i begrænset omfang, se nedenfor under 5.

det arbejde, som udføres af de liberale erhverv. Det er dog ikke afgørende, at den, der yder tjenesten, skal begive sig til modtagerens land. Modtageren kan også rejse til yderens land, eller tjenesten kan ydes ved brev, pr. telefon eller ved andet meddelelsesmiddel, uden at nogen af parterne forlader deres hjemsted. Begiver yderen sig til modtagerens land, skal opholdet være så kortvarigt, at han ikke kan siges at have slået sig varigt ned på stedet. Ellers foreligger der etablering.

5. REGLERNE GÆLDER FOR PERSONER OG SELSKABER, DER ER HJEMMEHØRENDE I EN MEDLEMSSTAT

Romtraktaten afskaffer alle begrænsninger i den frie etableringsret og retten til at yde tjenester til fordel for *personer* og *selskaber,* der er *hjemmehørende* i en medlemsstat. Hjemmehørende er de personer, som er statsborgere i staten. Det er ikke tilstrækkeligt at være bosat der, selv om der er tale om en varig bosættelse. En svejtser, der bor i Vesttyskland, kan således ikke nyde godt af reglerne.

Selskaber er efter traktaten hjemmehørende i en medlemsstat, hvis de er oprettet efter reglerne i en medlemsstats lov, og hvis deres vedtægtsmæssige hovedsæde, deres administrative hovedsæde eller hovedvirksomhed er beliggende i et medlemsland. Denne regel tager hensyn til, at der i medlemslandene gælder forskellige regler om, hvor et selskab er hjemmehørende, og at man har villet give fri etableringsret m. m. til alle de selskaber, som medlemslandene anser for deres egne. I Holland anses et selskab for hjemmehørende dér, hvis det er oprettet efter hollandsk lov og har sit vedtægtsmæssige hovedsæde i Holland.[15]) Det er et hollandsk selskab, selv om det har sit administrative hovedsæde (sin »hjerne«, hvorfra det styres) i et andet land, og selv om det har sin hovedvirksomhed (sine »arme«, d. v. s. fabrikker, salgskontorer, værksteder og lagerbygninger) uden for Holland. I Belgien[16] og Luxembourg[17]) er det afgørende, at hovedvirksomheden ligger i hjemlandet. I Tyskland[18]) og Frankrig[19]) er det det reelle hovedsæde, og det vil i reglen sige det administrative hovedsæde, som er afgørende. Italien lægger vægt både på oprettelsesstedet og på det administrative hovedsæde samt hovedvirksomheden. Selskaber, som er oprettet i Italien, men som driver deres hovedvirksomhed udenlands, er italienske selskaber. Det samme gælder selskaber, som har deres administrative hovedsæde og deres hovedvirksomhed i Italien, uanset hvor de er oprettet.[20])

15) Lov af 25. juli 1959.
16) Lovene om handelsselskaber art. 197.
17) Lov af 10. august 1915 art. 159.
18) Reglen er antaget i retspraksis.
19) Lov af 24. juli 1966 art. 3.
20) Civillovbogen art. 2505 og 2509.

Holland er altså det eneste medlemsland, der regner et selskab til sine egne, fordi det er oprettet efter hollandsk lov. De andre fem medlemslande kræver derimod, at de selskaber, som de anser som deres, skal være oprettet efter deres love.

Dette gælder dog ikke ubetinget medlemslandene imellem. Et selskab, der oprettes efter hollandsk lov, og som lægger sit vedtægtsmæssige hovedsæde i Holland, men sin hovedvirksomhed i Belgien, eller som senere flytter sin virksomhed til Belgien, må anerkendes som hollandsk selskab i Belgien, selv om belgierne ville anse et sådant selskab som belgisk og kræve det oprettet efter belgisk ret. Dette følger af en særlig konvention om gensidig anerkendelse af selskaber, som medlemslandene har indgået.[21]) Belgierne kan dog kræve, at deres egne tvingende regler om selskaber skal gælde for et sådant selskab. Det hollandske selskab vil da være bundet af de belgiske regler om selskaber, som ledelsen af et belgisk selskab ikke kan vedtage at se bort fra. Konventionen bestemmer nemlig, at selskaber, som er oprettet efter lovene i et medlemsland, og som har deres vedtægtsmæssige hovedsæde dér, skal anerkendes i de andre medlemslande. Hvis det administrative hovedsæde ligger i et andet medlemsland end det, efter hvis lov selskabet er oprettet, kan myndighederne i det land, hvor hovedsædet ligger, kræve, at dets tvingende regler finder anvendelse på selskabet.

Ethvert land kan gøre anerkendelse af et selskab, som har sit administrative hovedsæde uden for Fællesmarkedet, betinget af, at det har en virkelig nær forbindelse med et af medlemslandenes økonomi. Herefter vil f. eks. Frankrig kunne nægte at anerkende et selskab, som er oprettet efter hollandsk lov, men som har sit administrative hovedsæde i USA, medmindre det driver en væsentlig del af sin virksomhed inden for Fællesmarkedet.

Romtraktaten har ikke villet lægge vægt på selskabets ejerforhold. Det er der heller ingen af medlemslandene, som gør. Flere af medlemslandene tillader udlændinge at investere i deres selskaber, og disse selskaber bliver ikke af den grund udenlandske selskaber. Andre lande fører en vis kontrol med udenlandske investeringer i deres selskaber, og på ganske enkelte områder har de franske myndigheder behandlet fremmed-ejede selskaber dårligere end de franske, men i de fleste henseender betragtes de som franske selskaber.

6. DEN AMERIKANSKE UDFORDRING

Det er dog blevet kritiseret, at man helt har opgivet at lægge vægt på selskabets ejerforhold. Det giver de amerikanske selskaber for let spil, hæv-

[21]) Bruxelles-konventionen af 29. februar 1968 om gensidig anerkendelse af selskaber og juridiske personer.

des det.[22]) Et amerikansk selskab kan f. eks. etablere sig i Fællesmarkedet på følgende måde: Det opretter et datterselskab i Holland efter hollandsk lov og med det vedtægtsmæssige hovedsæde i Holland. Det vedtægtsmæssige hovedsæde behøver ikke at være det administrative hovedsæde eller virksomhedsstedet. Det kan være en notars kontor. Hovedkontoret kan forlægges til New York. Dette selskab, der styres af amerikansk kapital og fra USA, kan nu etablere agenturer, fabrikker og forretningsafdelinger i Fællesmarkedet. Et andet eksempel er også blevet nævnt: I de medlemslande, der har indført restriktioner med hensyn til udenlandske investeringer i nationale selskaber, kan amerikanske foretagender ikke uden videre erhverve disse selskaber. Kun personer og selskaber i medlemslandene kan foretage sådanne direkte investeringer. Et amerikansk selskab, der vil overtage et selskab i et land, der har indført investeringskontrol over for udlændinge (land A), kan nu gå frem på følgende måde. Det opretter eller overtager et selskab i et andet medlemsland (land B), der ikke har sådanne restriktioner. Det amerikanske selskab lader dernæst sit selskab i land B købe aktiemajoriteten i det selskab i land A, som man ønsker at erhverve. Da direkte investeringer er tilladt medlemslandene imellem, kan myndighederne i land A ikke hindre, at et selskab, der er hjemmehørende i land B, køber sig kontrollen over selskabet i land A.[23])

De amerikanske opkøb af europæiske firmaer (f. eks. Bull, Ferrania, Simca, Rootes, DEA) har alarmeret adskillige europæere.[24]). Det har været en torn i øjet på dem, at opkøbene for en stor dels vedkommende er sket med europæisk kapital. Disse investeringer har i mange tilfælde fremmet den tekniske udvikling og øget den industrielle produktion i Europa, men det har vist sig, at den politik, disse opkøbte selskaber har ført med hensyn til beskæftigelse, forskning og handel – navnlig med landene i Øst – har været dikteret af de amerikanske moderfirmaer. Deres politik, som ofte har været inspireret af amerikanske statsinteresser, har ikke altid været den, som europæiske selskaber ville have ført. Kommissionen har været opmærksom på disse problemer. Den har bl. a. foretaget visse undersøgelser af investeringernes omfang[25]) og foreslået Rådet at organisere rådslagninger mellem medlemslandenes regeringer med henblik på en fælles politik over for investeringer fra tredjelande.[26])

Det er dog et spørgsmål, om de, der ønsker at begrænse den amerikanske indflydelse på det europæiske erhvervsliv, gør det bedst ved at indføre

[22]) Se f. eks. Loussouarn & Bredin, Droit du Commerce international, Paris 1970, 499.
[23]) Se Maestripieri 139–40, hvorfra de to eksempler er taget.
[24]) Se om de mange skriftlige spørgsmål fra Parlamentets medlemmer til Kommissionen Maestripieri 140.
[25]) Se Kommissionens publikation, »Études, serie industrie no 1« om de amerikanske investeringer i den europæiske elektronindustri og Amtsblatt 1966, s. 969.
[26]) Amtsblatt 1966, s. 970.

forbud. Den amerikanske indflydelse skyldes især amerikanernes større viden om teknik og ledelsen af store virksomheder. Disse færdigheder kan europæiske erhvervsfolk også lære. Det er i det lange løb et sundere princip at lære sig en færdighed end at forbyde andre at udøve den.

7. STAND-STILL REGLERNE

I traktatens artikler 53 og 62 er det bestemt, at medlemslandene ikke må indføre nye begrænsninger i den frihed til etablering og til udveksling af tjenesteydelser, som faktisk bestod, da traktaten trådte i kraft den 1. januar 1958. Disse *stand-still* bestemmelser betyder, at medlemslandene ikke må indføre nye regler, som stiller borgere og selskaber i andre medlemslande dårligere end personer og selskaber i hjemlandet. Begrænsninger i næringsfriheden, som i lige grad rammer indlændinge og udlændinge, er derimod ikke omfattet af stand-still bestemmelserne og vil kunne indføres.

Det er sket et par gange, at et medlemsland har overtrådt *stand-still* reglen.[27]) Fællesskabernes domstol i Luxembourg har søgt at reagere herimod. Den har indført den praksis, at regler i Romtraktaten, som indeholder klart udtalte påbud eller forbud, og som ikke kræver yderligere foranstaltninger fra Fællesskabernes myndigheder eller fra de nationale myndigheder til deres gennemførelse, kan påberåbes af borgerne i medlemsstaterne. Det er fastslået i en dom,[28]) at artiklerne 53 og 62 hører til disse regler, som kaldes »*self-executing*«, fordi de »gennemfører sig selv«. Hvis en stat indfører nye diskriminerende foranstaltninger, skal – efter domstolens opfattelse – en anden stats borgere kunne gå til statens domstole og få den diskriminerende bestemmelse tilsidesat som traktatstridig. Nogle medlemslandes domstole mener dog stadig, at de skylder deres egne love, som gives efter traktaten, mere respekt end traktaten. Dette gælder Tyskland og Italien. Andre medlemslandes domstole vil give traktaten forrang frem for deres egne love. Dette gælder Belgien, Holland og Luxembourg. Stillingen i Frankrig er i dag uklar.

8. HVORDAN SER DIREKTIVERNE UD?

Hvordan ser så de direktiver ud, som er givet? Mange af dem er gjort over næsten samme læst. De omfatter både etablering og tjenesteydelser. Som alle direktiver, der udgår fra Rådet eller Kommissionen, indledes de med en begrundelse for, at de er givet. De henviser til de afgørende regler i Romtraktaten og til Den almindelige Plan fra 1961 og forklarer baggrun-

[27]) Se Maestripieri 74.

[28]) Sag 6/64 Costa mod Enel, se Sammlung der Rechtsprechung der europäischen Gemeinschaften Bind X s. 1162–63.

den for de bestemmelser, der er givet. Så følger selve direktivet. Først siges det, at medlemsstaterne for de erhverv, som direktivet omfatter, skal afskaffe alle begrænsninger i den frie etableringsret og retten til tjenesteydelser for så vidt angår personer og selskaber, som er hjemmehørende i en anden medlemsstat. Det bestemmes dernæst, hvilke erhverv og hvilken virksomhed inden for erhvervet direktivet omfatter. Direktivet af 7. juli 1964 om industri og håndværk (industridirektivet)[29]) opregner de industrier og håndværksgrene og de former for handel med egne og andres produkter, som foruden varernes fremstilling og omdannelse omfattes af frigivelsen. I en følgende bestemmelse nævnes særlige virksomheder, som undtages fra direktivet. I industridirektivet nævnes det bl. a., at fabrikation af medicinalvarer ikke omfattes af frigivelsen. Herom skal særlige regler gives senere.

Det omtales dernæst, hvilke restriktioner, som skal ophæves. Først siges det i al almindelighed, at alle hindringer for etablering eller ydelse af tjenester skal afskaffes, og at enhver diskriminerende administrativ praksis skal ophøre. Myndighederne skal i enhver henseende ligestille udlændinge og indlændinge. Dernæst opregnes en række love og anordninger i de enkelte lande, som specielt skal ændres. Tyskland får således i industridirektivet besked om at ændre § 12 i sin næringslov og § 292 i aktieselskabsloven, der hindrer udenlandske selskaber og andre juridiske personer i at drive virksomhed i Tyskland uden særlig tilladelse. Disse bestemmelser skal i fremtiden ikke gælde for selskaber fra andre medlemslande.

I en følgende bestemmelse foreskrives det, at medlemsstaterne skal påse, at de fremmede personer og selskaber kan blive medlem af erhvervsorganisationerne i det land, hvori de etablerer sig, og at de kan vælges som medlemmer af bestyrelsen i disse organisationer. Dette gælder, hvad enten dette medlemskab er en betingelse for at kunne udøve erhvervet i etableringslandet eller ikke. I mange tilfælde er medlemskab ikke nødvendigt for at drive virksomhed, men fordelagtigt i flere henseender, og de fordele, som findes, skal den fremmede også kunne nyde godt af.

Det bestemmes endvidere, at personer og selskaber, som vil etablere sig eller yde tjenester i et andet medlemsland, ikke må modtage hjælp eller tilskud til deres virksomhed af den stat, hvor de hører hjemme. Dette er i nøje samklang med Romtraktatens forbud mod forsøg på ved hjælp af statstilskud el. l. at fordreje konkurrencen medlemslandene imellem.

Nogle stater kræver, at den, der vil nedsætte sig, fremlægger særlige beviser for, at han ikke tidligere har været erklæret fallit eller har været straffet. For at hjælpe en person fra et medlemsland, der ikke kræver disse beviser, til at drive virksomhed i et land, der kræver dem, har direktivet

[29]) 1880/64, Amtsblatt No. 117 af 23. juli 1964, se foran note 8.

givet regler, der gør det lettere for ham at godtgøre sin pletfri fortid. Man vil undgå, at disse vandelskrav misbruges til at hindre etablering.

Endelig giver direktivet en frist (i industridirektivet 6 måneder), inden for hvilken medlemsstaterne skal have bragt deres regler i overensstemmelse med direktivets forskrifter.

9. UDDANNELSE OG EKSAMINER. DE LIBERALE ERHVERV

I Den almindelige Plan om etableringsret er det foreskrevet, at den liberalisering, som skal finde sted, skal ske i forbindelse med en gensidig anerkendelser af diplomer, eksamensbeviser og andre dueligheds beviser, og at der tillige skal finde en samordning sted af de betingelser, som gælder i medlemslandene for udøvelse af de frigjorte erhverv. Tanken er, at medlemslandene først må samordne kravene til uddannelse og eksamen, før de kan anerkende hinanden uddannelser og eksaminer. Der skal stort set gælde de samme vilkår for at komme til at udøve et erhverv i alle medlemslandene. Som det er i dag, stiller medlemslandene ret forskellige krav til den, der vil drive handel og håndværk. Nogle lande har så godt som ingen krav, andre kræver en ret omfattende uddannelse og eksamen.

Skulle man vente på, at en samordning af kravene til uddannelserne og eksamen blev gennemført, før man begyndte på at give ret til etablering og til fri udveksling af tjenesteydelser, ville der gå lang tid. I Den almindelige Plan er det da også foreskrevet, at samordningen og den deraf følgende gensidige anerkendelse af eksaminer m. m. kan komme senere end liberaliseringen. I mellemtiden må man klare sig på anden måde.

Flere af direktiverne om frigivelse af etableringsret og retten til at yde tjenester er ledsaget af et andet direktiv om de midlertidige regler, der gælder, indtil der er givet forskrifter om samordning af betingelserne for at kunne udøve det pågældende erhverv. De stater, der stiller krav til særlig uddannelse eller eksamen, må f. eks. give etableringsret m. m. til grossister og agenter m. fl. fra lande, der ikke har disse krav, hvis de pågældende i stedet kan godtgøre, at de har været beskæftiget tre år i faget i den anden medlemsstat enten som selvstændige erhvervsdrivende eller som ledere af en virksomhed.[30])

Ifølge industridirektivet må den stat, der stiller krav til uddannelse eller eksamen, anerkende, at seks års virksomhed som selvstændig erhvervsdrivende eller leder af en virksomhed må ligestilles med de krav, staten selv stiller. Har den erhvervsdrivende mindst tre års faguddannelse, må der højst stilles krav om tre års virksomhed som selvstændig eller som leder. Andre tidskrav stilles til dem, som har været beskæftiget i faget i en underordnet stilling.[31])

[30]) 857/64, Amtsblatt No. 56 af 4. april 1964.
[31]) 1863/64, Amtsblatt No. 117 af 23. juli 1964.

Inden for de liberale erhverv har uddannelses- og eksamensproblemerne voldt store bryderier. For at drive virksomhed som ingeniør, arkitekt, advokat, revisor, læge eller tandlæge kræves i de fleste lande en uddannelse fra en af landets højere læreanstalter. I Italien og Tyskland kræves også i visse tilfælde en særlig statseksamen. En akademiker, der har en uddannelse i et medlemsland, kan ikke nedsætte sig i et andet medlemsland. Anerkendelsen af eksamensbeviser m. m. støder også her på den vanskelighed, at uddannelses- og eksamenskrav er forskellige fra land til land. Et eksempel er kravene til tandlægerne. I fem af medlemslandene må tandlægevirksomhed kun udøves af personer med speciel tandlægeuddannelse; i Italien udøves den af læger, der har fået en kort specialuddannelse i odontologi. Det er da også udtrykkeligt foreskrevet i Romtraktatens artikel 57 stk. 3, at den gradvise afskaffelse af restriktionerne for udøvelse af lægegerning eller lignende virksomhed eller af farmaceutisk virksomhed må forudsætte en samordning af medlemsstaternes betingelser for udøvelse af disse erhverv.

Hvordan man skal gå frem i overgangsperioden, inden en samordning har fundet sted, har været meget omdiskuteret. En løsning, som alle vil godkende, synes ikke at være fundet endnu. Ingen af de ovennævnte liberale erhverv er som nævnt endnu frigivet.[32])

En mulighed er at tillade personer fra et medlemsland, som har et tilsvarende uddannelsesniveau, at udøve erhvervet i andre lande uden direkte at anerkende deres eksamen eller diplomer. Kommissionen har foreslået dette som en midlertidig foranstaltning for revisorer og ingeniører. For ingeniørerne kan der stilles krav om to års praktisk virksomhed i hjemlandet.

En anden mulighed er at foreskrive, at visse eksaminer og diplomer har gyldighed i alle medlemslandene. Dette er foreslået i et af direktiverne for arkitekter. Her er de arkitektskoler i medlemslandene opregnet, hvis eksaminer skal anerkendes. I visse tilfælde kræves der yderligere tre års virksomhed under opsyn (stage) i arkitektens hjemland.

En tredje løsning er at anerkende visse eksaminer og diplomer under forudsætning af, at uddannelser og eksamenskrav koordineres. Dette er bl. a. foreslået for læger og tandlæger. Mindstekravet til en praktiserende læge er bl. a. fastsat til en universitetsuddannelse på mindst seks år og en teoretisk og praktisk undervisning på 5500 timer. Når disse og andre krav er gennemført i medlemslandene, kan en gensidig anerkendelse af eksaminer finde sted.

For ingeniører er uddannelserne så uensartede, at man indtil videre må

[32]) Kommissionens forslag findes trykt i Amtsblatt: se f. eks. for arkitekter No. 239 af 4. oktober 1967, læger No. C 54 af 28. april 1969, tandlæger No. C 54 af 28. april 1969, ingeniører m. fl. No. C 99 af 30. juli 1969, revisorer m. fl. No. C 115 af 11. september 1970.

anerkende, hvad der i Danmark ville svare både til teknikumingeniøren, akademiingeniøren og polyteknikeren, og det uanset at nogle lande ikke har alle disse uddannelser. For arkitekter er forskellene formentlig mindre, navnlig for så vidt angår dem, der er uddannet på et universitet eller på en højere læreanstalt. Der findes dog i Tyskland og Holland arkitekter med en uddannelse, der ikke kan ligestilles med uddannelsen på en højere læreanstalt, og som derfor ikke er nævnt i det foreslåede direktiv blandt dem, hvis eksaminer kan anerkendes. De pågældende arkitekter kan dog foreløbig etablere sig, men må ikke anføre deres fremmede diplom på kort og skilte.

Kommissionen har dog foreslået en speciel eksamen, som skal kunne tages af disse teknikum-arkitekter. For at de kan få anerkendt deres diplomer i et andet medlemsland, skal de bestå en tillægseksamen efter tre års uddannelse på en arkitektskole og efter at have virket mindst seks år som arkitekt. Eksaminen skal omfatte en arkitekttegning udarbejdet af kandidaten samt dennes mundtlige kommentarer. Dette skal sikre, at kandidaten derved beviser, at han har nået samme niveau som de andre arkitekter.

Når kandidaten har bestået denne eksamen, vil han modtage et bevis, som viser, at han mindst har de samme kvalifikationer som de andre arkitekter, således at han i hjemlandet kan blive medlem af disse arkitekters forening.

Det må forventes, at en gennemførelse af Romtraktatens bestemmelser om etableringsret og fri adgang til tjenesteydelser for udøvere af de liberale erhverv vil kunne medføre betydelige fordele. Gennemføres de, vil det ske samtidig med en udvidet adgang for udøverne af disse erhverv til at tage lønnet arbejde i medlemslandene. Denne liberalisering vil ikke blot kunne udligne underskud og overskud på arbejdskraft i hele Fællesmarkedet, men vil også betyde en berigende udveksling af viden og erfaring mellem kolleger fra forskellige lande. Sammen med liberaliseringen inden for handel, håndværk og industri vil den kunne udvikle teknikken, skærpe konkurrencen og fremme den økonomiske vækst. En fri etableringsret og fri adgang til tjenesteydelser vil tillige kunne medføre en kulturel vækst. Denne vækst kan ikke måles, men den er vel lige så vigtig som den økonomiske.

NYT LYS OVER DET DANSKE KAPITALMARKED

OLE ZACCHI og ANDREAS WILDT

I. GENERELT OM KAPITALMARKEDSFORHOLD

1. Indledning

I de sidste måneder er der fremkommet materiale, og i de nærmeste måneder vil der fremkomme yderligere materiale, der kaster lys over hidtil helt eller delvist ubelyste dele af det danske kapitalmarked. I denne artikel vil pantebrevsmarkedet – d. v. s. den del af kapitalmarkedet, hvor der handles med private pentebreve – blive behandlet. I to senere artikler vil dels finansieringsselskaberne, dels det mellem banker og sparekasser etablerede pengemarked blive nærmere belyst.

2. Kapitalmarkedsstudier

I kapitalmarkedsstudier interesserer man sig for, hvorledes de finansielle transaktioner finder sted, først og fremmest om transaktionerne sker gennem en *finansiel formidler,* f. eks. en bank eller sparekasse, et realkreditinstitut eller en vekselerer, eller om transaktionerne sker direkte mellem debitor og kreditor. Endvidere interesserer man sig for med hvilke typer af *finansielle objekter* de finansielle transaktioner finder sted. Som eksempler herpå kan nævnes sedler, indskud og udlån i banksystemet, veksler, pantebreve og obligationer, aktier m. v. I talrige kapitalmarkedsstudier foretages der en opdeling af, hvad der i nærværende artikel dækkes med udtrykket kapitalmarkedet, i penge-, kredit- og kapitalmarkedet, som oftest på grundlag af løbetiderne for de finansielle mellemværender der, som følge af transaktioner med de forskellige finansielle fordringer, etableres. I forbindelse med studiet af de finansielle fordringer knytter der sig en særlig interesse for disses *vilkår,* d. v. s. nominel rentefod, afdragsform og restløbetid, der, sammen med kursværdien på den pågældende finansielle fordring, bestemmer den effektive rente, som er et mål for det faktiske afkast for kreditor og den faktiske omkostning for debitor. Endelig interesserer man sig i kapitalmarkedsstudier for imellem hvilke *sektorer* i samfundet de finansielle transaktioner finder sted.

En hensigtsmæssig opdeling kan f. eks. foretages mellem husholdningerne, virksomhederne, de finansielle institutioner – de før nævnte finansielle formidlere – det offentlige og udlandet. Hovedtendensen i Danmark har gennem adskillige år været, at det finansielle opsparingsoverskud i husholdningerne – skabt af en løbende indkomst, der overstiger det løbende forbrug – via de finansielle formidlere kanaliseres til virksomhederne, der som følge af, at de løbende investeringer overstiger den løbende opsparing, må have dækket deres finansielle underskud.

Mellem omfanget af de finansielle transaktioner i en periode og statusopgørelser ved periodens begyndelse og slutning er der naturligvis en snæver sammenhæng, når der tages hensyn til *vurderingerne* af beholdningerne af de finansielle fordringer på opgørelsestidspunkterne.

Analogt med de finansielle transaktioner interesserer man sig i statusopgørelserne for at fordele de finansielle mellemværender i form af beholdninger af forskellige typer af finansielle fordringer på sektorer.

Helt generelt kan man sige, at målet er at kunne give en fuldstændig beskrivelse af omfanget af de finansielle transaktioner i en periode på grundlag af de finansielle objekter, hvormed disse transaktioner er foregået og fordelt på de sektorer imellem hvilke transaktionerne er sket, og på tilsvarende måde på et tidspunkt at kunne opgøre de samlede finansielle mellemværender mellem de enkelte sektorer på grundlag af de finansielle objekter, hvormed disse mellemværender er etableret. Som supplement hertil kommer så særlige oplysninger om strukturen, herunder den institutionelle opbygning af den finansielle sektor sam rentestrukturen.

3. *Det danske kapitalmarked*

Inden gennemgangen af de i indledningen nævnte dele af det danske kapitalmarked kan det være nyttigt af hensyn til sammenhængen at forsøge at etablere et mere samlet overblik over dette marked. Et sådant overblik opstillet efter de ovenfor anførte retningslinier for kapitalmarkedsstudier støder imidlertid på den hindring, at den eksisterende finansielle statistik er behæftet med en række alvorlige mangler, hvoraf nogle af de vigtigste skal nævnes her. For det første findes der praktisk taget ingen transaktionsstatistik, hvilket vil sige, at næsten al tilgængelig statistik er bygget på opgørelser af de finansielle mellemværender på et givet tidspunkt. Dette betyder, at etableringen af samlede oversigter over det danske kapitalmarked kun kan ske i form af statusopgørelser, ligesom bevægelserne i en periode kun kan opgøres som nettoændringer mellem statusopgørelserne ved periodens begyndelse og slutning. For det andet findes størstedelen af de direkte finansielle mellemværender mellem kreditorer og debitorer, der tilhører husholdnings- og virksomhedssektorerne ikke belyst. Heraf følger, at hovedparten af de tilgængelige oplysninger om det danske kapitalmar-

ked vedrører den formidling, der er sket via institutionerne i den finansielle sektor. I tilslutning hertil skal som det tredie nævnes, at der som oftest savnes oplysning om, fra hvilke sektorer og til hvilke sektorer, denne formidling er sket.

I tabel 1 er der på grundlag af det eksisterende statistiske materiale givet en oversigt over den samlede kapitalformidling ult. årene 1968, 1969 og 1970 og den hertil svarende nettoformidling i de pågældende år *fra* den finansielle sektor, staten og udlandet *til* resten af det danske samfund, d. v. s. husholdningerne og virksomhederne. Da Nationalbanken ikke låner direkte til virksomhederne og husholdningerne, er denne institution ikke medtaget i oversigten. I det omfang det har været muligt, er formidlingen til virksomhederne udspecificeret, dels for at få en sektoropdeling af kapitalformidlingen, dels for at få udskilt den i den løbende debat så stærkt omdiskuterede kapitaltilførsel til erhvervslivet. En fordeling af den formidlede kapital på de sektorer, hvorfra denne stammer er ikke mulig, jfr. ovenfor om den danske finansielle statistiks mangler. For den enkelte finansielle institution samt for det offentlige og udlandet er endvidere vist de vigtigste finansielle fordringer, hvormed kapitalformidlingen sker. Kilder til tabel 1 er gengivet bagest i artiklen og vedr. statustidspunkter for de enkelte finansielle institutioner henvises hertil. Til oplysningerne i tabel 1 skal knyttes følgende kommentarer:

Bankerne: Tallene er baseret på indberetninger fra bankerne til Nationalbanken hvert år pr. 30. april.

Sparekasserne: Der foreligger ikke oplysninger om sparekassernes udlån fordelt på erhverv således som det er tilfældet for bankerne. Det er derfor ikke muligt præcist at opgøre, hvor stor en del af sparekassernes udlån, der går til erhvervslivet. Udover de i oversigten viste erhvervsbetonede konti fra sparekassernes balance må det antages, at en større eller mindre del af de beløb, der optræder på sparekassernes øvrige udlånskonti, dækker over kapital- og kreditformidling til erhvervslivet, herunder især til landbruget og de mindre, selvstændige erhvervsdrivende i byerhvervene. Det må dog antages, at sparekasserne udlån til erhvervslivet udgør en mindre del af de samlede sparekasseudlån end den tilsvarende andel for bankerne.

Andelskasserne: Udlånene går helt overvejende til landmænd, jfr. i øvrigt kommentaren til sparekasserne.

Postgiro: Udlånene går overvejende til telefonselskaber.

Kredit- og hypotekforeninger samt reallånefonde: Statustallene er opgjort

TABEL 1

Udviklingen i kapitalformidlingen på det danske kapitalmarked fordelt på de finansielle institutioner incl. staten og udlandet samt de objekter hvormed denne formidling har fundet sted i årene 1968 til 1970. Mill. kr.

lb. nr.	Finansielle instutioner:	Samlet kapitalformidling ultimo året: 1968	1969	1970	Netto kapitalformidling i løbet af året: 1968	1969	1970	Finansielle objekter:	lb. nr.
		mill. kr.							
1.	*Banker*	23.408	26.007	29.501	1.419	2.599	3.494	Direkte udlån, veksler og pantebreve	1.
	heraf til:								
	Landbrug m. v.	1.905	1.982	1.972	÷19	77	÷7		
	Håndværk og industri	6.044	6.583	7.154	249	539	571		
	Engros- og detailhandel	5.270	5.713	6.140	120	443	427		
	Transport	194	180	209	÷131	÷14	29		
	Andre erhverv	2.222	2.550	2.964	298	308	434		
	Byggelån	4.398	5.083	6.472	743	685	1.389		
2.	*Sparekasser*	11.865	12.695	14.107	882	830	1.412	Direkte udlån og pantebreve	2.
	heraf:								
	udlån i landbrugsejendomme	1.590	1.550	1.509	÷18	÷40	÷41		
	udlån til andelsselskaber og lign.	486	463	465	17	÷23	2		
	udlån i kassekredit	2.032	2.220	2.932	398	188	712		
3.	*Andelskasser*	187	214	255	17	27	41	Direkte udlån og veksler	3.
	heraf i kassekredit + veksler	123	143	172	13	20	29		
4.	*Postgiro*	153	181	175	55	28	÷6	Direkte udlån	4.
5.	*Kredit- og hypotekforeninger samt reallånefonde*	52.350	63.134	72.607	9.176	11.735	10.765	Direkte udlån (kontantlån) og obligationer	5.
	heraf til:								
	Landbrugsejendomme	11.500*	13.800*	16.000*	1.029	837	769		
	Industriejendomme				680	654	867		
	Andre erhvervsejendomme				587	808	739		
6.	*Erhvervsfinansieringsinstitutter*	3.323	4.021	4.780	618	698	759	Direkte udlån og obligationer	6.
	heraf:								
	Dansk Landbrugs Realkreditfond	1.058	1.162	1.336	125	104	174		

	Finansieringsinstituttet for industri og håndværk A/S ..	378	400	445	56	22	45		
	Danmarks Skibskreditfond	1.700	2.245	2.750	391	545	505		
	Kongeriget Danmarks Fiskeribank	187	214	249	46	27	35		
7.	*Fondsbørsvekselerere*	..	..	..	..	..	..	Direkte udlån, veksler og pantebreve.	7.
8.	*Aktieemissioner*	12.543	13.493	15.200*	520	809	1.000*	Aktier	8.
9.	*Investerings- og finansierings-selskaber*	1.416	1.527	1.745*	106	111	218*	Direkte udlån, veksler, andre gældsbeviser (f. eks. med sikkerhed i købekontrakter og fakturaer)	9.
	heraf:								
	Investeringsselskaber	256	393	493*	÷12	137	100*		
	Finansieringsselskaber	1.160	1.134	1.252*	118	÷26	118*		
10.	*Forsikringsselskaber*	1.196	1.313	1.500*	194	117	187*	Direkte udlån, herunder policelån, og pantebreve	10.
	heraf fra:								
	Livsforsikringsselskaber	908	1.015	1.200*	144	107	185*		
	Skadesforsikringsselskaber	288	298	300*	50	10	2*		
11.	*Pensionskasser*	776	847	950*	102	71	103*	Direkte udlån og pantebreve	11.
	heraf tilgodehavende i virksomheden	682	750	850*	98	68	100*		
12.	*ATP*	–	–	–	–	–	–	Se teksten	12.
13.	*Staten*	8.854	9.474	10.001	372	620	527	Direkte udlån og obligationer	13.
	heraf til:								
	Landbrug m. v.	1.084	1.291	1.389	67	207	98		
	Håndværk og industri	150	169	197	33	19	28		
	Andre erhverv	1.062	1.129	1.156	21	67	27		
14.	*Udlandet*	9.097	10.544	13.524*	578	1.447	2.980*	Direkte udlån (handelskreditter), obligationer og aktier	14.
	heraf:								
	Private virksomheder m. v. ...	7.934	9.410	12.260*	551	1.476	2.850*		
	Elværker og telefonselskaber ..	1.163	1.134	1.264*	27	÷29	130*		
15.	*Tilsammen* (1–14)	125.168	143.450	164.345	14.029	19.092	21.480		15.

Anm. Vedr. opgørelsesmetoder m. v. henvises til teksten.

* Foreløbige eller anslåede tal.

Kilder: Se side 198.

som den pålydende værdi af den cirkulerende obligationsmasse. Formidlingen i årets løb omfatter årets nyudlån og viser således bruttoformidlingen, mens tallene for de øvrige finansielle institutioner, staten og udlandet som ovenfor nævnt, er opgjort som nettoformidlingen. Der foreligger kun oplysninger om hvor stor en andel af nyudlånene, der går til finansiering af erhvervsbyggeri. Den gennemsnitlige andel af nyudlånene udgjorde for femåret 1966–70 ca. 22 pct. Svarende hertil er statusbeløbene ved udgangen af de enkelte år fordelt med 78 pct. til boligbyggeri m. v. og 22 pct. til erhvervsbyggeri.

Erhvervsfinansieringsinstitutter: Udlånene fra Skibskreditfonden og Fiskeribanken sker overvejende til rentesatser subsidieret af staten.

Fondsbørsvekselerere: Der foreligger ingen oplysninger til belysning af fondsbørsvekselerernes direkte udlån.

Investerings- og finansieringsselskaber: Beløbene omfatter kun investerings- og finansieringsselskaber organiseret som aktieselskaber og svarer til statusposten »andre finansielle aktiver«. I øvrigt henvises til den følgende artikel om finansieringsselskabernes rolle på det danske kapitalmarked.

Aktieemissioner: Statustallene angiver den samlede registrerede aktiekapital på statustidspunktet, mens tallene for kreditudvidelsen omfatter tilvæksten i aktiekapitalen reduceret med udstedelsen af fonds- og friaktier.

Forsikringsselskaber: Tallene omfatter samtlige livsforsikringsselskabers – incl. Statsanstalten for Livsforsikring – og skadesforsikringsselskabers udlån mod pant i fast ejendom, med sikkerhed i selskabets egne forsikringer (policelån), mod andet pant eller kaution samt andre udlån. Der foreligger ingen oplysninger til belysning af, hvor stor en del af forsikringsselskabernes udlån, der går til erhvervslivet.

Pensionskasser: Tallene omfatter de under Forsikringsrådets tilsyn stående pensionskasser. Foruden pensionskassernes tilgodehavende i virksomhederne omfatter tallene pensionskassernes udlån mod pant i fast ejendom og mod anden sikkerhed. For de sidstnævnte udlånsformer vides ikke, hvor stor en del, der går til erhvervslivet.

ATP: ATP's udlån foregår gennem banker og sparekasser og er derfor omfattet af tallene under disse institutioner.

Staten: Udlån til andre erhverv omfatter i altovervejende grad udlån til

koncessionerede selskaber, herunder genudlån til el-værker af udenlandske statslån. Ud over de i oversigten viste udlån fra staten tilføres der via afregningsfristerne for told- og forbrugsafgifter samt fra januar 1970 indeholdt kildeskat erhvervslivet en vis kreditgivning, som skønsmæssigt kan anslås til ca. 3.000 mill. kr.

Udlandet: Tallene for den udenlandske låntagning er opgjort netto, d. v. s. reduceret med den udenlandske långivning og omfatter ikke Nationalbankens, bankernes, staten og kommunernes mellemværender med udlandet.

Som det fremgår af tabel 1 er den samlede kapitalformidling ultimo året vokset fra 125 mldr. kr. i 1968 til 164 mldr. kr. i 1970. Tilsvarende er nettoformidlingen i årets løb vokset fra 14 mldr. kr. i 1968 til godt 21 mldr. kr. i 1970. Den del af den samlede kapitalformidling, der med rimelig sikkerhed kan udspecificeres som værende gået til virksomhederne, udgjorde ved udgangen af 1968 66 mldr. kr., mens de tilsvarende tal ved udgangen af 1969 og 1970 er vokset til henholdsvis 73 og 84 mldr. kr. Den tilsvarende kapitalformidling til virksomhederne i årets løb udgjorde for 1968, 1969 og 1970 6,0 mldr. kr., 7,9 mldr. kr. og 11,3 mldr. kr.

II. PANTEBREVSMARKEDET

1. Indledning

Ved pantebrevsmarkedet forstås den del af kapitalmarkedet, hvor der handles med private pantebreve, d. v. s. omsætningsgældsbreve med tinglyst sikkerhed i fast ejendom. Da en af dette markeds vigtigste funktioner består i at finansiere omsætningen af fast ejendom i form af sælgerpantebreve, er der en snæver relation mellem dette marked og hovedfinansieringskilderne for fast ejendom, nemlig obligationsmarkedet d. v. s. realkreditinstitutternes udlån, og sparekassernes udlån mod pant i fast ejendom. På den anden side udstedes der også private pantebreve uden at dette sker i forbindelse med ejendomssalg – de såkaldte lånepantebreve, hvorfor der også må antages at være en vis sammenhæng mellem forholdene på pantebrevsmarkedet og forholdene hos de øvrige låneformidlere på kapitalmarkedet, f. eks. banker, sparekasser, vekselerere, investerings- og finansieringsselskaber og andre private långivere. Der er næppe tvivl om, at der mellem pantebrevsmarkedet og de her nævnte finansielle institutioner direkte er tale om en vis konkurrence om låneefterspørgerne. I denne forbindelse bør det nævnes, at mens banker og sparekasser samt realkreditinstitutterne er underkastet en lang række kvantitative og kvalitative restriktioner (renteaftaler, deponeringsaftaler, aftaler om udlånsloft, lovgivning om lånegrænser og -løbetider m. v., likviditets- og soliditetskvoter o. s. v.) er

dette ikke tilfældet for pantebrevsmarkedet. I perioder, hvor disse restriktioner ændres, f. eks. – som i de sidste år – strammes (udlånsloftet for banker og sparekasser fra udgangen af februar 1970 og realkreditreformen fra 1. juli 1970), spiller dette naturligvis en afgørende rolle for udviklingen i konkurrenceforholdet mellem pantebrevsmarkedet og den øvrige del af kapitalmarkedet. Denne frihed for restriktioner kombineret med den løse – eller nærmest manglende – institutionelle struktur på dette marked, er baggrunden for, at pantebrevsmarkedet henregnes til den uorganiserede del af det danske kapitalmarked – også lidt upræcist kaldet det »grå« kapitalmarked.

Gennemgangen i det følgende af pantebrevsmarkedet sker på grundlag af en delbetænkning herom afgivet af et af økonomiministeren nedsat ekspertudvalg[1]). Først vil der blive redegjort for markedets omfang (afsnit 2), herefter vil blive belyst hvilke grupper (sektorer) i samfundet, der udsteder sådanne pantebreve, og hvilke grupper, der investerer heri (afsnit 3), samt hvem der optræder som mellemmænd (formidlere) på dette marked og de i denne sammenhæng anvendte handelsformer (afsnit 4). I afsnit 5 følger en gennemgang af de typiske vilkår for de pantebreve, der omsættes på markedet, og i afsnit 6 belyses renteforholdene for disse.

De oplysninger, der i betænkningen gives vedrørende pantebrevsmarkedet – og som denne redegørelse bygger på – er baseret på tre undersøgelser foranstaltet af udvalget. Oplysningerne vedrørende pantebrevshandelen bygger således på udsendelse af et omfattende spørgeskema til 64 pantebrevshandlere, hvoraf de 50 har udfyldt skemaet. Undersøgelsen er for såvidt angår debitorrenten baseret på udsendelse af spørgeskemaer til 234 udstedere af de såkaldte lånepantebreve på grundlag af Tingbladet. Heraf har 83 returneret skemaet i udfyldt stand. Endelig er undersøgelsen af kreditorrenten baseret på oplysninger om 350 faktiske pantebrevshandler hos to pantebrevshandlere. Herudover er analysen baseret på statistik fra Danmarks Statistik, Nationalbanken og Statens Ligningsdirektorat.

2. *Pantebrevsmarkedets omfang*

Der foreligger ikke statistiske oplysninger, der kan give grundlag for en belysning af *pantebrevsmarkedets samlede omfang*. Derimod findes der i Nationalbankens tinglysningsstatistik oplysninger om den samlede udstedelse af pantebreve (bruttotilgangen) fordelt på forskellige långivere. De pantebreve, der gøres til genstand for omsætning på pantebrevsmarkedet, er i tinglysningsstatistikken anført i gruppen »andre«, der omfatter pantebreve udstedt til andre end realkreditinstitutter, sparekasser, banker, forsikringsselskaber og pensionskasser, stat og kommuner samt ejeren selv (ejerpantebreve). Udstedelsen af pantebreve i denne gruppe udgjorde

[1]) Betænkning nr. 616 om en statistisk belysning af pantebrevsmarkedet, juni 1971.

TABEL 2

Tinglysninger af sælger- og lånepantebreve i perioden 1965 til 1970

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
	mill. kr.					
Tinglyst i gruppen »Andre«	2.130	2.475	2.685	2.880	3.565	4.474
heraf:						
Sælgerpantebreve 1)	1.829	1.969	2.335	2.512	3.177	3.674
Lånepantebreve	301	506	350	368	388	800

1) Beregnet på grundlag af materiale i Danmarks Statistik.

i 1970 ca. 4,5 mldr. kr. svarende til godt 17 pct. af den samlede udstedelse af pantebreve. Disse pantebreve omfatter dels de såkaldte sælgerpantebreve, d. v. s. pantebreve udstedt i forbindelse med ejendomssalg af køber til sælger, samt de såkaldte lånepantebreve, d. v. s. pantebreve udstedt uden forbindelse med omsætningen af fast ejendom. Sådanne lånepantebreve udstedes først og fremmest til fondsbørsvekselerere, andre vekselerere, bankiers, ejendomsmæglere, advokater samt til en række pantebrevs-, finansierings- og investeringsselskaber. I ovenstående tabel er der for hvert af årene 1965 til 1970 foretaget en opdeling af den samlede udstedelse af pantebreve i gruppen »andre« på henholdsvis sælger – og lånepantebreve. Der har for hele perioden været tale om en ganske kraftig stigning i tinglysningerne af sælgerpantebreve, særligt i 1969 og 1970. Denne stigning må først og fremmest ses i sammenhæng med en stigning i antallet af ejendomssalg og stærkt stigende ejendomspriser. Samtidig har den andel af købesummen for fast ejendom der berigtiges ved udstedelse af sælgerpantebreve været stigende, hvilket hovedsageligt skyldes mindre kontante udbetalinger.

For lånepantebrevenes vedkommende har der ikke på samme måde været tale om en fortsat vækst. Derimod er der en tydelig tendens til, at der i årene efter, at der har været afholdt almindelige ejendomsvurderinger, sker en kraftig stigning i udstedelsen af lånepantebreve. Det er nærliggende at søge forklaringen herpå i det forhold, at den kraftige stigning i ejendomsværdierne har medført en tilsvarende udvidelse af det kreditunderlag, der danner basis for udstedelsen af disse lånepantebreve.

Fra 13. til 14. almindelige ejendomsvurdering steg ejendomsværdien, når bortses fra tilvæksten i bestanden som følge af nybyggeri, om- og tilbygninger m. v. med 58 mldr. kr. Heroverfor står en samlet udstedelse af lånepantebreve i samme periode på 2,4 mldr. kr. eller godt 4 pct. heraf. Der er således intet, der tyder på, at de inflationsbetingede stigninger i ejendomsværdierne i særlig grad er blevet realiseret gennem udstedelse af lånepantebreve.

Mens tinglysningsstatistikken belyser udstedelsen af sælger- og lånepantebreve, findes der som ovenfor nævnt ikke statistik over, hvor stor en del heraf, der gøres til genstand for omsætning på pantebrevsmarkedet. På grundlag af oplysninger fra en række pantebrevshandlere, kan det anslås, at 20–25 pct. af sælgerpantebrevene omsættes af sælgeren, mens stort set alle lånepantebrevene gøres til genstand for omsætning på pantebrevsmarkedet. Disse skøn er selvsagt behæftet med en betydelig usikkerhed, ligesom omsætningsfrekvensen formentlig varierer afhængig af den økonomiske politik.

3. *Udstedere og købere af private pantebreve*

I tabel 3 er vist fordelingen på ejendomskategorier af de i 1970 af de undersøgte tre kategorier af pantebrevshandlere solgte pantebreve. Heraf fremgår det, at målt ved kursværdien er næsten 80 pct. af de solgte pantebreve udstedt med sikkerhed i een- og tofamilieshuse m. v., mens kun 4 pct. er udstedt i egentlige erhvervsejendomme. Ifølge Statens Ligningsdirektorat ejedes målt ved ejendomsværdien knap 80 pct. af alle eenfamilieshuse af husholdningerne (arbejdere, funktionærer og tjenestemænd samt personer ude af erhverv) ved sidste alm. ejendomsvurdering pr. 1. august 1969, mens knap 20 pct. tilhørte selvstændige erhvervsdrivende, hvis husholdning og virksomhed i finansiel henseende ikke kan adskilles. Tilsammen tyder disse oplysninger på, at de private pantebreve altovervejende *udstedes af husholdningerne* og kun i ringe omfang af virksomhederne, idet

TABEL 3

De af de undersøgte firmaer i 1970 solgte pantebreves procentvise fordeling efter den ejendomskategori de er udstedt med sikkerhed i på grundlag af pantebrevenes kursværdi

	Fondsbørs-vekselerere	Andre vekselerere m. v.	Forretningsbanker	Tilsammen
	pct.			
Pantebreve udstedt med sikkerhed i:				
een- og tofamiliehuse samt ejerlejligheder m. v.	77	78	85	79
etageejendomme	10	4	10	9
landbrugsejendomme	–	4	1	1
andre erhvervsejendomme	5	2	1	3
sommerhuse m. v.	3	8	3	4
ubebyggede grunde	5	4	–	4
Ialt	100	100	100	100

TABEL 4

Procentvis fordeling på købergrupper af de i 1970 af de undersøgte firmaer solgte pantebreve på grundlag af pantebrevenes kursværdi

	Fondsbørs-vekselerere	Andre vekselerere m. v.	Forretnings-banker	Tilsammen
	pct.			
Pantebreve solgt til:				
Egentlige pantebrevshandlere	10	25	2	12
Pantebrevsinvestorer	90	75	98	88
heraf:				
Privatpersoner	66	74	83	72
Private fonds, legater, stiftelser m. v.	12	10	6	10
Forsikringsselskaber og pensionskasser	16	12	8	13
Andre	6	4	3	5
Ialt	100	100	100	100

sidstnævnte i langt større omfang udsteder ejerpantebreve og lægger disse som sikkerhed for direkte lån i banker eller sparekasser.

I tabel 4 er vist, hvorledes de af de tre kategorier af undersøgte pantebrevshandlere i 1970 solgte pantebreve fordeler sig på købergrupper.

Heraf fremgår det, at 12 pct. af pantebrevene målt ved kursværdien blev solgt videre til andre pantebrevshandlere, hvilket viser, at et privat pantebrev i et vist omfang *omsættes flere gange* på pantebrevsmarkedet, før det har fundet sin endelige køber. Denne antagelse støttes af, at de samme pantebrevshandlere oplyser, at målt ved kursværdien har de i 1970 købt eller formidlet pantebreve hvoraf 47 pct. stammede fra andre pantebrevshandlere. Som tabellen viser, udgøres de endelige købere for 80 pct.s vedkommende af privatpersoner og resten først og fremmest af kapitalforvaltende finansielle institutioner. Konklusionen må derfor blive, at ligesom langt den overvejende del af de private pantebreve udstedes af husholdningerne er *husholdningerne også købere* af hovedparten af disse pantebreve.

4. Pantebrevshandelens struktur

På grundlag af spørgeskemaer udsendt til samtlige fondsbørsvekselerere (26), de 20 største banker samt 18 andre vekselerere, bankiers, pantebrevs-, investerings- og finansieringsselskaber er i betænkningen givet et billede af pantebrevshandelens nuværende struktur. Af de 64 adspurgte firmaer oplyste de 50, at de handler med pantebreve. Disse firmaer havde i 1970 en omsætning på godt 360 mill. kr. målt ved kursværdien og 520 mill. kr. målt ved den pålydende værdi af de solgte pantebreve. Firmaernes

TABEL 5

De undersøgte firmaers fordeling efter omsætning i 1970 samt omsætningens fordeling på hovedgrupper i 1968, 1969 og 1970

	Fondsbørs-vekselerere	Andre vekselerere m. v.	Forretnings-banker	Tilsammen
	antal			
Antal firmaer	23	14	13	50
heraf med omsætning i 1970 på:				
under 1 mill. kr.	4	–	5	9
1–5 mill. kr.	9	6	4	19
5–10 mill. kr.	3	6	–	9
10 mill. kr. og derover	7	2	4	13
	mill. kr.			
Omsætning 1968 1)	125	60	26	211
1969 1)	150	77	50	277
1970 1)	182	94	88	364
1970 2)	260	135	126	521

1) Opgjort til salgsværdi.
2) Beregnet pålydende værdi.

fordeling efter omsætning i 1970 samt omsætningens fordeling på hovedgrupper i 1968, 1969 og 1970 fremgår af tabel 5.

Til uddybning af tabellen kan nævnes, at de 7 omsætningsmæssigt største fondsbørsvekselerere i 1970 havde 74 pct. af fondsbørsvekselerernes samlede omsætning, mens de 2 største firmaer inden for gruppen andre vekselerere m. v. havde 38 pct. af denne gruppes omsætning. Endelig havde de 4 omsætningsmæssigt største banker 86 pct. af bankgruppens samlede omsætning.

Der synes således kun at være tale om en vis omsætningsmæssig koncentration inden for bankgruppen, men da denne gruppe kun har en mindre del af den samlede omsætning på pantebrevsmarkedet (hvis størrelse i øvrigt ikke kendes), og der ud over de undersøgte firmaer foregår en betydelig omsætning af pantebreve gennem ejendomsmæglere og advokater, konkluderer udvalget sammenfattende, at intet tyder på, at markedet er domineret af en enkelt eller nogle få pantebrevshandlere, ligesom ejheller en enkelt gruppe af pantebrevshandlere synes at have en afgørende indflydelse på markedsforholdene. For de mindre pantebrevshandlere kan konstateres en tendens til centralisering af handelen, det gælder indtil dato for sparekasser, advokater, ejendomsmæglere og provinsbankerne.

Handelen med pantebreve foregår enten i kommission eller til og fra egen beholdning. Hos fondsbørsvekselererne er det almindeligt, at firmaet benytter begge handelsformer. I gruppen andre vekselerere spiller handel til og fra egen beholdning en langt større rolle end kommissionshandel. I

bankgruppen er begge handelsformer almindeligt udbredt, dog med en vis overvægt på kommissionshandel.

Der er i alle tre grupper en tydelig tendens til, at de omsætningsmæssigt store firmaer overvejende handler til og fra egen beholdning, mens de små firmaer næsten udelukkende handler i kommission. Næsten 2/3 af den samlede omsætning i 1970 fandt sted ved salg fra egen beholdning, mens godt 1/3 af omsætningen skete som kommissionshandel. 1/3 af fondsbørsvekselerernes, 1/6 af andre vekselerers og 2/3 af bankernes omsætning var kommissionshandel.

For ejendomsmæglere og advokater er den alt dominerende handelsform kommissionshandel.

5. *Vilkårerne på pantebrevsmarkedet*

Den aftalefrihed, der gælder med hensyn til udformningen af bestemmelserne i private pantebreve, fører naturligt til, at vilkårene for de pantebreve, der omsættes på pantebrevsmarkedet, varierer fra pantebrev til pantebrev. På trods af pantebrevenes individuelle præg gælder det dog, at den væsentligste del af omsætningen på pantebrevsmarkedet er koncentreret omkring relativt få hovedtyper af pantebreve, således at man kan tale om typiske vilkår på pantebrevsmarkedet. Disse vilkår, der omfatter den nominelle rente, løbetiden, afdragsformen, den sikkerhedsmæssige placering m. v., skal i det følgende søges belyst.

Den typiske *nominelle rente* har i de seneste år været 8 pct. p. a., idet der dog i den sidste tid har været en stigende tendens til at udstede pantebreve med en nominel rente på 9 pct. p. a. Ved valget af rentefod gør der sig visse karakteristiske forskelle gældende mellem sælger- og lånepantebreve, således at lånepantebreve typisk udstedes med en højere nominel rente end 8 pct. p. a., der stadig er den hyppigst anvendte pålydende rente på sælgerpantebreve. Denne forskel fremgår af tabel 6, der viser den gennemsnitlige nominelle rentefod hos forskellige grupper af pantebrevshandlere i vinteren 70/71.

TABEL 6

Den gennemsnitlige nominelle rentefod og restløbetid for pantebreve solgt af de undersøgte firmaer i tiden op til ult. februar 1971 på grundlag af de solgte pantebreves kursværdi

	Fondsbørs-vekselerere	Andre vekse-lerere m. v.	Forretnings-banker	Tilsammen
	pct. p. a.			
Nominel rente	8,8	9,3	8,2	8,7
	år			
Restløbetid	11,0	10,3	12,2	11,1

Det fremgår, at den gennemsnitlige nominelle rentefod ligger højest i gruppen »andre vekselerere«, der omfatter de vekselerere, der ikke er fondsbørsvekselerere, samt bankiers, pantebrevs-, investerings- og finansieringsselskaber, hvor lånepantebrevene udgør en forholdsmæssig større andel af omsætningen end hos fondsbørsvekselererne og bankerne.

Herudover forekommer der på pantebrevsmarkedet – omend i yderst begrænset omfang – pantebreve med meget høje nominelle renter. Sådanne pantebreve efterspørges fortrinsvis af personer og institutioner, der ikke ud fra skattemæssige hensyn er interesseret i kursgevinster. Endelig kan det nævnes, at der i et vist omfang omsættes pantebreve med variabel rente, der typisk reguleres i takt med Nationalbankens diskonto eller hovedbankernes rente for kassekredit.

På baggrund af erfaringerne fra det seneste 10-år, hvor den nominelle rente på pantebreve typisk har ligget lidt højere end den typiske rentefod for realkreditobligationer, kunne man efter gennemførelsen af den nye realkreditlov, der muliggjorde udstedelsen af nye højt-forrentede obligationer, have forventet en stærkere stigning i den nominelle rente på pantebreve, end det har været tilfældet. Det mønster mellem de nominelle rentesatser på obligations- og pantebrevsmarkedet, der har været gældende i 60erne, synes således foreløbigt at være brudt.

I tabel 6 er tillige vist den gennemsnitlige *restløbetid* for pantebreve, der er omsat hos de 3 grupper af pantebrevshandlere. Det fremgår, at en restløbetid på omkring 10 år er det typiske, idet det dog også med hensyn til løbetiden gælder, at der er forskel på sælger- og lånepantebreve, således at de sidstnævnte typisk har en kortere løbetid end sælgerpantebrevene. Tabellen viser restløbetiden på omsætningstidspunktet og siger derfor ikke principielt noget om den aftalte løbetid ved udstedelsen. Da imidlertid den væsentligste del af de pantebreve, der videresælges, omsættes i umiddelbar tilslutning til udstedelsen, må de i tabellen anførte restløbetider antages at være stort set sammenfaldende med løbetiderne ved udstedelsen.

Hovedparten af de pantebreve, der omsættes på pantebrevsmarkedet, *afdrages* enten som annuitetslån, serielån eller som faste lån.

Som det fremgår af nedenstående tabel, spiller annuitetsprincippet langt

TABEL 7

De i tiden op til ult. februar 1971 af de undersøgte firmaer solgte pantebreve fordelt efter afdragsform på grundlag af pantebrevenes kursværdi

Serielån	Fuldt amortiserede annuitetslån	Delvis amortiserede annuitetslån	Faste lån
pct.	pct.	pct.	pct.
11	17	68	4

den største rolle som afdragsform, idet 85 pct. af den samlede omsætning hos de undersøgte pantebrevshandlere udgøres af sådanne pantebreve, mens serielånsprincippet kun tegner sig for 11 pct. heraf.

Størstedelen af annuitetslånene afdrages kun delvist over løbetiden. Det 10-årige pantebrev med en nominel rente på 8 pct. p. a. og en halvårlig ydelse på 5 pct. af hovedstolen er et eksempel herpå, idet et sådant pantebrev ved udløb 10 år senere kun er afdraget med ca. 30 pct. af hovedstolen.

Også med hensyn til hyppigheden af de anvendte afdragsformer adskiller lånepantebrevene sig fra sælgerpantebrevene, idet lånepantebrevene i højere grad afdrages som fuldt amortiserede annuitetslån eller som serielån. Bag denne forskel ligger utvivlsomt i et vist omfang sikkerhedsmæssige betragtninger, da såvel det fuldt amortiserede annuitetslån som serielånet alt andet lige fører til en hurtigere afvikling af pantebrevet, der ofte for lånepantebrevenes vedkommende vil have en mere risikobetonet placering i prioritetsrækken end sælgerpantebrevene.

Såfremt intet andet aftales, forfalder privat pantegæld ifølge justitsministeriets pantebrevsformular til betaling ved ejerskifte. Af hensyn til omsætteligheden af ejendommen er det dog sædvane ved ejerskifte at lade pantegælden blive stående mod erlæggelse af et ekstraordinært afdrag, der normalt ligger på 10–15 pct. af hovedstolen eller restgælden.

Af væsentlig betydning for værdiansættelsen af et pantebrev er dettes *sikkerhedsmæssige placering,* idet handel med pantebreve i modsætning til handel med børsnoterede obligationer må hvile på en konkret vurdering af den tilbudte sikkerhed, der normalt kun består i en enkelt ejendom.

Hovedparten af de pantebreve, der er blevet omsat hos fondsbørsvekselerere, andre vekselerere og hos banker i vinterhalvåret 1970/71, har haft en sikkerhedsmæssig placering fra 45 til 85 pct. af seneste alm. ejendomsvurdering, idet dog næsten samtlige ovennævnte pantebrevshandlere på det pågældende tidspunkt normalt ville have accepteret pantebreve med en sikkerhedsmæssig placering op til 90 pct. af 14. almindelige ejendomsvurdering. Ved vurderingen af disse lånegrænser må det tages i betragtning, at pantebrevshandlerne for størstedelens vedkommende foretager en selvstændig vurdering af ejendommene til bedømmelse af de pågældende pantebreves sikkerhedsmæssige placering og ikke tillægger den offentlige ejendomsvurdering nogen afgørende rolle, idet der ofte er tale om væsentlige afvigelser fra de faktiske handelsværdier. På grundlag af den af Danmarks Statistik udarbejdede ejendomssalgsstatistik, der viser, at købesummerne for omsatte eenfamiliehuse i hovedstadsområdet i vinteren 70/71 i gennemsnit oversteg ejendomsvurderingerne med omkring 20 pct., kan det anslås, at de af de pågældende pantebrevshandlere omsatte pantebreve i gennemsnit har været placeret op mod 75 pct. af handelsværdierne, hvil-

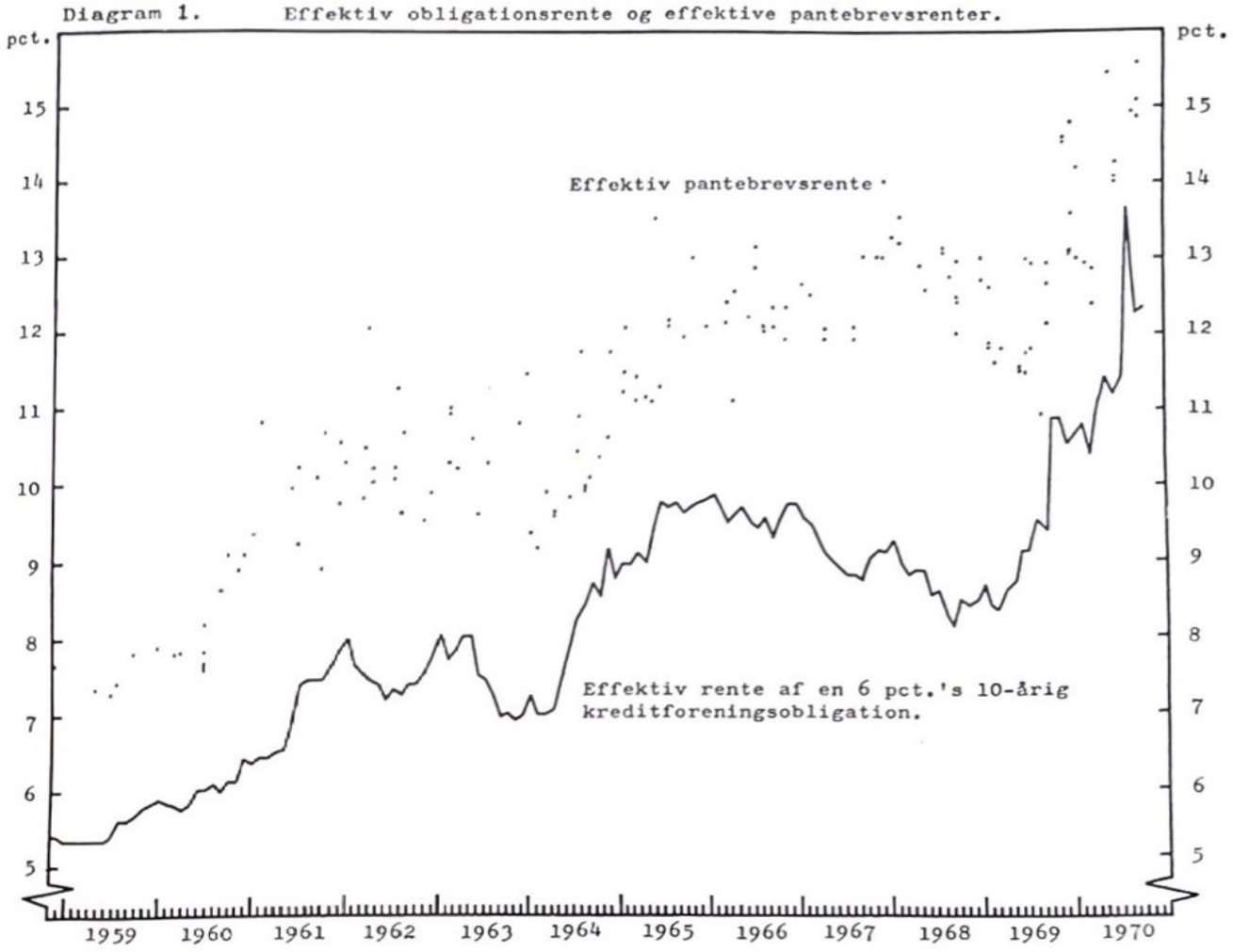
ket stort set svarer til de maksimale lånegrænser for realkreditlån til nyt boligbyggeri. Det fremgår af oplysninger fra de undersøgte pantebrevshandlere, at disse ofte bliver tilbudt pantebreve, som de i det væsentlige på grund af for ringe sikkerhedsmæssig placering afslår at medvirke ved salget af. Disse pantebreve bliver formentlig i et vist omfang solgt af andre formidlere på pantebrevsmarkedet.

6. Renteforholdene

Ved en belysning af renteforholdene på pantebrevsmarkedet må der sondres mellem kreditor- og debitorrenten, da omkostningerne i forbindelse med omsætningen og avance hos en eller flere mellemhandlere bevirker, at der er forskel mellem den effektive rente, pantebrevsinvestor opnår, og den rente, pantebrevsudstederen må betale for et givet pantebrev. På grundlag af oplysninger om salgskurser og øvrige vilkår ved omsætningen af pantebreve hos to pantebrevsforhandlere i København er udviklingen i den effektive *kreditorrente* på pantebrevsmarkedet i en næsten 12-årig periode belyst. De beregnede effektive renter er i omstående diagram sammenholdt med udviklingen i den effektive rente på en 10-årig kreditforeningsobligation i den til enhver tid værende åbne serie.

Det fremgår af undersøgelsen, at der har været en betydelig overensstemmelse mellem udviklingen i pantebrevsrenten og obligationsrenten i den undersøgte periode, idet de kraftige udsving, der gennem 60'erne er sket i obligationsrenten, afspejles i pantebrevsrenten. Sammenhængen har haft den form, at pantebrevsrenten har ligget i en fast afstand over obligationsrenten uafhængigt af dennes højde. Det eneste tidsrum, hvor denne faste sammenhæng ikke gør sig gældende, er i perioden fra 1968 til foråret 1969, hvor afstanden mellem de 2 renteniveauer forøgedes. Det er nærliggende at søge forklaringen herpå på obligationsmarkedet snarere end på pantebrevsmarkedet, idet udviklingen på obligationsmarkedet i den omtalte periode afgørende var præget af obligationsrationeringens afvikling. Når pantebrevsrenterne i diagrammet i modsætning til obligationsrenten fremtræder som en punktsværm, skyldes dette, at forskelle i vilkår først og fremmest med hensyn til den sikkerhedsmæssige placering øver indflydelse på den effektive rente. Grupperes pantebrevene efter den sikkerhedsmæssige placering, kan der således konstateres systematiske forskelle mellem rentens højde i de enkelte sikkerhedsgrupper, således at et almindeligt placeret pantebrev har en overrente i forhold til obligationsrenten på ca. 3 pct. points, mens overrenten på et sikkert placeret pantebrev er ca. 1 pct. point lavere og overrenten på et yderligt placeret pantebrev tilsvaernde 1 pct. point højere. Udover den sikkerhedsmæssige placering kan det konstateres, at den pantsatte ejendoms geografiske beliggenhed øver indflydelse på pantebrevsrentens højde i det væsentlige på den måde, at

Diagram 1. Effektiv obligationsrente og effektive pantebrevsrenter.

pantebreve i ejendomme uden for det storkøbenhavnske område generelt har haft en overrente, der var 1 pct. point højere end renten for pantebreve i ejendomme inden for det storkøbenhavnske område. Den konstaterede forskel gør sig gældende uafhængigt af den sikkerhedsmæssige placering og må formentlig tilskrives det forhold, at pantebrevene i det væsentlige er afsat til købere i hovedstadsområdet.

Mens ejendommenes geografiske placering øver indflydelse på pantebrevsrenten, er dette ikke tilfældet for løbetidens vedkommende. Der kan således ikke konstateres systematiske forskelle i renten, hverken for pantebreve med særlig kort eller særlig lang restløbetid.

Mens kreditorrenten kan beregnes for såvel sælger – som lånepantebreve, gælder det, at *debitorrenten* kun har mening for lånepantebreve, idet debitorrenten for sælgerpantebreve næppe kan beregnes nøjagtigt som følge af, at der ved omsætning af fast ejendom sjældent sker nogen egentlig kursfastsættelse for eventuelle sælgerpantebreve.

TABEL 8

De undersøgte lånepantebreve fordelt efter den effektive rentes højde og pantebrevenes løbetid samt den gennemsnitlige effektive rente fordelt på løbetiden på grundlag af kursværdien

	Pantebreve med løbetid på		I alt
	5 år og derunder	Over 5 år	
	Antal		
Effektiv rente pct. p. a.			
under 17	1	16	17
17–18,9	1	17	18
19–20,9	4	13	17
21–22,9	3	7	10
23 og derover	14	2	16
Tilsammen	23	55	78
	pct. p. a.		
Gennemsnitlig effektiv rente pct. p. a.	23,6	18,4	19,6

Ved henvendelse til en række privatpersoner i hovedstadsområdet, der i tingbladet i efteråret 1970 var registreret som udstedere af lånepantebreve hovedsageligt til firmaer i gruppen »andre vekselerere«, er der foretaget en undersøgelse af den effektive debitorrente på lånepantebreve. Sammenlignet med kreditorrenten viser debitorrenten for lånepantebreve karakteristiske forskelle såvel i henseende til rentens højde som med hensyn til de forhold, der øver indflydelse herpå. Af ovenstående tabel 8 fremgår det således umiddelbart, at debitorrenten ligger en del over niveauet for kreditorrenten, ligesom løbetiden i modsætning til, hvad der var tilfældet for kreditorrenten øver indflydelse på debitorrenten. Omvendt fremgår det af omstående tabel 9, at debitorrenten ikke i særlig grad synes at være afhængig af, hvilken prioritetsstilling pantebrevet får, når blot der er en vis sikkerhedsmargen.

For pantebreve placeret ud over 85 pct. af seneste ejendomsvurdering, hvilket stort set svarer til den lånegrænse, som fondsbørsvekselererne, bankerne og en række andre pantebrevshandlere i almindelighed betragter som den maksimale, kan der derimod konstateres en forøgelse af den effektive rente.

Sammenholdes oplysningerne om debitor- og kreditorrenten, er det muligt at danne sig et skøn over størrelsen af den *gennemsnitlige bruttoavance* indbefattet stempelafgift, der opnås af mellemhandlerne på pantebrevsmarkedet.

Det fremgår overfor, at den gennemsnitlige debitorrente for lånepantebreve med en restløbetid på over 5 år placeret inden for 85 pct. af ejen-

TABEL 9

Den gennemsnitlige effektive rente for de undersøgte lånepantebreve fordelt på grundlag af kursværdien efter pantebrevenes placering i forhold til ejendomsværdien ved 14. alm. ejendomsvurdering

	Antal	Gennemsnitlig effektiv rente, pct. p. a.
Pantebrevenes placering i forhold til ejendomsvurderingen:		
0–50 pct.	26	19,1
50,1–70 pct.	19	19,2
70,1–85 pct.	14	19,3
85,1 pct. og derover	19	20,8
Tilsammen	78	19,6

domsvurderingen var ca. 18 pct. p. a. svarende til en kurs på 62 for et typisk 10-årigt pantebrev. Den gennemsnitlige kreditorrente i samme periode for samme type pantebrev var godt 14 pct., hvilket svarer til en kurs på 70. Den gennemsnitlige bruttoavance inklusiv stempelafgift kan således anslås at udgøre ca. 8 pct. af hovedstolen eller ca. 13 pct. af kursværdien. Selv om der tages hensyn til, at denne beregning er behæftet med usikkerhed som følge af, at undersøgelsen af debitor- og kreditorrenten ikke refererer sig til samme pantebrevsmateriale, synes avanceniveauet at være af en betragtelig størrelsesorden, ikke mindst i betragtning af, at det overvejende flertal af pantebrevshandlere oplyser, at de beregner sig en provision på 2 pct. af pantebrevets pålydende.

En mulig forklaring på disse tilsyneladende modstridende oplysninger er, at pantebrevene har passeret flere mellemhandlere, der hver har beregnet sig den ovenfor anførte provisionssats. En vis støtte for dette synspunkt giver oplysningerne fra pantebrevshandlerne om, at disse modtog ca. halvdelen af deres materiale fra andre pantebrevshandlere og solgte ca. 1/8 af deres materiale til andre pantebrevshandlere.

Den betydelige overrente i forhold til debitorrenten for realkreditlån, som låntagerne på pantebrevsmarkedet må betale, skulle således i ikke uvæsentlig grad kunne tilskrives dette markeds manglende organisation og de deraf følgende hyppige mellemhandler.

KILDER TIL TABEL 1

(lb. nr. referer til de pågældende lb. nr. i tabellens forspalte):

Lb. nr.:	Kilde:
1	Danmarks Nationalbank, beretning og regnskab 1970.
2	Beretning om sparekasserne i Danmark, afgivet af Tilsynet med banker og sparekasser de pågældende år.
3	Danske Andelskassers virksomhed, beretning afgivet af Foreningen af Danske Andelskasser de pågældende år.
4	Statsfinanserne 1967–68, 1968–69 og 1969–70, udarbejdet af Det økonomiske Sekretariat.
5	Materiale i Danmarks Nationalbank.
6	Årsberetning for de pågældende år, afgivet af de nævnte institutter.
8	Artikel vedr. registrerede ændringer i aktieselskaber i Statistiske Efterretninger, udgivet af Danmarks Statistik, de pågældende år.
9	Materiale i Danmarks Statistik.
10 og 11	Forsikringsrådets beretninger I og II de pågældende år.
12	ATP's beretning og regnskab de pågældende år.
13	Statsfinanserne 1967–68, 1968–69 og 1969–70, udarbejdet af Det økonomiske Sekretariat.
14	Artikel vedr. kapitalbalancen i Statistiske Efterretninger, udgivet af Danmarks Statistik, de pågældende år.

GRAVSKRIFT OVER SELECTIVE EMPLOYMENT TAX

PETER ANDREAS BØGGILD

Bliver SET reduceret netop på det tidspunkt, da skatten begynder at virke?« spørger Kelsey van Musschenbroek i Financial Times den 5. juli.

Det er dagen, hvor SET-satserne bliver halverede. Dagen, hvor den britiske stat mister indtægter på ca. 250 millioner pund om året. Og dagen, hvor de ikke-betalende dele af erhvervslivet slipper for at give den britiske stat et »tvangslån« på 100 millioner pund.

Gik det, som den britiske finansminister Anthony Barber forudså, da han bekendtgjorde reduktionen i »the Budget Speech«, blev de britiske detailpriser denne dag reduceret med 3/4 procent.

I »the Budget Speech« den 30. marts meddelte han, at SET skulle falde helt bort for at blive erstattet af en merværdiafgift. En generel beskæftigelsesskat var overvejet som alternativ, men da en sådan efter GATT-reglerne ikke kan refunderes ved eksport, var tanken atter opgivet.

SETs endelige bortgang bliver april 1973. Da falder den sidste halvdel bort. Den første halvdel er som nævnt allerede fjernet som led i den konservative britiske regerings økonomiske styring.

SENESTE OPLYSNINGER

I det sidste år før SET-reduktionen faldt beskæftigelsen i fremstillingsvirksomhed 0,2 pct., mens beskæftigelsen i handelen, der belastes med SET, faldt med 1,9 pct. Dette er baggrunden for spørgsmålet i Financial Times den 5. juli. Og det er en statistisk oplysning, der tyder på, at SET har haft sin tilsigtede virkning.

I modsætning hertil offentliggøres i juni-nummeret af National Institute Economic Review en artikel af J. D. Whitley og G. D. N. Worswick, der afviser, at SET skulle have nogen særlig gunstig virkning på produktiviteten i de betalende erhverv. Det er ikke produktivitetsfremskridt, der »har betalt for skatten«, men derimod for 60 pct.s vedkommende profitterne og for 40 pct.s vedkommende forbrugerne, er i korthed konklusionen.

Disse to modsatte udsagn om SET er nævnt for at illustrere den uenighed, skatten har givet anledning til. De er også taget med, fordi de hører til de meget få nye oplysninger, der er kommet frem om SET siden efteråret 1970, da indsamlingen af oplysninger til nedenstående oversigt over de britiske erfaringer med selektiv beskatning af arbejdskraftsanvendelse sluttede.

ENDNU EN RAPPORT

Der kan ventes endnu et vægtigt bidrag i debatten om SET. Professor Brian Reddaway, der af den forrige britiske regering var anmodet om at undersøge virkningerne af SET, er nu blevet standset i sine undersøgelser. Men der ventes endnu et bind resultater fra hans hånd. Det bliver en undersøgelse af virkningerne af SET i »Miscellaneous Services« (hoteller, restauranter, underholdning, frisører, bilværksteder m. v.). Den resterende række af erhverv vil ikke blive undersøgt, og indtil i dag kendes kun undersøgelsen af virkningerne på handelen. Denne undersøgelse gennemgås i det følgende.

FORMÅLET MED SET

Det »White Paper« (Selective Employment Tax), der introducerede SET, opregner 3 formål, som SET skal opfylde:

1) Den skal forbedre skattesystemets struktur ved at ændre balancen mellem beskatning af varer og beskatning af tjenesteydelser, idet man tidligere stort set kun havde beskattet varer. Nu skulle også tjenesteydelser bære en del af skattebyrden. Man kunne kalde dette argument genopretselsen af *den fiskale balance.*

2) Der skal fremskaffes et større skatteprovenue for ad denne vej at ændre balancen mellem udbud og efterspørgsel. Her er der tale om den sædvanlige *konjunkturregulerende funktion* af en ændring af skattetrykket.

3) Arbejdskraftanvendelsen i servicefagene skal begrænses for på den måde at fremskaffe en større arbejdsstyrke til anvendelse i industrifagene. Dette er en langtidseffekt af SET, der altså vil hjælpe den sektor i økonomien, hvorpå den *økonomiske vækst* først og fremmest er afhængig.

Disse tre formål er altså de formål, man lægger frem for offentligheden. De er de *udtalte formål.*

Men som det bemærkes i professor Reddaway's First Report kan man ikke forvente, at en regering udtaler alle sine hensigter. Der er desforuden en række *uudtalte formål.* Disse har antagelig fra starten været følgende:

4) Når der nu skal ske en stramning af de offentlige finanser, vil man søge nye *beskatningsobjekter,* idet der er erfaring for, at de uheldige egenskaber ved en skat træder stadig tydeligere frem efterhånden som satserne stiger. Ved at udvide beskatningsgrundlaget kan man altså øge skattetrykket uden at forhøje satserne. Inddragelsen af arbejdskraftanvendelse er en sådan udvidelse af beskatningsgrundlaget.

5) Skattens administrative udformning kan vælges således, at den får en virkning på pengeforsyningen ud over den sædvanlige likviditetsvirkning fra en skat. Der kan altså være tale om *pengepolitiske hensyn.* Her tilsigter man en pengeopsugning.

6) Der skal ske en vis subsidiering af eksporten til gavn for konkurrenceevnen på en måde, der ikke rammes af de internationale aftalers forbud mod eksportsubsidier.

Senere i skattens levetid er visse af disse hensyn og formål faldet bort, men til gengæld er et nyt mål kommet ind:

7) Man har skaffet sig et *nyt instrument i egnsudviklingspolitikken.*

SELECTIVE EMPLOYMENT TAX

Den tredie maj 1966 forelagde James Callaghan, den daværende Chancellor of the Exchequer, i »the Budget Statement« planerne til SET. Skatten skulle træde i kraft allerede fra 5. september samme år, og det var derfor nødvendigt at anvende *det bestående administrative system.*

SET skulle effektivt bæres af byggeriet og private tjenesteydende erhverv, mens landbrug, fiskeri, minedrift og den offentlige sektor skulle holdes neutrale, og industrien netto skulle modtage et mindre tilskud. For at opnå dette lader man i første omgang alle arbejdsgivere indbetale skatten og sidenhen sker der så tilbagebetaling til de arbejdsgivere, der skulle holdes skadesløse, eller som skal have tilskud.

ADMINISTRATIVE OPBYGNING OG SATSERNE

Opkrævningen sker via et apparat, der var opbygget i forvejen. Ifølge The National Insurance Act af 1946 og 1965 skal alle ansatte være udstyret med en bog til indklæbning af »*National Insurance and Health Service Stamps*«. Arbejdsgiverne skulle i forvejen i 1966 hver uge købe et »frimærke« til disse bøger:

Det er bidrag til en kombineret ydelse for ulykkesforsikring, arbejdsløshedsforsikring o. s. v., der betales med et fast beløb pr. hoved i hver af de fire kategorier ansatte.

SET indebærer, at der *yderligere* skal købes mærker svarende til de gældende satser.

Anvendelsen af National Insurance-apparatet indebærer, at visse grupper erhvervsaktive holdes uden for skatten: Det gælder først og fremmest de *selvstændige,* ansatte med mindre end 8 ugentlige arbejdstimer og forskellige andre grupper ansatte, som kunne holdes uden for National Insurance-systemet. Det kan lige bemærkes, at ældre ansatte, invalider og korttidsansatte (mere end 8 ugentlige timer) alle skulle tælle fuldt med ved skattens betaling.

Der er altså ikke større selektivitet ved *opkrævningen* af SET, det skulle da lige være diskriminering mellem ansatte og selvstændige. Det selektive element kommer ind ved *tilbagebetalingen.* Arbejdsgiverne deles her op i tre grupper:

Gruppe 1 der ikke modtager refusion af skatten
Gruppe 2 der netop holdes skadesløs, og
Gruppe 3 der ikke alene modtager refusion af skatten, men yderligere begunstiges med en »præmie« på:

7 sh 6 d for mænd	3 sh 9 d for drenge
3 sh 9 d for kvinder	2 sh 9 d for piger

Virksomhederne vil, hvis de ikke foretager sig noget, normalt blive placeret i gruppe 1. For at blive berettiget til tilbagebetaling må man selv lade virksomheden registrere i arbejdsministeriet, og virksomheden må godtgøre, at forskellige betingelser er opfyldt.

Er dette opfyldt, vil virksomheden modtage refusion og evt. præmie for *samtlige* virksomhedens ansatte (altså også for kontorpersonalet og også personalet i f. eks. fabriksudsalget). I SET-henseende regner man altså virksomheden som en helhed; man ser altså ikke på, om virksomheden er berettiget til refusion i henseende til den enkelte ansatte – man ser på, om *virksomheden som helhed* er berettiget til refusion.

ÆNDRINGER I SATSERNE

Opkrævningssatserne for SET er blevet ændret gentagne gange. Ændringer i den generelle sats belyses af tabel 1:

Fra første april 1968 afskaffedes præmien til virksomheder i industrien (blev meddelt efter devalueringen i november 1967), og herefter er virksomheder i gruppe 2 og gruppe 3 stillet ens.

Fra 4. 9. 1967 åbnes der mulighed for en vis refusion af skat betalt for deltidsansatte, og fra 2. 9. 1968 kan der opnås refusion af en del af SET betalt for arbejdere over 65 år.

TABEL 1

Ugentligt beløb i SET pr. ansat

	Fra 5.9.66	Fra 2.9.68	Fra 7.7.69
Mænd	25 sh 0 d	37 sh 6 d	48 sh 0 d
Kvinder	12 sh 6 d	18 sh 9 d	24 sh 0 d
Drenge	12 sh 6 d	18 sh 9 d	24 sh 0 d
Piger	8 sh 0 d	12 sh 0 d	16 sh 0 d

Det skal endelig nævnes, at der i visse dele af landet, nemlig de såkaldte »Development Areas«, sker en særlig tilbagebetaling af SET.

INDTÆGTSKILDE FOR STATEN

Som indtægtskilde for staten har SET haft stigende betydning. Dette forhold belyses af tabel 2, som i øvrigt ikke skal kommenteres nærmere.

OMKOSTNINGERNE

Industrierhvervene modtager som nævnt et *tilskud* på 133 millioner pund sterling i kraft af *direkte* SET-betalinger. Imidlertid kan visse af de ydelser, som er input i industrien, måske fordyres som følge af SET (fabriksbyggeri, revisor- og sagførerbistand m. v.), og selve tidsforskydningen fra SET-indbetalingerne til tilbagebetaling indebærer, at virksomhederne må yde et tvungent lån, der ikke bærer rente. Her optræder derfor et rentetab. Disse forskellige indirekte omkostninger reducerer det direkte subsidies værdi til omkring 100 millioner pund sterling. Er industriens omsætning i 1966 ca. 16 milliarder pund sterling, svarer netto-tilskuddet derfor til godt og vel 1/2 pct. af omsætningen, og ca. 1 pct. af lønsummen.

TABEL 2

Forventet og faktisk provenue af SET

	Millioner pund sterling						
	1966/67		1967/68		1968/69		1969/70
	Anslået	Faktisk	Anslået	Faktisk	Anslået	Faktisk	Anslået
Bruttoprovenue	610	600	1100	1064	1393	1363	1920
Refusioner, præmier	295	342	762	739	908	925	1314
Nettoprovenue	315	258	338	325	485	438	606
Nettoprovenue i % af bruttoprovenue	51,6	43,0	30,7	30,5	34,8	32,1	31,6

TABEL 3

SET i relation til lønomkostningerne, 1966

	Pund sterling pr. uge				
	Typisk løn	National Insurance	Omk. i alt	SET	SET's andel af omk. i alt
Mand	15,0	0,667	15,667	1,25	7,98 %
Kvinde	9,0	0,567	9,567	0,625	6,53 %

Mens SET for industrien har været et tilskud (nu er præmierne dog faldet bort, og SET er derfor kun en nettoudgift i kraft af rentetabet), og for andre erhverv har betydet et mindre rentetab, rammer SET byggeri og private tjenesteydende erhverv som en forhøjelse af lønomkostningerne – en on-cost.

Omkostningsforhøjelsen, som den så ud for en typisk lønudgift i 1966, er illustreret i tabel 3. Omkostningsstigninger er altså 6–8 pct.

DEN FISKALE BALANCE

Første formål med SET er genopretningen af en slags *fiskal balance*. Ved præsentationen af skatten blev dette formål stærkt fremhævet. Det blev direkte nævnt i det »White Paper«, der introducerede skatten; og i Underhuset udtalte finansminister *Callaghan* i »the Budget Statement«: Forbrugerne køber for 6 milliarder pund sterling industrielt fremstillede varer, og af denne omsætning er 2,4 milliarder pund sterling salg af varer, der er belagt med told- eller forbrugsafgifter. Forbrugerne køber endvidere for 7 milliarder pund sterling tjenesteydelser; men af denne omsætning er kun 70 millioner pund sterling køb af tjenester, der er pålagt afgifter (tipning og spil m. v.).« Der er således et tydeligt misforhold mellem disse to grupper. Det er der også til en tredie gruppe forbrugsgoder, nemlig fødevarer, der stort set subsidieres – men det bekymrer man sig ikke om i denne forbindelse.

Velfærdsøkonomien og den generelle ligevægtsteori fortæller, at der i forskellig forstand er opnået en optimal allokering af resourcerne, når de relative priser er lig forholdet mellem grænseomkostningerne (når endvidere forskellige andre betingelser er opfyldt). Dette skal gælde for såvel goder som produktionsfaktorer. Er disse betingelser ikke opfyldt, har samfundet ikke opnået masimal »nytte«.

På baggrund af sådanne teoretiske overvejelser lyder finansminister Callaghan's argumentation i Underhuset meget besnærende, idet SET angiveligt skal bringe de relative priser nærmere til forholdet mellem grænseomkostningerne og altså fjerne skævheder i den britiske økonomi.

Den videre diskussion af, om de angivne formål er nået, vil i det følgende blive splittet op i to spørgsmål:

1) er de relative produktionsfaktorpriser blevet bragt nærmere de relative grænseomkostninger? og
2) er de relative forbrugsgodepriser blevet bragt nærmere de relative grænseomkostninger?

BALANCEN MELLM PRODUKTIONSFAKTORPRISERNE

1) Virksomhedens input kan deles op i kapitaludstyr, arbejdskraft og varer og tjenester købt fra andre virksomheder. Om omkostningerne ved (prisen på) kapitaludstyrsanvendelse kan følgende anføres: I løbet af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne er skattereglerne i forbindelse med investeringer blevet stærkt ændret i en retning, der skulle opmuntre til investeringer. Men i begyndelsen af 1967 sker der betydelige ændringer her. *Investeringstilskud* afløser tidligere perioders tilladelse til at afskrive ud over 100 pct. Men *ikke alle erhverv* får disse investeringstilskud, de forbeholdes industrierhvervene og de extraktive erhverv. Nettoresultatet af dette er nogenlunde uændrede investeringsincitamenter i de erhverv, der får investeringstilskud (inden for disse erhverv sker der dog en forskydning, således at overskudsvirksomheder bliver lidt ringere stillet og underskudsvirksomheder lidt bedre stillet), mens f. eks. byggesektoren og private tjenesteydende erhverv, der ikke kan få investeringstilskud, stilles ringere – der sker en fordyrelse i anvendelsen af kapitaludstyr.

I betragtning af disse ændringer i priserne på kapitaludstyr forekommer det rimeligt at antage, at en lille reduktion i prisen på arbejdskraft i *industrierhvervene* trækker de relative omkostninger, arbejdskraft/kapital nærmere de »sande priser«.

I *byggesektoren* og i de *private tjenesteydende erhverv* gøres kapitaludstyr dyrere fra 17. 1. 1967 på grund af forringelsen af de skattemæssige afskrivningsregler – uændrede arbejdskraftomkostninger ville derfor have opmuntret til substitution af kapitaludstyr med arbejdskraft. Dette undgås med SET, der netop rammer disse erhverv som en nettobyrde og gør arbejdskraften dyrere.

Under hensyntagen til de ændringer, der er sket i priserne på kapitaludstyr, forekommer SET altså at opfylde dette formål. Men ændringerne indebærer en subsidiering af faktoranvendelsen i industrierhvervene i relation til bygge- og private tjenesteydende erhverv. Som det skal fremgå af et senere afsnit, er denne forskydning ganske tilsigtet, idet »man« mener, at der er særlige samfundsmæssige fordele ved at anvende produktionsfaktorer i industrierhvervene i forhold til byggeri og serviceerhverv.

BALANCEN MELLEM GODEPRISERNE

2) Tænker man sig forbruget delt op i tjenester, fødevarer og industrivarer, er udgangspunktet stort set ingen beskatning af private tjenester, subsidiering af fødevarer og beskatning af ca. 40 pct. (målt efter omsætning) af industrivarerne. Der er derfor al mulig grund til at tro, at forbruget er forvredet i en ikke-optimal retning.

Ser vi bort fra de traditionelle punktskatter, lå forbrugerbeskatningen på de beskattede varer almindeligvis på 10 til 25 pct. på engrosniveau (purchase tax) i 1966.

Ved indførelsen af SET vil der ved fuld overvæltning ske en beskatning af de tjenester, man kunne kalde individuelle tjenester på måske 6–8 pct.: her tænkes på frisør, hushjælp o. s. v.

Også boligbenyttelse bliver efterhånden beskattet via SET, og for reparation og vedligeholdelse er det samme tilfældet. Procentsatsen vil variere også ved fuld overvæltning.

I relation til visse tjenester sker der således en udligning i forhold til de beskattede industrielle varer.

Men det er kun en begrænset del af de personer, der svares SET af, som yder individuelle tjenester til forbrugerne, og *bidraget til den fiskale balance er derfor beskedent.*

DEN KONJUNKTURREGULERENDE FUNKTION

1. Virkning ved fuld overvæltning på priserne

Hvis SET – som satserne var i 1966 – var blevet fuldt overvæltet på priserne, har NIER beregnet, at forbrugspriserne skulle stige med 0,6 pct. Ved fuld overvæltning svarer SET-introduktionen altså til en *forbrugsreduktion på godt ½ pct.*

2. Ingen overvæltning

Overvæltes SET slet ikke – på grund af den selektive karakter – kan SET blive betalt af profitterne. Dette vil påvirke forbruget, (men antagelig i mindre grad end tilfældet ville være ved fuld overvæltning, da opsparingskvoten antagelig her er høj), og måske vil *investeringerne* reagere.

En anden mulighed er, at virksomhedslederne vil reagere på en SET-introduktion (eller forhøjelse) ved at udnytte hidtil uudnyttede muligheder for produktivitetsfremskridt – man taler her om en *chok-effekt.*

Bliver dette sidste tilfældet øges økonomiens udbudskapacitet, og denne virkning er nok lige så velkommen, som en konjunkturregulering via en nedskæring i forbrug eller investering. Overvæltes SET ikke, er den tidsmæssige forskydning mellem SET-forhøjelser og effekt på konjunkturfor-

løbet yderst usikker; dette gælder vel navnlig evt. virkninger på investeringerne.

Der er ikke teoretiske grunde til at udpege en bestemt af de opstillede virkningsmuligheder eller det »mix«, der vil forekomme; og først når den empiriske viden er til stede, kan man sige noget om, hvor velegnet SET er som konjunkturregulator. Administrativt er den et let regulerbart instrument – *specielt, når den er en kopskat.*

DEN ØKONOMISKE VÆKST

Resourceallokeringen

Omkostningsændringer fra SET kan have givet sig følgende udslag (eller hvad der nok er mere sandsynligt – en kombination af disse udslag):

1) Omkostningsændringerne har i fuldt omfang givet sig udslag i ændrede priser.

2) Omkostningsændringerne er blevet væltet tilbage på produktionsfaktorerne.

3) Man kan tænke sig, at den relative faktoraflønning (erhvervene imellem), og at de relative priser holder sig uændrede, men at der kommer ændringer i profitterne med ændringer i investeringslysten (i samme retning som profitten) og måske erhvervsskift for driftsherrernes vedkommende til følge.

Lige meget hvilken af disse tre muligheder, der dækker virkeligheden, *bliver resultatet en overflytning af resourcer fra serviceerhvervene til industrien.*

4) En fjerde mulighed er også til stede: At faktorpriser ikke ændres, at varepriser ikke ændres, og at profitten ikke ændres, men at der finder en ændring af produktiviteten sted. Man skulle så tænke sig, at en slags »chok-effekt« fik driftsherrerne i servicefagene til at udnytte hidtil uudnyttede muligheder for produktivitetsfremskridt, mens industrien måske ville blive mindre påpasselig (udviklingen behøver selvfølgelig ikke at være symmetrisk). Med nogenlunde samme størrelse af den SET-betalende sektor og den SET-præmierede sektor skulle forskellen mellem præmie og skat (præmien er ca. 30 pct. af skatten – og er nu faldet bort) bevirke, at nettoresultatet af SET i Storbritannien er netto-produktivitetsfremdskridt og nettooverførsler af resourcer fra servicesektoren til industrisektoren.

Som det senere vil fremgå, peger professor Reddaway's First Report i retning af, at en kombination af mulighed 3) og 4) er blevet resultatet af SET i handelen.

I alle 4 tilfælde bliver der altså mulighed for en overførsel af resourcer fra servicesektoren til industrisektoren – og som det vil fremgå af dette afsnit, er netop dette hovedformålet med SET og Labour's økonomiske politik.

Hvilken begrundelse, der lå bag dette var på ingen måde klart ved SET's forelæggelse i 1966.

Men et halvt år efter forelå en forklaring. The Economist skrev: "It is unusual to find the explanation of a major and bewildering act of government, six months after the event, in a university lecture. But Professor Nicholas Kaldor, who everybody knows was the author of the Selective Employment Tax, this week delivered the inaugural lecture attached to his chair of economics at Cambridge; he will hold this chair while continuing his powerful and parttime role as Mr. Callaghan's tax adviser. Mr. Kaldor's analysis of the reasons for Britain's slow economic growth is fascinating. It looks as if we got the SET because it emerged at one point where his very sharp mind happens to coincide with present Treasury shibboleths, . . ." (Economist, nov. 5, 1966).

STORDRIFTFORDELE OG STIGENDE FAKTORAFKAST

Baggrunden for *Kaldor's tiltrædelsesforelæsning* er den såkaldte »*Verdoorn's lov*«, der fortæller, at vækstrate og produktivitetsfremskridt varierer i samme retning. Kaldor fortolker denne sammenhæng på den måde, *at det er væksten, der er årsag til produktivitetsfremskridtene,* snarere end omvendt.

Kaldor har hæftet sig ved, at i en given branche på et givet tidspunkt kan man observere, at produktiviteten, produktion pr. mand, er 2–3 gange så stor for den mand, der er beskæftiget ved det nyeste anlæg, som for den mand, der er beskæftiget ved det ældste anlæg, selv om produktionsstørrelsen på de to anlæg er den samme. Det er derfor ikke stordriftfordele, der forklarer forskellen; men at produktionsfunktionerne befinder sig på forskelligt niveau, det gunstigste niveau ved det nye anlæg. Kaldor forestiller sig nu, at øges afsætningen, så produktionen skal udvides, vil denne produktionsudvidelse blive muliggjort ved anskaffelse af nyeste maskiner og nyeste udstyr; og da produktiviteten er størst i tilknytning hertil, flyttes produktionsfunktionen altså opad til et højere niveau – *en stigning i afsætningen indebærer derfor investeringer i bedste maskineri, ansættelse af folk til at passe dette maskineri, og altså en stigning i den marginale og gennemsnitlige produktivitet.*

Det ligger også i denne fortolkning, at det ikke er investeringerne, der fremkalder væksten, men væksten der fremkalder investeringerne.

Kaldor fremhæver i sin tiltrædelsesforelæsning *et enkelt* eksempel. Ford

og General Motors kontrollerer en meget stor del af såvel den britiske som den vesttyske bilindustri. Man må altså have haft den samme tekniske viden til sin rådighed de to steder. Alligevel er produktiviteten i den vesttyske bilindustri steget 7 pct. om året i perioden 1954–60, mens de britiske produktivitetsfremskridt har udgjort 2,7 pct. om året. Det er enkelt at forklare disse forskelle med Kaldor's teori: Produktionen i U. K. er steget mindre end afsætningen i Vesttyskland, og derfor har de tekniske fremskridt været mindre i Storbritannien. Briterne *kunne* have opnået de samme produktivitetsfremskridt, men har ikke gjort det, fordi det vigtigste investeringsincitament – produktionsstigning – har været mindre udtalt her.

Diagnosen for den lave britiske vækst er herefter nærliggende: Den britiske industris produktion er blevet holdt tilbage af manglende efterspørgsel eller manglende muligheder for tilførsel af produktionsfaktorer eller af en kombination af disse to bremser. For, som det måtte fremgå af det foregående, fremkommer de fleste produktivitetsfremskridt under produktionsstigningen.

Når Kaldor først og fremmest hæfter sig ved ekspansionen af industrien, hænger det sammen med, at produktivitetsfremskridtene i primære og tertiære sektor synes at være af en anden karakter end den sekundære sektors produktivitetsfremskridt.

I alle erhverv i den *sekundære sektor* viser der sig at være en signifikant sammenhæng mellem produktivitetsstigning og produktionsstigning.

I den *primære sektor* kan der ikke vises nogen signifikant sammenhæng mellem produktionsstigning og beskæftigelsesændring, og det meste af produktivitetsfremgangen synes at være autonomt bestemt, d. v. s. uafhængigt af produktionsomfanget.

I den *tertiære sektor* viser det sig, at produktivitetsopgangen i transport og kommunikation er uafhængig af produktionstempoet, mens det i handel m. v. viser sig, at produktionsomfang og beskæftigelse er uafhængige.

For landbrug, minedrift og handel m. v.'s vedkommende er der derfor ikke grund til at lade arbejdskraft tilflyde disse sektorer: Produktionsstigning kan finde sted uden tilførsel af arbejdskraft – og følgelig også produktivitetsstigning. I transport og kommunikation er en produktionsopgang tydeligt arbejdskraftkrævende, men denne produktionsvækst giver ikke anledning til produktivitetsfremskridt i større omfang – produktivitetsfremskridtene er autonome.

På baggrund af denne viden ræsonnerer Kaldor nu, at i de lande, hvor man kan lede den største del af væksten i arbejdsstyrken til de sekundære erhverv, dér hvor arbejdsstyrkevækst giver anledning til de største produktivitetsgevinster, vil man få størst vækst. Og endnu større vækst vil man få, hvis der kan finde en regulær overflytning af arbejdskraft sted til den sekundære sektor.

Men mens der ikke er megen arbejdskraft at hente i primære sektor, er en stor del af den britiske arbejdsstyrke beskæftiget i den tertiære sektor, og kunne man ved passende indgreb, der virker såvel på efterspørgslen efter henholdsvis tjenesteydelser og færdigvarer som på udbuddet af produktionsfaktorer til de to sektorer, flytte arbejdskraft fra tertiære til sekundære sektor, ville det være muligt at sætte den britiske vækstrate i vejret. SET er netop tænkt som dette middel.

INDVENDINGER

En række af indvendinger kan nu samles under overskriften: Hvis Kaldor's »diagnose« af »sygdommen« i den britiske økonomi er rigtig – *er SET så det helt rigtige lægemiddel?*

En første betragtning angår udformningen af SET.

Hvilke erhvervsgrupper er det Kaldor vil beskatte og subsidiere? og hvilke beskatter og subsidierer SET rent faktisk?

Figur 1 viser sammenhængen. Der er overensstemmelse mellem Kaldor's anbefalinger og SET, hvad angår industri, offentlige værker og private tjenester. Der er uoverensstemmelse i *byggeriet* og for *de offentlige ydelsers* vedkommende. Den primære sektor bliver også anderledes behandlet af de britiske skattemyndigheder end anbefalet af Kaldor, men det hænger antagelig sammen med, at beskæftigelsen i landbrug og minedrift i forvejen er *lille* og er *i tilbagegang,* og at tilbagegangen sker i *egnsudviklingsområder,* der ikke byder på så frygteligt mange andre beskæftigelsesmuligheder.

Men hvad angår den offentlige sektor og byggeriet, er SET altså ikke »Kaldor-rigtig«. Og SET giver netop i byggeriet anledning til alvorlige problemer.

FIGUR 1

	SET	Kaldor
Primære sektor		
landbrug	neutral	(skat)
minedrift	neutral	(skat)
Sekundære sektor		
industri (fremstillingsvirksomhed)	præmie/neutral	præmie
offentlige værker	neutral	præmie
byggeri	skat	præmie
Tertiære sektor		
offentlige ydelser	neutral	skat
private tjenester	skat	skat
transport	neutral	skat

Og hvad angår servicesektoren, kan Reddaway oplyse, at hidtil har en meget stor del af tilvæksten i arbejdsstyrken fundet beskæftigelse i dele af sektoren, som ikke skal betale SET – nemlig hos offentlige myndigheder.

En anden betragtning lyder, at SET brutalt fremmer vækstformål; at vækstthensynet bliver prioriteret for højt. Og at selv om man gerne vil have højere vækst, så vil man ikke have det på bekostning af en forvridning af forbruget. For vil man acceptere en forvridning af forbruget, hvorfor så ikke gå videre og undersøge i hvilke industri*under*grupper, der opnås de største vækstafhængige produktivitetsfremskridt? Og hvis det viser sig, at sokke-produktion giver største vækst, så må alle resourcer sættes ind i sokke-produktionen!

Sådan lyder denne indvending, når den drives lidt ud i karikaturen, men hvorfor ikke gå ind på spøgen? Kaldor gør udtrykkeligt opmærksom på: At kan man ikke gå videre med overførsel af resourcer til den sekundære sektor fra befolkningsvækst eller fra andre sektorer, og er hans teorier om vækststyrede produktivitetfremskridt rigtige, så kan man opnå gevinster ved en yderligere international specialisering. Der kan altså ikke alene opnås de »statiske« fordele ved udenrigshandel, som enhver lærebog omtaler, men der er yderligere »dynamiske« gevinster at hente f. eks. ved at lade den britiske industri lave sokker til en stor del af verden.

En tredie betragtning er, at der er fare for, at SET nok kan opmuntre til arbejdskraftsbesparelser i servicesektoren og opmuntre til ekspansion af sekundære sektor, men at nettoresultatet bliver arbejdsløshed.

I flere områder af England er det givet, at frygten for arbejdsløshed er ubegrundet. Det gælder således Storlondonområdet og det meste af England i øvrigt – her står masser af industrivirksomheder parat til at absorbere eventuel ledig arbejdskraft. Men andre steder i Storbritannien er den eksisterende fordeling af beskæftigelsen på sektorer anderledes. Nogle steder er servicesektoren meget dominerende, og industrisektoren skal derfor ekspandere ret så kraftigt for at overtage den arbejdskraft SET sætter fri. Men dette er jo netop formålet med SET. Uønskede virkninger skal elimineres med egnsudvikling.

EN KOPSKATS VIRKNINGER PÅ ARBEJDSMARKEDET

Alle de foregående indvendinger rejser altså tvivl om, *hvorvidt arbejdskraften bliver frisat fra de rette erhverv til de rette erhverv og på de rigtige steder.*

Men der er endvidere en problemstilling i forbindelse med SET's virkning på arbejdskraftbevægelserne, der går på en lidt anden led: Har SET's særlige udformning som en *kopskat på ansatte* virkninger på balancen på arbejdsmarkedet?

Den opfordrer til substitution af:

1) arbejdere med timer
2) deltidsansatte med heltidsansatte
3) lavtlønnede med højtlønnede
4) mænd med kvinder
5) ansatte med selvstændige

Gevinstmaksimeringsovervejelser skulle opfordre til samtlige 5 former for substitution. De faktiske virkninger siger OECD og Reddaway lidt om:

OECD Economic Surveys slår fast, at produktionen pr. mand er steget lige så hurtigt som langtidsgennemsnittet i 1967, og at dette er unormalt for en recessionsperiode. Oven i købet er produktiviteten steget meget hurtigt i 1968, og de foreliggende tal for 1969 er også over gennemsnittet.

Denne abnormt hurtige stigning i produktiviteten tilskrives SET og forhøjelsen af bidragene til de sociale sikringsordninger, der har forårsaget *dishoarding af arbejdskraft og substitution af arbejdere med timer.*

Men denne produktivitetsstigning er ikke bare sket i servicefagene, hvor SET har virket. Også industrien har haft unormalt store produktivitetsgevinster. Forklaringen herpå er endnu ikke klarlagt (siger OECD) – den kan være, at en *likviditetsstramning* sammen med den likviditetsopsugning, som SET gav anledning til, fra *alle* erhverv, har fået virksomhederne til at gennemgå deres ansættelseslister kritisk, men det kan også være, at produktivitetsfremgangen skyldes, at store virksomheder med større produktivitet end gennemsnitttet har taget en større del af produktionsstigningen end sædvanligt.

Med disse bemærkninger giver OECD faktisk SET og Kaldor's teorier det blå stempel.

OECD bekræfter altså forekomsten af to af de SET-effekter, man af teoretiske grunde kunne vente, nemlig dishoarding og substitution af mænd med længere arbejdstid. Begge disse effekter er med til at øge arbejdsstyrkens kapacitet.

I SETs første år betalte arbejdsgiverne samme skat for deltidsansatte og for fuldtidsansatte. I Reddaway omtales en undersøgelse foretaget af handelens »little Neddy« (Economic Development Committee for the Distributive Trades). Den viste, at i perioden 30. 6. 66 til 30. 11. 66 (altså en helt kort periode omkring SET's introduktion) skete der en stigning i antallet af fuldtidsansatte på 1 1/2 pct. (i handelen) og en nedgang i deltidsansatte på 3,2 pct., og inden for denne gruppe steg antallet af beskæftigede, der arbejdede mindre end 8 timer (og dermed fritaget for SET) endda med 2,2 pct.

Nu er der grund til at tro, at nogle deltidsansatte i servicesektoren ikke vælger mellem servicefag eller industri, men derimod mellem deltidsansæt-

telse i servicesektoren og ingen ansættelse. Disse beskæftigede vil derfor, hvis de »skubbes« ud af servicesektoren, udgøre en nettoafgang fra arbejdsstyrken.

Den substitution, man af teoretiske grunde skulle vente, forekom altså. Men det må bemærkes, at for balancen på arbejdsmarkedet betød denne substitution *en formindskelse af arbejdskraftudbuddet til erhvervene uden for handelen.*

Som tidligere nævnt reduceres SET for deltidsansatte d. v. s. ansatte med mindre end 21 timer pr. uge pr. september 1967 til det halve beløb af en fuldtidsansat – og fra september 1968 udgør SET for en deltidsansat blot en trediedel af fuld SET. Der er altså sket et tydeligt skift her. Efter 1967 er substitutionens retning som følge heraf vendt.

Samtidig har der været en tydelig *substitution af mandlige ansatte med kvinder,* på hvem SET-byrden er mindre og for hvem SET-byrden især må have været mindre, hvis de har erstattet mænd direkte, for så kan lønnen jo ikke have været så forskellig.

ET INSTRUMENT I EGNSUDVIKLINGSPOLITIKKEN

Maskineriet fra SET er blevet udnyttet i egnsudviklingspolitikken. Af de samme kanaler, som erhvervene får refusion af SET og evt. SET-præmie, ydes der i de såkaldte »Development Areas« et yderligere beløb, nemlig »Regional Employment Premium« (REP), til virksomheder, der er klassificeret industri.

Disse »Development Areas« er dele af Devon, det meste af Wales, Skotland og England nord for en øst–vestlig linie lige nord for York. Geografisk drejer det sig altså om en meget betydelig del af det britiske landområde.

Kaldor's forklaring på de britiske vanskeligheder var først og fremmest mangel på arbejdskraft til at ansætte i industrisektoren; og disse vanskeligheder skulle afhjælpes ved SET og de erhvervsdiskriminerende investeringstilskud, der jo skulle flytte arbejdskraft fra servicefag til industrierhverv. Det er klart, at en sådan diskriminering først og fremmest er nødvendig, når arbejdsmarkedet er stramt, som det stort set har været det siden krigen uden for udviklingsområderne. I udviklingsområderne er det derimod sværere at se noget formål med at jage folk ud af serviceerhvervene, når der ikke er tilstrækkeligt med andre beskæftigelsesmuligheder. Derfor har man indset nødvendigheden af *en geografisk differentiering af SET.*

Forslaget om en sådan differentiering af SET blev fremsat i april 1967 i et »green paper« og blev til lov med navnet Regional Employment Premium (REP) med virkning fra begyndelsen af september 1967.

Differentieringen tager ikke form af en nedsættelse af SET i nogle områder, men af at der ydes et specielt tilskud pr. ansat i udviklingsområderne til firmaerne i industrisektoren. Man har altså valgt at øge tilskyndelsen til at ekspandere industrisektoren i udviklingsområderne og at kombinere dette med uændret pres på servicesektoren. Det anslås, at de samlede REP udbetalinger har udgjort 100 millioner pund sterling pr. år, og at præmien i 1967 nedsatte lønudgifterne med ca. $7^1/_2$ pct.

ADMINISTRATIONSOMKOSTNINGER

SET er en yderst upopulær skat, hvad masser af debat i aviserne og mange læserbreve vidner om. Et meget udbredt kritikpunkt er administrationsomkostningerne, som anses at være utåleligt store både hos staten og i virksomhederne.

Dette anklagepunkt mod SET er mere velkendt, end det er rigtigt. Sagen er nemlig den, at ved at udforme SET som kopskat og ved at benytte eksisterende kanaler (National Insurance Contributions) koster *opkrævningen* praktisk taget ingenting. Det er vurderingen af tilbagebetalingsandragenderne, der kræver mandskab og dermed koster noget; men også dette er en ret billig proces, fordi det ikke er nødvendigt at lede efter de arbejdsgivere, der skal have deres penge igen – de skal nok melde sig.

For den *britiske stat* er omkostningerne ved SET 2 millioner pund sterling om året, og er dermed en af de billigste skatter at opkræve. Det svarer til 0,4 pct. af nettoprovenuet, mens administrationsomkostningerne ved told og forbrugsafgifter er 1 pct., og omkostningerne ved direkte skatter 1,4 pct.

PROFESSOR REDDAWAY'S RAPPORT

Effects of the Selective Employment Tax – First Report

Professor Reddaway er leder for Department of Applied Economics ved University of Cambridge, der på opfordring af finansministeren, har undersøgt *virkningerne af SET på priser, avancer og produktivitet.*

First Report behandler »handelen«.

Den forventede udvikling

Rapporten søger at beregne den udvikling, man kunne have ventet i »SET og andre unormale faktorers« fravær. Det sker ved at opstille økonometriske modeller for udviklingen. Produktiviteten bestemmes ikke direkte i en model; derimod opstilles en model for beskæftigelsen, hvoraf produktiviteten så kan beregnes.

Modellen estimeres ved hjælp af årsdata fra 1954 til 1965.

TABEL 4

Produktivitetsfremskridt som følge af SET m. v.

	Faktisk produktivitet	Forventet produktivitet	Forskel som % af faktisk produktivitet
Detailhandlere			
1966	102,5	100,8	1,7
1967	106,0	102,6	3,3
1968	111,1	105,6	5,1

Modellen, hvis estimater, intet tyder på skulle være skæve, giver, omregnet til produktivitetsændringer, forskelle mellem beregnede og observerede værdier på gennemsnitligt 0,6 pct. Resultaterne bringes i tabel 4 i kolonnen »forventet produktivitet«.

Sammenligning af faktiske og beregnede produktiviteter kan så fortælle noget om SETs virkning.

Det bemærkes altså, at produktiviteten er 5,1 procent højere i 1968, end man kunne forvente. Professor Reddaway's hold af statistikere har afprøvet 10 forskellige muligheder for den indlagte trend – man har prøvet at give den »knæk« og flere andre ting, men ingen af de forsøgte metoder kunne øge det forventede produktivitetstal for 1968 med mere end 1,5 point.

Men selv, hvis man ikke har tiltro til disse statistiske metoder, så kan man ved at betragte simple tidsrækker over beskæftigelse og produktivitet overbevise sig om, at 1966–68 *er* specielle år: I tre år i træk faldt beskæftigelsen samtidig med at salgsvoluminet steg.

Engroshandelen er ikke belyst med helt så pålideligt et talmateriale som detailhandelen, og man har derfor benyttet en lidt enklere økonometrisk model – resultatet er også her en betydeligt hurtigere produktivitetsopgang, end man skulle have ventet efter de hidtidige erfaringer – produktiviteten er her i 1968 5,8 pct. større, end man skulle »vente«.

Det samlede resultat er, at man i detailhandelen har »sparet« 100.000 mand, og at man i engroshandelen har »sparet« 30.000 mand.

Når dette er sagt, må man med professor Reddaway bemærke, at disse forskelle mellem forventet beskæftigelse og faktisk beskæftigelse ikke nødvendigvis altsammen skal tilskrives SET – der kan også være indtrådt andre begivenheder, som har kunnet få det faktiske forløb til at afvige fra det forudberegnede: Den oplagte kandidat for sådanne begivenheder, *som modellen ikke har kunnet udskille,* er den gradvise ophævelse af det restriktive prissystem Resale Price Maintenance, som fandt sted netop i de relevante år. Modstandere af SET har da også fremhævet dette forhold

TABEL 5

Beregnede effekt af SET (+ afvikling af RPM m. v.).
Faktisk udvikling i forhold til forventede udvikling i detailhandel

	% af omsætning		
	1966–67	67–68	68–69
Ekstra bruttoavance	−0,14	+0,22	−0,71
SET-betaling	−0,33	−0,72	−0,83
Produktivitetsbesparelse	+0,21	+0,41	+0,64
Udgiftsbesparelse	0	0	0
Nettoavance	−0,53	−0,30	−0,97
Residualfejl	+0,27	+0,21	+0,07

stærkt og fremhæver, at det *er muligt,* at disse konkurrence-skærpede foranstaltninger har *hele* ansvaret for produktivitetsfremskridtene. Der er ikke statistiske metoder eller materiale til rådighed til at udskille virkningerne af SET fra virkningerne af aftrapningen af RPM; *men i rapporten udtales den overbevisning, at begge faktorer har været medvirkende til at fremkalde de specielle produktivitetsfremskridt.*

Brutto- og nettoavancerne gøres også til genstand for økonometrisk bearbejdning.

INCIDENSEN

På baggrund af den forventede udvikling i de forskellige størrelser sammenholdt med de faktiske størrelser er det muligt, med den usikkerhed de statistiske beregninger giver, at opgøre virkningerne af SET + andre unormale faktorer. Hovedresultaterne er anført i tabel 5. Som tidligere anført er der især grund til at have tiltro til beregningerne af ekstraudgifter som følge af SET og den ekstraordinære produktivitetsopgangs lønbesparelser. Det fremgår af tabellen, *at denne ekstraordinære produktivitetsopgang i en meget stor udstrækning har kunnet betale SET. Resten af SET er så* – tyder beregningerne på – *betalt af nettoavancerne,* der ligesom bruttoavancerne viser en tydelig nedgang i forhold til den forventede udvikling. Der er derfor ikke grund til at tro, at forbrugerne overhovedet har betalt handelens SET – tværtimod synes avancerne at være blevet klemt udover, hvad SET-betalingerne skulle give anledning til, når produktivitetsfremskridtene tages i betragtning.

Incidensen af SET synes altså at være en kombination af mulighed 3 og 4 fra afsnittet om den økonomiske vækst. Det må dog huskes, at *SET blev*

ledsaget af nedtrapningen af RPM. Havde dette ikke været tilfældet, havde incidensen måske været en anden.

Det må bemærkes, at den forventede udvikling i bruttoavance, nettoavance, produktivitetsbesparelse og udgifter til SET-betaling hviler på indbyrdes helt uafhængige beregninger. Var disse beregnede størrelser indbyrdes helt konsistente, skulle man fra ekstrabruttoavance, SET-betaling, produktivitetsbesparelser og udgiftsbesparelser ved sammenlægning komme til ændringen i netto-avancen. Som det fremgår af tabel 50 er der en vis residualfejl, men, siger Reddaway, i betragtning af beregningernes indbyrdes uafhængighed er residualfejlen *forbløffende* lille.

Engroshandelen gøres også til genstand for beregning, men af en noget mindre omfattende karakter p. gr. a. mangler ved det statistiske materiale. SETs incidens synes her at løbe helt parallelt med udviklingen i detailhandelen.

KONKLUSION

Ved SETs introduktion blev hensynet til den fiskale balance, ønsket om at finde et nyt skatteobjekt og væksthensynet stærkt fremhævet. Imidlertid tyder oplagte mangler (som blev udbedret året efter) ved lovens udformning på, at der også var andre formål, der vejede til, og som i hvert fald var bestemmende for introduktions*tidspunktet:* Loven blev gennemført – inden dens udformning var færdiggennemarbejdet – af konjunkturregulerende hensyn og for at yde industrieksporten støtte. *Dette betød, at SET i sit første leveår næppe opfyldte ret mange af sine formål på tilfredsstillende vis; mens den derefter, da forskellige gradueringer af satserne (inkl. regionale) er gennemført, og efter at forskellige mindre justeringer af erhvervsafgrænsningerne er trådt i kraft, er en skat, der efter mange kriterier er ganske vellykket:*

De foreliggende oplysninger om SETs formål og virkninger tyder på; at den har bidraget til at bedre den fiskale balance i det britiske skattesystem; at den har tilført det britiske skattesystem et nyt skatteobjekt; at den har bidraget til at sætte den økonomiske vækst i vejret, idet de tilsigtede arbejdskraftomflytninger synes at realiseres; at man har fået et effektivt egnsudviklingsinstrument; at skatten først og fremmest betales af produktivitetsfremskridt; at ulemperne er acceptable, især når det tages i betragtning, at skatten administreres yderst billigt.

SET har været mindre vellykket som konjunkturregulerende instrument og som eksportsubsidie og som instrument i pengepolitikken.

Men nu afskaffes SET.

KILDE:

Peter Andreas Bøggild: Stor opgave, Duplikeret, Økonomisk Institut, København 1970.

DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

Set i et større, internationalt perspektiv indtraf april kvartals mest betydningsfulde økonomisk–politiske begivenhed i fjerde uge af juni, hvor der efter mere end et års tovtrækkeri opnåedes enighed mellem Storbritanniens forhandlere og EEC-landenes ministerråd om vilkårene for engelsk optagelse i de europæiske, økonomiske fællesskaber. De tre emner, der stod tilbage at klare under slutforhandlingerne i Luxembourg, vedrørte New Zealands eksport af mejeriprodukter til Storbritannien efter markedsudvidelsen, Storbritanniens bidrag til de økonomiske fællesskabers fællesbudget og den fremtidige fiskeripolitik.

Vedrørende den new zealandske mejerieksport opnåedes der enighed om, at eksportkvoterne for smør og ost i løbet af en 5 års periode fra den engelske markedstilslutning skal nedbringes med ca. en trediedel. Vilkårene for New Zealands eksport efter femårsperiodens udløb er formuleret mere uklart, end Storbritannien og New Zealand må antages at have ønsket det.

Til gengæld opnåede Storbritannien under slutspurten – natten mellem tirsdag og onsdag (22.–23. juni) – visse indrømmelser i spørgsmålet om bidraget til fællesbudgettet. Bidraget skal i starten udgøre 8,64 pct. af budgettets totale udgifter, derefter stige gradvis for ved den 5-årige overgangsperiodes udløb at nå op på 18,92 pct.

Vedrørende fiskeripolitikken har hovedstridspunktet været de fremtidige fiskerigrænser. Her nåede man frem til at erkende, at der er betydelige geografiske og strukturelle forskelligheder for fiskerierhvervet i *alle* 4 ansøgerlande, hvorfor de nugældende EEC-bestemmelser senere måtte revideres ud fra alle medlemslandenes tarv. Sagt på anden måde: Fiskeripolitikkens endelige udformning blev udskudt for at sikre de øvrige ansøgerlande medindflydelse på udformningen.

I det følgende skal gives en kort opsummering af det samlede forhandlingsresultat, som skal være grundlaget for engelsk medlemskab af EEC fra 1. januar 1973.

Industrien. Aftrapningen af industritoldsatserne i forhold til de seks oprindelige medlemslande skal ske over fem år med lige store reduktioner

på 20 pct. med start 1. april 1973 og endelig afskaffelse af tolden 1. juli 1977. Første tilnærmelse til den fælles ydre toldmur skal ske 1. januar 1974. Der gives herved englænderne tid til at få etableret ordninger med de EFTA-lande, som ikke har opnået fuldt medlemskab. Specielle toldarrangementer for tolv industrielle råstoffer samt the skal sætte engelsk industri i stand til at importere disse produkter uden væsentlige omkostningsstigninger (90 pct. af disse råvarer vil således kunne importeres toldfrit).

Landbruget. Tilpasningen til EECs højere priser på landbrugsvarer skal ske over 5 år og ved 6 lige store trin. Den første prisforhøjelse skal finde sted 1. april 1973, og den endelige tilpasning vil ske 31. december 1977, et halvt år efter at den endelige tilpasning inden for industrien har fundet sted. Storbritannien må fra indtrædelsesdagen acceptere præferenceprincippet for EECs landbrugsvarer, dog således at hvis der sker for store forvridninger i Storbritanniens samhandel med dets vigtigste levnedsmiddelleverandører uden for EEC (Argentina, Australien, Canada og USA), vil der kunne gennemføres foranstaltninger til at imødegå en sådan udvikling. Den new zealandske eksport af mejeriprodukter var så vanskelig en nød at knække, at spørgsmålet som før nævnt blev gemt til allersidst. Mere konkret blev løsningen, at smøreksporten til det engelske marked skal nedtrappes over 5 år med lige stor årlig reduktion til 80 pct. af det nuværende niveau på 170.000 t årligt, og at osteeksporten på samme måde skal nedtrappes til i 1977 at udgøre 20 pct. af de nuværende 75.000 t. Målt i »mælkeenheder« betyder denne særstilling for New Zealand, at landet garanteres 71 pct. af sit nuværende marked i Storbritannien. Efter 1977 ophører fortrinsstillingen for osteeksporten, mens smøreksporten skal tages op til fornyet overvejelse under hensyntagen til en lang række forhold, herunder New Zealands »Englands-uafhængighed« på det pågældende tidspunkt.

Commonwealth. De udviklede industrilande Australien og Canada vil ikke få nogen særstilling, hverken i forhold til Storbritannien eller de øvrige EEC-lande. Dog vil de opnå fordel ved eksport af de råvarer, som englænderne (jvf. foran) kan importere på særligt gunstige vilkår. Udviklingslandene Indien, Pakistan, Ceylon og Malaysia vil nyde godt af den præferenceordning, som EEC er blevet enig om skal gælde for udviklingslandenes industrieksport til EEC. Denne præferenceordning er omtalt i sidste nummer af *Økonomi og Politik*, side 98. Samtlige afrikanske Commonwealth-lande, Hong Kong, østaterne i Det caribiske Hav m. fl., vil blive tilbudt associering eller anden tilknytning til EEC. Særlige hensyn vil blive taget til de fattige, sukkerproducerende lande, hvis hovedmarked er Storbritannien. Det er uklart, om dette hensyn implicerer tilladelse til uændret engelsk sukkerimport fra disse lande.

Bidraget til EECs fælles budget. Til det tidligere omtalte skal kun tilføjes, at der forventes en afvigelse mellem Storbritanniens bidrag på 18,92 pct. i 1977, og hvad landet skulle have ydet ved fuld tilpasning til systemet. Storbritannien vil derfor få endnu en overgangsperiode på to år til at nå op på fuldt bidrag. Først i 1980 vil englænderne således bidrage på lige fod med de øvrige EEC-lande, og andelen anslås til mellem 22,5 og 25 pct. af de fælles udgifter.

Pundets rolle. Topmødet den 20.–21. maj mellem Frankrigs præsident Georges Pompidou og den engelske premierminister Edward Heath fik fjernet spørgsmålet om afviklingen af sterlingbalancerne fra yderste frontlinie. Frankrig har stillet sig tilfreds med et engelsk løfte om i tiden inden medlemskabet at stabilisere sterlingbalancerne for derefter at aftrappe gradvist. Nogen tidsplan for afviklingen er ikke fastsat.

Øvrige forhold. Storbritannien vil underkaste sig reglerne for det europæiske kul- og stålfællesskab, og Euratom-traktaten vil blive underskrevet – alt uden overgangsperiode.

Generelt har Storbritannien også erklæret sig enig i princippet om frie kapitalbevægelser og fri bevægelse for arbejdskraften inden for EEC. Endelig er der vedrørende de institutionelle forhold opnået enighed om, at Storbritannien vil blive repræsenteret med samme vægt som de tre andre »store« – Vesttyskland, Frankrig og Italien.

Den engelske regering fremlagde d. 7. juli en såkaldt hvidbog om forhandlingsresultatet og dets konsekvenser for Storbritannien. Af denne hvidbog fremgår, at den konservative regering simpelthen ikke ser noget alternativ til engelsk medlemskab, selv om der er omkostninger forbundet hermed. Efter hvidbogen vil omkostningerne på den engelske betalingsbalance blive ca. 1,6 mia. kr. i 1973 og stige til 3,6 mia. i 1977. Endvidere venter hvidbogens forfattere, at fødevarepriserne vil stige med 2½ pct. i løbet af overgangsperioden og leveomkostningerne med en halv procent. Lønningerne vil også stige, men man vover sig ikke ud i et skøn over beløbet.

Sideløbende med de europæiske fællesskabers forhandlinger med de fire nordeuropæiske ansøgerlande i juni og juli blev drøftelserne med Japan om en japansk–europæisk handelsaftale genoptaget efter ni måneders pause. Når de indledende forhandlinger tidligere endte i sammenbrud, skyldtes det først og fremmest europæernes krav om en sikkerhedsklausul, som kunne sætte handelsaftalen ud af kraft, hvis den førte til væsentlige forstyrrelser af markederne.

Også sommerens drøftelser drejede sig om den nævnte sikkerhedsklausul, som jo afspejler frygten for den østlige konkurrence. Japan er ved at placere sig som verdens tredie økonomiske supermagt. Japans perspektivplan

fra 1969, som skitserede den sandsynlige udvikling frem til 1985, viste et ud fra et europæisk synspunkt skræmmende vækstmønster. Og ingen forfalder mere til at tro, at japansk langtidsplanlægning er udtryk for drømmesyner. Dertil er der allerede for mange beviser på kraften i den økonomiske ekspansion i Japan. Japan anvendte kun tre år til at forøge sin stålproduktion fra 60 til 80 mill. tons. Sovjetunionen brugte fem år. Japan satte sin bileksport op fra 100.000 til 500.000 biler om året i løbet af 4 år. Storbritannien brugte 13 år. Samtidig har både Vesteuropa og USA oplevet en kraftig invasion af japanske erhvervsinteresser i form af direkte investeringer fra japanske selskaber og forretningsbanker.

Når EEC i sommermånederne genoptog forhandlingerne med Japan, var det ud fra et ønske om at få lettet de vesteuropæiske produkters adgang til det japanske marked, hvor købekraften er voldsomt stigende. Japanerne har ikke hidtil været tilbøjelige til at give omverdenens produkter samme gunstige vilkår, som udlandet har givet japanske varer. Høje toldmure og en lang række ikke-toldmæssige handelshindringer har beskyttet det japanske marked mod udenlandsk konkurrence.

Selv om EEC ikke er meget for at åbne yderligere op for det japanske erhvervsliv, lokker det købedygtige japanske marked. Tillokkelsen er dog ikke større, end at EEC under forhandlingerne i juni og begyndelsen af juli stædigt fastholdt kravet om den førnævnte sikkerhedsventil – hvis Europa skulle være ved helt at blive løbet over ende handelsmæssigt.

På baggrund af Storbritanniens forventede optagelse i EEC har man både indenlandsk og internationalt intensiveret sin granskning af den engelske økonomis stade og fremtidsudsigter. The National Institute of Economic and Social Research har i sit majnummer af National Institute Economic Review givet sit syn på situationen. Kort fortalt ønsker Instituttet en mærkbar lempelse af den økonomiske politik for at undgå, hvad de økonomiske indikatorer for 1. kvartal 1971 peger i retning af, en direkte nedgang i 1971's bruttonationalprodukt målt i faste priser. Kun en gang tidligere har Storbritannien i efterkrigstiden oplevet en nedgang i det reale bruttonationalprodukt fra et år til et andet. Storbritannien har i 1960'erne ikke haft imponerende vækstrater, men indtil i år har der dog været tale om en økonomisk vækst på mellem 1 og 2½ pct. årligt.

I 1. kvartal 1971 anslås den samlede produktion at være faldet med 1½ pct. i forhold til sidste år og med 2½ pct. i forhold til 4. kvartal 1970. Stagnationen har ramt de vigtigste efterspørgselskomponenter: Det private forbrug, investeringerne og eksporten.

Allerede i sit februarnummer af Economic Review opfordrede National Institute til en finans- og pengepolitisk lempelse, og finansminister Anthony Barbers finansbudget, som blev fremlagt i begyndelsen af april, fulgte for så vidt opfordringen. Finansbudgettets finanspolitiske lempelser skete via

ændringer af indkomstbeskatningen, en nedsættelse af selskabsskatten og den selektive beskæftigelsesskat (Selective Employment Tax) samt forhøjelse af pensionerne. National Institute kvitterer for regeringens modtagelse af opfordringen til en kraftig lempelse ved at love produktionsstigning i sidste halvdel af 1971 på $2^1/_2$ pct. til 3 pct. målt på årsbasis. Denne stigning opvejer tilbagegangen i første halvår 1971, således at produktionen på årsbasis kun forventes at falde med $^1/_4$ pct.

Selv om Instituttet er glad for den finanspolitiske lempelse, der vurderes til at være af størrelsesorden 500 mill. pund, er det bekymret over det fortsatte svælg mellem den aktuelle produktion og produktionskapaciteten – et svælg som vil eksistere helt frem til 1972, fordi virkningerne af den ekspansive finanspolitik først da virkelig vil slå igennem.

Instituttet beklager som så ofte før den engelske pris- og lønudvikling. De engelske priser stiger dobbelt så hurtigt som i de lande, engelsk eksport konkurrerer med – også den seneste udvikling i valutakurserne taget i betragtning (omtales senere i denne oversigt). Som følge heraf ventes overskuddet på betalingsbalancens løbende poster i år mere end halveret i forhold til 1970, nemlig fra 631 mill. til omkring 300 mill. pund sterling.

Instituttets majrapport fremhæver, at de sidst afsluttede lønoverenskomster ikke viser tegn på svagere stigningstakt, selv om arbejdsløsheden stadig ligger over 3 pct. De gennemsnitlige timelønninger målt på årsbasis lå i årets første kvartal 15 pct. højere end i 1970. En sådan indkomstfremgang vil efter Instituttets opfattelse medføre forbrugerprisstigninger på omkring 8 pct. i indeværende år, og for 1972 ventes en stigning på 7 pct. Leveomkostningerne er i de sidste 12 måneder steget med 9,8 pct., og heraf har fødevarepriserne tegnet sig for en væsentlig del, idet de er steget med 10,4 pct. på blot 11 måneder.

National Institute's forslag om lempelser i den økonomiske politik blev fulgt af regeringen, som den 19. juli bekendtgjorde reduktion af omsætningsafgiften med i gennemsnit 18 pct., fjernelse af alle restriktioner på afbetalingshandelen og forbedring af afskrivningsreglerne. Instituttets ønske om inflationsbekæmpelse skulle efter regeringens opfattelse kunne sikres gennem det bekendtgjorte 5 pct. loft over prisstigninger for medlemmer af Confederation of British Industry – et loft regeringen udstrakte til også at gælde de nationaliserede industrier.

Instituttets majrapport påvirkede tilsyneladende ikke Storbritanniens forhandlinger med EEC. Når politisk vilje er til stede, betyder de økonomiske realiteter undertiden mindre! Rapporten selv var meget forsigtig med ikke at sammenkæde de alvorlige, økonomiske problemer med Storbritanniens eventuelle indtræden i EEC.

Alligevel får rapporten politisk betydning – indenrigspolitisk. Skabes der – op til den endelige afstemning i Parlamentet til oktober eller novem-

ber om engelsk medlemskab – for meget røre om lønninger, priser og beskæftigelse, kan befolkningen få det indtryk, at det er en forsmag på Fællesmarkedet. Derfor ville premierminister Heath måske hellere have haft Instituttets forslag og meninger »under hånden« end i fuld offentlighed.

I sidste nummer af *Økonomi og Politiks* oversigt over »Den internationale økonomiske situation« omtaltes udviklingen på de internationale penge- og valutamarkeder i årets 4 første måneder. Den betydelige tilstrømning af korte penge fra USA til Vesteuropa, specielt Vesttyskland, og den europæiske interesse i konvertering af dollars og andre valutaer til D-marktilgodehavender blev udførligt omtalt.

Maj 1971 blev kun nogle få dage gammel, før den udvikling, der var i gang i årets første måneder, løb helt løbsk. I løbet af 40 minutter en onsdag formiddag – det var den 5. maj – måtte den vesttyske Bundesbank købe over 1 mia. $, men så var det også slut. Valutahandelen blev suspenderet i Vesttyskland, og en række andre vesteuropæiske lande gjorde det samme. Fuld normal valutahandel etableredes først igen mandag den 10. maj med en revalueret schweizer-franc på 7,07 pct. og en revalueret østrigsk schilling på 5,05 pct. Den gamle paritet på D-marken og den hollandske gylden overfor $ opgav man at fastholde, men uden at fastsætte en ny paritet. Valutaerne fik lov at flyde.

I slutningen af maj holdt »Forex«, klubben af internationale valutahandlere, kongres i København, og her var valutauroen naturligvis hovedemne. Det syntes, som om flertallet af de deltagende valutaspecialister var af den opfattelse, at en formel revaluering af D-marken på 4–5 pct. ville blive resultatet. Giuliano Pelli, »Forex«s formand, udtrykte offentligt, at han slet ikke kunne se, hvorledes D-marken skulle kunne vende tilbage til den gamle paritet inden for de næste måneder.

I øvrigt var der på kongressen enighed om, at den herskende valutauro kunne være undgået, hvis de vesteuropæiske centralbanker generelt havde mindre travlt med at skrabe overskud sammen og i stedet for passede deres virkelige opgaver: At sikre de nationale og internationale pengesystemers funktion. Denne kritik rettede sig imod de store kontinentaleuropæiske centralbankers iver efter at låne de indstrømmende $ ud til spekulanterne på Euro-dollarmarkedet i stedet for at placere deres $-reserver i New York. Centralbankerne tjente naturligvis gode renter, men de bidrog til at forøge valutakrisen efter kongresdeltagernes opfattelse.

De amerikanske bankers aktivitet på de europæiske penge- og kapitalmarkeder har i de sidste år interesseret den vesteuropæiske, herunder den danske, finanspresse ganske meget. Specielt i Danmark har pressens kendskab til det amerikanske bankvæsens virksomhed og struktur ikke kunnet måle sig med interessen. Dette er begrundelsen for de efterfølgende siders ret udførlige omtale af dette emne.

Rent antalsmæssigt var der i 1970 13.670 selvstændige banker i USA, hvilket står i skarp kontrast til de fleste andre landes forholdsvis koncentrerede bankstruktur. I Danmark er der 78 banker, hvoraf de tre største sidder på 55–60 pct. af bankforretningerne målt ved andelen af den totale bankbalance. I Norge er antallet halvt så stort, i Sverige er der 16 banker, og i Finland er der blot 6 banker, hvor de to største ovenfor i købet sidder på op imod 90 pct. af bankforretningerne – igen målt ved andelen af den totale bankbalance. Umiddelbart ville man måske antage samme struktur i USA som i Storbritannien, men heller ikke denne antagelse holder. I Storbritannien opererer kun 10 egentlige banker (clearing banks), hvoraf de fire største endog har en andel på ca. 60 pct. af samtlige sterling-indskud fra britiske borgere.

Det store antal banker i USA beror på, at mange enkeltstater ikke tillader filialoprettelse. Kun 19 stater tillader dette. 16 stater accepterer filialdannelse i begrænset omfang, mens 15 stater simpelthen forbyder dette. Landsdækkende banker eksisterer slet ikke. På denne baggrund er det ikke overraskende, at mere end 10.000 af de amerikanske banker, svarende til 73 pct. af det totale antal, er »unit banks«, d. v. s. banker uden filialer.

»Branch banking« – bankdrift med filialer – er alligevel mere betydningsfuldt end ovenstående tal umiddelbart tyder på – og betydningen er stigende. 2484 banker havde ultimo 1961 11.077 filialer og 55 pct. af alle banksteder. I 1969 bedrev 3665 banker »branch banking«, og antallet af filialer var vokset til 18.777 svarende til 70 pct. af alle banksteder.

Særegent for USA og medvirkende til at gøre den amerikanske bankstruktur mere koncentreret, end de 13.670 selvstændige banker umiddelbart tyder på, er eksistensen af »bank holding companies«. En del af disse holding companies registreres af ledelsen af det amerikanske centralbanksystem (Federal Reserve Board). Registrering kræves af et bank holding company, der besidder en afgørende aktiepost i to eller flere banker. I 1969 var 629 banker tilknyttet 80 registrerede holding companies, og disse bankers andel af de totale indlån var 13 pct. For one-bank holding companies kræves ingen registrering, og frem til omkring 1965 udgik der absolut heller ingen monopoltrussel fra den kant. De til 550 one-bank holding companies tilknyttede banker havde kun en andel på 4½ pct. af de totale indlån i 1965. Siden er mange af de største banker blevet reorganiseret, således at de »bagvedstående« holding companies er blevet af one-bank typen. Resultatet af dette har været en udvikling fra 550 til 890 one-bank holding companies fra 1965 til 1969 og en vækst i andel af indlånsmassen fra de førnævnte 4½ pct. til mere end 40 pct.

Størrelsesmæssigt ligner den amerikanske bankstruktur de fleste andre markedsdirigerede økonomiers: Få meget store banker og mange ganske små. 6 af verdens 10 største bankorganisationer er amerikanske, og den

største bank i landet har en indlånsmasse, der er mere end 3000 gange så stor som medianbankens godt 6 mill. $.

Tilladelse til at drive bankvirksomhed i USA kan gives på såvel føderalt som statsligt niveau. Over en trediedel af bankerne bygger på »federal charters«, hvilket automatisk gør dem til medlemmer af landets centralbanksystem The Federal Reserve System. Topledelsen af »the Fed« ligger hos de 7 personer, der udgør »Board of Governors«. Hovedkontoret ligger i Washington, DC, men derudover er der 12 District Federal Reserve Banks, nemlig i Boston, New York, Philadelphia, Cleveland, Richmond, Atlanta, Chicago, St. Louis, Minneapolis, Kansas City, Dallas og San Francisco. Banker med »federal charters« betegnes som »national banks«, og de udgør mere end fire femtedele af de banker, som er medlemmer af »the Fed«.

De banker, hvis autorisation til at drive bankvirksomhed er givet af statslige myndigheder, behøver ikke være medlemmer af »the Fed«, og de fleste har valgt ikke at tilslutte sig. Kun godt 1200 eller ca. 14 pct. af alle »state banks« har rent faktisk valgt medlemskab. Dette betyder, at hovedparten af amerikanske banker ikke er medlemmer af »the Fed«. Disse non-members er almindeligvis små, hvilket for eksempel fremgår af, at de gennemsnitlige indlån er på 16 mill. $ imod 95 mill. $ for den gennemsnitlige bank tilknyttet »the Fed«. Bankerne uden for centralbanksystemet har mindre end en femtedel af samtlige indlån.

Hvorfor vælger nogle banker føderal og andre statslig autorisation? Hvorfor vælger nogle banker tilslutning til »the Fed« og andre ikke? En spørgeskemaundersøgelse af 430 banker i Illinois i 1967 (L. S. Mayne, *The Cost of Federal Reserve System Membership,* Department of Economics and Research, The American Bankers Association, 1967), afslørede følgende hovedsynspunkter på spørgsmålene: 1) »National banks« følte, at prestigen ved et føderalt charter forøgede deres konkurrencemæssige position i en sådan grad, at det opvejede de bånd på handlefriheden og de omkostninger, som et medlemskab af »the Fed« medførte. 2) »State chartered banks« anså de strammere udlånsbånd, kontrollen »oppefra« samt kravet om opretholdelse af reserver hos deres »District Banks« som afgørende ulemper ved at tilhøre »the national banking system« og dermed »the Fed«. 3) »National banks« opregnede kreditfaciliteter hos »the Fed« som en fordel ved deres status, mens nonmembers mente, at tilknytningen til korrespondent-banker stort set gav samme fordel.

Som før nævnt er »non-member banks« forholdsvis betydningsløse, når betydningen måles ved andel af de totale indlån. Det faktum, at de ikke påvirkes af »the Feds« mest anvendte pengepolitiske instrument, ændringer i kassereservekravene, har alligevel ofte kompliceret pengepolitikken. End-

videre påvirker open market operations erfaringsmæssigt non-members mindre og med et betydeligt »timelag« på grund af afstanden fra pengemarkedernes centre.

I modsætning til 1950-erne, hvor banker i USA ligesom i Danmark først og fremmest interesserede sig for en fornuftig fordeling af aktiverne i henseende til afkast, likviditet og risikobehæftelse, var bankernes hovedinteresse i 1960-erne at fremskaffe midler til dækning af deres kunders stærkt stigende kreditbehov (»liability management«). Denne interesse foranledigede banker i New York til i 1961 at starte udstedelsen af »indskudsbeviser« – certificates of deposit (»CD's«).

Et indskudsbevis kan simpelthen opfattes som en banks kvittering for modtagelsen af indlån for en periode af 30 dage eller mere. I almindelighed var og er disse beviser negotiable, således at den oprindelige indskyder kan overdrage indskudsbeviset til trediemand før udløb. Dette forøger naturligvis interessen for »CD's«.

Det viste sig snart i 1961 og tiden derefter, at indskudsbeviserne var stærkt renteføl somme, hvorfor bankerne i perioder med stærk efterspørgsel efter banklån satte renten på »CD's« i vejret. I øvrigt fremgår betydningen af »CD's« af nedenstående tabel.

I USA fører centralbankmyndighederne i henhold til en bemyndigelse i bankloven af 1933 kontrol med renten af indlån, der ikke kan hæves på anfordring. »Regulation Q« sigter imod at hindre bankerne i at gå ud i en ødelæggende konkurrence om indlånsmidlerne i perioder med stor låneefterspørgsel. En sådan konkurrence frygtede lovgiverne kunne forlede bankerne til stærkt risikobehæftet långivning i forsøg på gennem høj udlånsrente at kompensere for dyre indlån.

Udviklingen for de enkelte bestanddele af det amerikanske pengemarked i 1960–70 i mill $

Ultimo	"CD's"	Treasury bills	Commercial paper	Bankers' acceptances
1960	796	39.446	4.497	2.027
1961	2.782	43.444	4.686	2.683
1962	5.442	48.250	6.000	2.650
1963	9.593	51.539	6.747	2.890
1964	12.585	56.476	8.361	3.385
1965	16.078	60.177	9.058	3.392
1966	15.659	64.684	13.279	3.603
1967	20.330	69.870	17.084	4.317
1968	23.474	75.012	20.497	4.428
1969	10.919	80.571	31.709	5.451
1970	26.075	87.900	31.765	7.058

Udviklingen i amerikanske bankers nettogæld til udenlandske filialer i 1966–71, mill. $
Nettostillingen ved slutningen af kvartalet

År	I	II	III	IV
1966	1.879	1.951	3.472	4.036
1967	3.412	3.166	4.059	4.241
1968	4.920	5.202	7.104	6.948
1969	9.621	13.269	14.349	12.805
1970	11.942	12.220	9.663	7.676
1971	4.558	4.502		

Frem til midten af 1966 skabte Q-lofterne ingen problemer for »CD's«, idet »the Fed« hævede indlånslofterne, når de andre pengemarkedsinstrumenters rentesatser bevægede sig op over de rådende maksima. I sommeren 1966 traf ledelsen af »the Fed« imidlertid en række foranstaltninger til begrænsning af medlemsbankernes kreditekspansion, og heri indgik en tilpasning nedad af Q-satserne. Dette skete i en situation, hvor pengemarkedets rentesatser i øvrigt var stigende. Resultatet blev et drastisk fald i CD-porteføljen. I 1967–68 normaliseredes de pengepolitiske forhold atter, og CD-markedet udviklede sig videre, jfr. tabellen foran.

Det amerikanske bankvæsen glemte dog ikke helt »erfaringen fra 1966« og rettede i stigende grad opmærksomheden mod andre måder at tiltrække midler til udlån på. De to mest succesrige måder i anden halvdel af 60-erne havde intet med indlån at gøre. Det var nemlig låntagning i Euro-dollars og udstedelse af commercial paper.

Selv om de amerikanske bankers aktiviteter på Euro-dollar-markedet var begrænsede i 1960-ernes første år, samlede de dog så megen viden, at den hjemlige kreditstramning i 1966 i hvert fald for en mindre dels vedkommende kunne kompenseres ved låntagning i udenlandske filialer, som nedenstående tabel nærmere illustrerer det.

Låntagningen i Euro-dollars var vel i 1966 ikke særlig betydningsfuld, men der skete dog i årets løb mere end en fordobling som følge af den kontraktive pengepolitik i USA. I 1967–68 lempedes pengepolitikken som før nævnt, men uden at brugen af Euro-dollars af den grund ophørte. Eurodollars gav nemlig bankerne en række særlige fordele, hvoraf blot skal nævnes, at kassereservekrav og »Regulation Q« ikke gjaldt for disse midler.

I slutningen af 1968 gentog begivenhederne fra 1966 sig selv – pengemarkedsrentesatserne bevægede sig op over Q-lofterne, og CD-porteføljen svandt ind. Men nu var Eurodollars et velkendt alternativ, og i første halvdel af 1969 forøgede de amerikanske banker deres låntagning med 6,3 mia. $, jfr. foranstående tabel. Nu kom der imidlertid reaktioner

både fra udlandet og fra »the Fed«. De udenlandske centralbanker så deres valutabeholdninger falde som følge af de amerikanske bankers stærke efterspørgsel efter Euro-dollars, som blev lokket med højere rentesatser end de gængse. Og kræfter indenfor »the Fed« begyndte at argumentere stærkt for indgreb »til neutralisering af Euro-dollar-markedets ødelæggende virkning for bestræbelserne på at gennemføre en stram pengepolitik«.

13. august vandt disse kræfter, og »Regulation M« ændredes, således at låntagning af Euro-dollar ud over den gennemsnitlige låntagning i maj 1969 blev pålagt et 10 pct. kassereservekrav. Endvidere blev det bestemt, at hvis en banks Euro-dollar-låntagning faldt under maj måneds niveau, skulle dette lavere beløb danne overgrænse for den tilladte låntagning. Denne regel skabte, som det senere skal omtales, alvorlige overvejelser for amerikanske banker i slutningen af 1970. »The Fed«s foranstaltninger fik Euro-dollar-låntagningen til at toppe i tredie kvartal 1969, hvorefter der indtrådte et langsomt fald.

Allerede under kreditstramningen i 1966 var bankerne blevet opmærksomme på de muligheder, der lå i salg af commercial paper. Men først midt i 1969, hvor der var skabt hindringer både for udstedelsen af »CD's« og for låntagning af Euro-dollars, gik bankerne virkeligt ind på dette tredie pengemarked med salg af commercial paper gennem tilknyttede foretagender – først og fremmest holding companies. Commercial paper er usikrede, korte fordringer udstedt af virksomheder med absolut høj kreditværdighed. Før 1969 var markedet primært benyttet af finansieringsselskaber og ikke-bankmæssige foretagender, og ved indgangen til 1969 var den cirkulerende mængde commercial paper på over 20 mia. $.

Som ovenfor nævnt benyttede bankerne tilknyttede virksomheder ved udstedelsen af commercial paper. Denne fremgangsmåde sikrede, at provenuet ikke blev betragtet som indlån, underkastet kassereservekrav og »Regulation Q«. De tilknyttede virksomheder anvendte deres provenu til overtagelse af visse af »deres« bankers udlån. Disse udlån blev således de egentlige aktiver bag commercial paper. »The Fed« startede indsamling af statistik om bankernes anvendelse af det her nævnte marked i juni 1969, og nedenstående tabel belyser ganske godt, hvorledes bankforbundne virksomheders udstedelse af commercial paper korresponderer med de af bankerne til disse virksomheder solgte lån.

Ligesom det havde været tilfældet for Euro-dollars, fik bankernes anvendelse af markedet for commercial paper visse kræfter inden for »the Fed« til at røre på sig. Disse kræfter mente, at fremgangsmåden underminerede den stramme pengepolitik og i et større perspektiv »the Fed«s kontrol over banksystemet i almindelighed. I august 1970 bekendtgjorde »the board«, at bankforbundne virksomheders commercial paper fra næ-

Bankforbundne virksomheders udstedelse af commercial paper og overtagelse af lån i mill. $

		Commercial paper	Overtagne lån
1969			
	Juni	1.245	2.102
	Sept.	2.595	3.652
	Dec.	4.294	3.896
1970			
	Marts	6.518	6.679
	Juni	7.603	7.838
	Juli	7.820	8.018
	Aug.	7.203	7.789
	Sept.	4.520	5.123
	Dec.	2.349	2.735

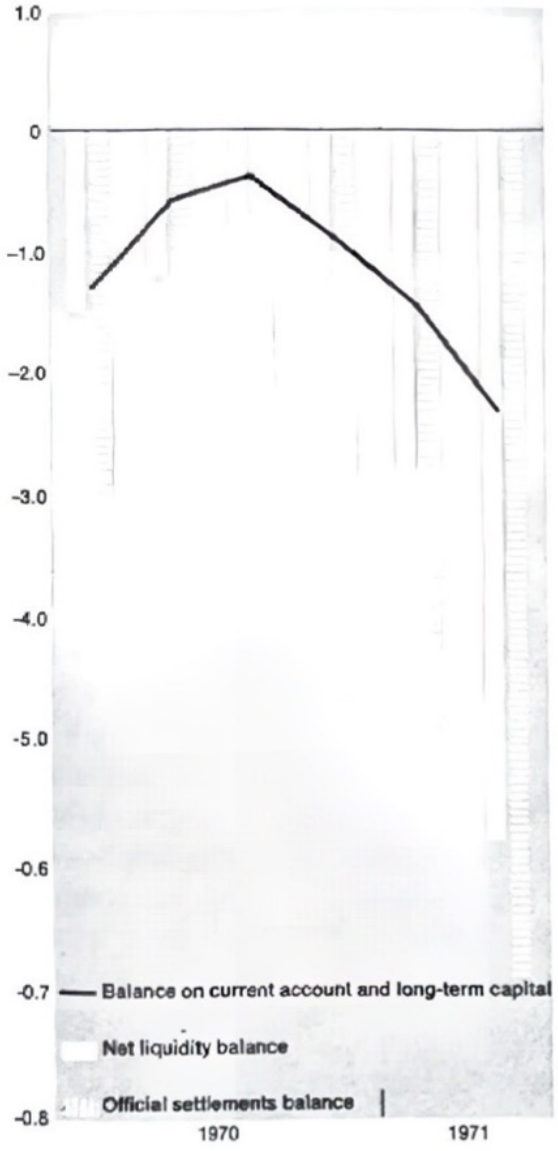
ste måned skulle ind under kassereservebestemmelserne, men at disse til gengæld mildnedes noget for almindelige indlån.

Disse »smarte« foranstaltninger, der fulgte efter en suspension på ubestemt tid allerede i juni af »Regulation Q«-rentelofterne, fik meget store virkninger for de her omtalte pengemarkeder (Euro-dollar, commercial paper og »CD's«). CD-porteføljerne i de store banker, som opererer livligst på pengemarkederne, blev kraftigt bragt i vejret, mens Euro-dollar-låntagning og udstedelse af commercial paper indskrænkedes voldsomt. De 3 tidligere tabeller illustrerer udviklingen nærmere.

Forskydningen mellem pengemarkederne som her beskrevet har ikke ændret sig væsentligt i 1971's første halvdel. Ikke blot har »the Fed«s foranstaltninger ændret bankernes præferencer for de forskellige markeder. Det som følge af den økonomiske afmatning almindelige fald i rentesatserne og den mindre lånefterspørgsel har bidraget til udviklingen. Den politisk inspirerede mere ekspansive pengepolitik fra »the Fed«s side i det sidste års tid har yderligere mindsket bankernes interesse i fremskaffelse af midler på Euro-dollar og commercial paper markederne.

De amerikanske bankers delvise tilbagetræden fra Euro-dollar-markederne skabte en række alvorlige problemer. For bankerne selv var det et problem, efterhånden som de nærmede sig deres låntagning fra maj 1969 (det kassereservefri Euro-dollar-beløb), om de skulle nedbringe deres låntagning yderligere. Som før omtalt ville en totallåntagning under maj 1969-niveauet automatisk reducere den fremtidige, maksimale låntagning i Euro-dollar til det lavere niveau. På grund af de rentemarginale omkostninger valgte de fleste amerikanske banker – efter nogen tøven – dog at gå under maj-niveauet.

Denne på driftsøkonomiske overvejelser trufne beslutning fik som

Den amerikanske betalingsbalanceudvikling i mia. $, kvartalstal, sæsonreguleret, excl. SDR's.

bekendt betydelige virkninger for USA's betalingsbalance, for dollarens internationale position og faktisk for hele det internationale, monetære system. De amerikanske bankers tilbagebetaling af Euro-dollar konverteredes til fremmed valuta af deponenterne af rentearbitrageårsager – i hvert fald frem til april-maj 1971 – fordi de amerikanske rentesatser lå under de tilsvarende europæiske. D. v. s., at de vesteuropæiske centralbankers valutareserver fik forøget deres dollarandel i betragtelig grad.

Amerikanske betalingsbalanceopstillinger afviger meget fra den i Vesteuropa almindeligvis anvendte opdeling i løbende poster og kapitalposter. Målt på »official reserve« basis skabte den omtalte udvikling et deficit på 9,8 mia. $ i 1970 mod et overskud på 2,7 mia. i 1969. Figuren ovenfor illustrerer udviklingsforløbet i 1970 og første halvår 1971 kvartal for kvartal.

USA's betalingsbalance i mia. $

	Årligt gennemsnit 1960–65	1968	1969	1970
Trade balance	5.3	0.6	0.7	2.1
Military transactions, net	−2.4	−3.1	−3.3	−3.4
Travel and transportation, net	−1.1	−1.6	−1.8	−2.0
Investment income, net	4.1	6.2	6.0	6.2
Other services, net	0.2	0.3	0.5	0.6
1. Balance on goods and services	6.1	2,5	2.0	3.6
Remittances, pensions, etc.	−0.8	−1.2	−1.3	−1.4
2. Balance on goods, services and remittances	5.3	1.3	0.7	2.2
U.S. Government grants	−1.8	−1.7	−1.6	−1.7
3. Balance on current account	3.5	−0.4	−0.9	0.4
U.S. Govt. long-term capital, net	−1.1	−2.2	−1.9	−2.0
Private long-term capital, net	−3.2	1.2	−0.1	−1.5
4. Balance on current account and long-term capital	−0.9	−1.3	−2.9	−3.0
Nonliquid short-term private capital, net	−1.0	0.2	−0.6	−0.5
Allocations of SDRs	–	–	–	0.9
Errors and omissions	−0.9	−0.5	−2.6	−1.1
5. Net liquidity balance	−2.8	−1.6	−6.1	−3.9
Liquid private capital, net	0.7	3.3	8.8	−6.0
6. Official settlements balance	−2.0	1.6	2.7	−9.8

Af og til ser man den påstand fremført, at USA's betalingsbalance i de sidste år har været underkastet en stadig forværring. Alt efter hvilket betalingsbalanceligevægtsbegreb, der anvendes, kan dette postulat være sandt eller forkert. Ovenstående oversigt – hentet fra *World Financial Markets,* udgivet af Morgan Guaranty Trust Company of New York i juli 1971 – belyser dette nærmere. For at undgå betalingsbalance-terminologiske problemer er posteringerne ikke oversat.

Som det ses af tabellen, er det på »official settlements« basis, at forværringen fra 1969 til 1970 er tydeligst. Det er også målt på denne måde, at forværringen i første halvår 1971 viser sig klarest. Begivenhederne i dette halvår er imidlertid allerede kommenteret tidligere i denne artikel samt i sidste nummers internationale økonomiske oversigt, således at yderligere omtale næppe er nødvendig.

1. .8. 1971.
H. Thustrup Hansen

DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION

Ved forhandlinger mellem regeringen og de kommunale organisationer blev der i juli opnået enighed om principperne for et lovforslag om en begrænsning af den kommunale skatteudskrivning i 1972–73, det såkaldte kommunale skatteloft.

Baggrunden herfor skal søges i den meget kraftige vækst i de kommunale udgifter i de senere år, som har været muliggjort af en stærkt forøgelse af den kommunale beskatning og en betydelig lånoptagelse.

Fra 1970 til 1971 blev de kommunale udskrivningsprocenter i gennemsnit forhøjet fra 16,3 pct. til 18,9 pct. Kommunernes provenu af kildeskat forventes forøget med ca. 55 pct. fra 1970–71 til 1971–72. Det er den stærkt forhøjede udskrivningsprocent, der sammen med en betydelig undervurdering af indkomstgrundlaget bringer provenustigningen så meget i vejret. I november dette år vil kommunerne for første gang fra staten modtage et slutafregningsbeløb, der med tillæg af renter ventes at komme til at andrage omkring 1600 mill. kr. Da indkomststigningerne også i indeværende år har været en del stærkere end skønnet af kommunerne, kan det allerede nu forudses, at disse også i november 1972, d. v. s. i regnskabsåret 1972–73, vil modtage et meget betydeligt slutbeløb af kildeskat.

Kommunerne har tillige skaffet finansielle muligheder for udgiftsekspansionen gennem en betydelig optagelse af lån. Kommunernes bruttolåntagning var i 1969–70 og i 1970–71 på henholdsvis 3064 mill. kr. og 3386 mill. kr. Når der herfra trækkes udgifterne til afdrag, kurstab og omkostninger i forbindelse med lånoptagelsen, når man til et kommunalt låneprovenu i de to år på 2470 mill. kr. og 2621 mill. kr.

Aftalen mellem regeringen og de kommunale organisationer går ud på, at der for 1972–73 lægges et loft over kommunernes skatteudskrivning. Det samlede beløb af indkomstskatter og ejendomsskatter må for dette år højst udgøre det for 1971–72 budgetterede beløb ganget med 107 pct. for kommunernes vedkommende, 111½ pct. for København og Frederiksberg og 120 pct. for amtskommunerne, idet der i de omtalte budgetbeløb ikke

indgår de slutskatter, som kommunerne som nævnt også vil modtage i 1972–73. Det højere beløb for amtskommunerne skyldes netop, at disse ikke får del i slutskatten. For vækstkommunerne gøres loftet lidt højere, ligesom der for alle kommuner ved beregningerne tages hensyn til de merudgifter, som kommunerne har fået som følge af ændrede refusionsregler på et par områder.

I august skal der forhandles om fastsættelse af rammer for den kommunale låntagning i 1972–73. For indeværende regnskabsår indberettede kommunerne i begyndelsen af 1971 et forventet lånebehov. Dette var i alt på ca. 3 mia. kr., hvoraf 565 mill. kr. for amtskommunerne. Fra regeringens side er der imidlertid blevet givet udtryk for, at dette omfang væsentligt overstiger, hvad der samfundsøkonomisk må anses for forsvarligt, hvorefter der er blevet fastsat en samlet ramme for den kommunale låntagning på 1860 mill. kr. svarende til en reduktion på 20 pct. af det af kommunalbestyrelserne opgjorte lånebehov. For amtskommunernes vedkommende skal låntagningen bringes ned på 450 mill. kr. For kommunernes vedkommende søges der gennemført en modregning af slutskattebeløbet i det budgetterede lånbebehov. For hver enkelt kommune er der således blevet fastsat lånerammer baseret på de anmeldte behov, men reduceret med godt en snes procent. Lånerammen angiver maksimum for det beløb, der, som lån og slutskat står til rådighed til finansiering af den kommunale aktivitet i 1971–72. Inden for et beløb på 50 mill. kr. kan indenrigsministeriet meddele tilladelse til optagelse af lån, når ganske særlige omstændigheder taler derfor.

Danmarks Statistik har opgjort kommunernes investeringsudgifter i 1971–72 til 6649 mill. kr., hvoraf amtskommunerne tegner sig for 1583 mill. kr. I forhold til regnskabet for 1970–71 er der tale om en budgetteret stigning på omkring 14 pct. Væksten i investeringsudgifterne er særlig kraftig for så vidt angår plejehjem og sygehusbyggeri, hvor udgifterne i 1969–70 var på 369 mill. kr. og i 1971–72 forventes at komme op på 858 mill. kr.

UDENRIGSHANDEL OG BETALINGSBALANCE

Efter et par bedrøvelige første måneder af 1971 har udviklingen i eksporten vendt sig. Specielt tallene for marts og maj var opmuntrende, og for industrieksportens vedkommende må denne vel betegnes som det mest lovende træk i konjunkturbilledet for øjeblikket. Da importen har vist et ganske fladt forløb, og reelt et fald, er underskuddet på handelsbalancen reduceret ganske pænt.

Underskuddet på handelsbalancen androg i årets fem første måneder 3214 mill. kr., hvilket er en reduktion på ca. 10 pct. i forhold til året

før. I 1969 var underskuddet dog næsten 1 mia. kr. mindre end i år. Det mindre underskud har vist sig i alle måneder bortset fra marts.

Den samlede import frem til og med maj måned beløb sig til 13.774 mill. kr. Dette er kun 440 mill. kr., eller godt 3 pct., mere end i de samme måneder i 1970. Der har i den omhandlede periode været ganske betragtelige prisstigninger på en række vigtige importvarer, først og fremmest flydende brændsel, hvor priserne en overgang i foråret lå næsten 50 pct. højere end året før. Reelt har der således været tale om en faldende import. Beløbsmæssigt svarer importstigningen ganske til stigningen i importen af flydende brændsel. Faldet i importen har været særlig udtalt for jern, stål og andre metaller, hvorimod indførslen af maskiner og transportmidler er steget knap 11 pct.

Eksporten er vokset med 804 mill. kr. eller godt 8 pct. De første fem måneders eksport har beløbet sig til 10.559 mill. kr. Forløbet har imidlertid været væsensforskelligt for industri- og landbrugsvarer. Industrieksporten er gået i vejret med 13,5 pct. eller stort set svarende til stigningstakten året før, mens eksporten af både vegetabilske og animalske landbrugsprodukter er lavere, tilsammen ca. 8 pct.

Industrieksporten har været på 6914 mill. kr. frem til og med maj. Heraf stammer godt og vel en trediedel fra eksporten af maskiner og instrumenter. Opgangen i industriens eksport skal endvidere vurderes på baggrund af et fortsat fald i udførslen af enzymer. Den samlede eksport af kemiske produkter har som følge heraf vist fald.

Handelsbalancen

	Indførsel		Udførsel		Merindførsel	
	1970	1971	1970	1971	1970	1971
	mill. kr.					
Januar	2437	2394	1755	1820	682	574
Februar	2524	2567	1841	1970	683	598
Marts	2655	3477	2086	2332	569	1145
April	3021	2415	2195	2098	831	317
Maj	2691	2921	1878	2340	813	581
Juni	2935		2141		794	
Juli	2461		1851		611	
August	2456		1997		459	
September	2640		2147		493	
Oktober	2792		2304		488	
November	3158		2343		814	
December	3108		2133		974	
I alt	32885		24672		8211	

Eksporten af kød- og mælkekonserves er gået op med ca. 15 pct. og fiskeeksporten med ca. 25 pct.

Betalingsbalancen er kun opgjort for første kvartal, hvor underskuddet beløb sig til 1492 mill. kr., hvilket er ca. 400 mill. kr. mere end i samme kvartal i 1970. Underskuddet er blevet finansieret ved en privat låntagning af omtrent samme størrelse. Ultimo juni var Danmarks internationale likviditet på 3241 mill. kr. knap 1 mia. mere end året før. Ved udgangen af marts var likviditeten på 4,2 mia. kr., men et rekordstort valutaforbrug i april måned har reduceret beholdningen til det nuværende omfang. I juni måned blev likviditeten forbedret med ca. 120 mill. kr.

PENGE- OG KREDITFORHOLDENE

Likviditeten i banker og sparekasser har i den forløbne del af året været præget af fortsat stramhed. Omkring midten af året skulle nationalbanken ifølge aftalerne med bankerne fra april begynde en gradvis afhjælpning af likviditetsnøden, således at bankerne bliver i stand til at udnytte udlånsloftet i resten af 1971. Likviditetsstøtten skal blandt andet ske gennem en gradvis frigivelse af de beløb, som banker og sparekasser har bundet i nationalbanken i henhold til deponeringsforpligtelserne. Pr. 1. juli blev den første femtedel frigivet. Afviklingen af den resterende del drøftes mellem de implicerede i september måned. Ved udgangen af maj havde bankerne deponeret 1915 mill. kr. og sparekasserne 1025 mill. kr.

I maj måned steg bankernes indlån med 104 mill. kr. og udlånene med 59 mill. kr. For sparekassernes vedkommende var de tilsvarende tal 99

Nettotilgang af børsnoterede obligationer

	1968	1969	1970	1971
Januar	357	949	485	459
Februar	605	1208	886	1116
Marts	596	1540	917	1450
April	495	1101	883	1568
Maj	693	864	759	1071
Juni	548	873	1292	
Juli	623	817	982	
August	885	769	1055	
September	911	918	930	
Oktober	1247	855	963	
November	1200	1047	868	
December	1105	835	758	
Hele året	9265	11776	10778	

mill. kr. og 187 mill. kr. I perioden juni 1970–maj 1971 er bankernes indlån gået op med 3,7 pct. svarende til knap 1200 mill. kr. Udlånsstigningen var i samme tidsrum helt nede på 5,4 pct. mod en opgang året tidligere på knap 12 pct. Ved udgangen af maj androg bankernes samlede udlån 31,5 mia. kr., hvilket niveau stort set har været holdt gennem hele den forløbne del af året.

Obligationspuklens afvikling kommer klart frem i tallene for nettotilgangen af børsnoterede obligationer. Tilgangen frem til og med maj har andraget 5664 mill. kr. eller over 1 mia. kr. om måneden. Tilgangen svarer ret nøjagtig til det rekordhøje niveau i de samme måneder af 1969. I forhold til 1970 er der tale om en stigning på godt 44 pct. Måles forløbet i tolv-måneders perioden juni 1970–maj 1971 i forhold til den tilsvarende året før er mængden øget med ca. 25 pct. Den samlede obligationsmængde har rundet de 90 mia. kr.

PRISER, FORBRUG OG INVESTERING

De sidste par måneder af 1970 og de tre første i indeværende år var præget af en meget betydelig prisstabilitet. I april og maj indtraf imidlertid et par gevaldige prishop, som må have sammenhæng med den ændrede prislovgivning og måske overenskomstfornyelserne.

Forbrugerprisindekset nåede i juni op på 154,2, hvilket er godt 7 pct. højere end i samme måned året før. I forhold til januar måned har prisstigningerne været på ca. 3 pct. Da prisstigningerne satte ind, ramte de over et bredt felt, omend mest udtalt for fødevarer og boligforbrug.

I maj måned vedtog folketinget at ændre basis for beregningen af reguleringspristallet fra januar 1963 = 100 til januar 1971 = 100. Lønreguleringer vil fremtidig ske for hver fulde 3 points udsving, således at første portion efter det nye pristal udløses ved 103. Portionerne er samtidig blevet tungere, nemlig 30 øre i timen.

Månedsprisindekset med den nye basis lå fladt til og med marts, hvorefter man i de følgende måneder nåede op på 101,2, 103,1 og 103,4. Da de to sidstnævnte måneder tillige med det endnu ukendte tal for juli kommer til at udgøre reguleringspristallet for juli, kan der ikke være tvivl om, at én af de nye portioner vil blive udløst med virkning fra september/oktober. Dette skulle svare til omkring 1500 mill. kr., hvori dog kildeskat og moms vil gøre et betragteligt indhug. Prisstigningerne fra maj til juni skyldes især fødevarer og transport, men der har været mindre opgange for en lang række produkter.

Der er indtruffet en tydelig afmatning i det private forbrug. Det foreløbige detailomsætningsindeks for maj blev 130 mod 131 i april måned. I forhold til maj 1970 er der sket en omsætningsfremgang på omkring 3

Prisindeks

	Råvare-prisindeks	Engros-prisindeks		Forbruger-prisindeks		Måneds-prisindeks
	1970	1970	1971	1970	1971	1971
	1970 = 100	1955 = 100		1964 = 100		Jan. 1971 = 100
Januar	107	135	141	140,3	149,7	100,0
Februar	108	136	141	141,3	149,7	100,0
Marts	109	138	142	142,1	149,8	100,1
April	108	138	142	142,5	151,3	101,2
Maj	107	138	142	143,8	153,7	103,1
Juni	106	140	144	143,9	154,2	103,4
Juli		139		146,8		
August		138		147,1		
September		139		148,4		
Oktober		139		148,8		
November		140		149,8		
December		139		149,7		

pct., hvilket under hensyntagen til prisudviklingen er ensbetydende med en reelt faldende omsætning. Tilbagegangen omfatter stort set ikke fødevarer, hvor omsætningen reelt nærmest er uforandret i forholdet til året før, hvorimod der har været en udtalt tilbagegang for beklædning og hårde hvidevarer. Indekset for to-måneders perioden marts–april viser en 11 pct. større omsætning i 1971 for alle tre nævnte hovedgrupper af varer.

Det afdæmpede private forbrug afspejler sig ligeledes i tallene for nyindregistrerede personbiler. I juni blev der indregistreret godt 13.000 eller 9000 færre end året før. Det må dog erindres, at der i 1970 på samme tid var tale om en væsentlig hamstring forud for momsforhøjelsen. Der er hidtil i år indregistreret knap 70.000 personbiler mod knap 87.000 i samme tidsrum i 1970.

For investeringernes vedkommende er der formentlig tale om et stort set uændret niveau i forhold til året før, men megen viden herom har man ikke. I de større byområder er i perioden januar–maj påbegyndt knap 900

Indeks for detailomsætningen

	Januar–februar	Marts–april	Maj–juni	Juli–august	September–oktober	November–december
	1968 gnstl. = 100					
1969	96	102	109	111	111	133
1970	109	113	124	124	124	144
1971	115	125				

flere boliger end i 1970 svarende til omkring 10. pct. vækst. Antallet af fuldførte lejligheder svarer nøje til tallene for året før, medens antallet af lejligheder under opførelse i dette område er omkring 8000 lavere i år.

Byggevirksomheden for hele landet kendes kun for 1. kvartal, hvor boligbyggeriet gik tilbage med 11 pct., mens erhvervsbyggeriet gik op med 9 pct. Det fuldførte boligbyggeri omfattede 14.093 lejligheder mod 12.471 i 1970 en stigning på 13 pct. Pr. 1. april var der i alt 50.880 lejligheder under opførelse mod 59.873 et år tidligere.

PRODUKTION OG BESKÆFTIGELSE

Fra og med januar 1971 har Danmarks Statistik udvidet statistikken vedrørende industriens beskæftigelse til også at omfatte oplysninger om lønsummer og udviklingen i timelønningerne. Oplysningerne stammer fra ca. 1900 industrivirksomheder, der har ca. 70 pct. af den samlede industribeskæftigelse. Oplysningerne regnes op, således at tallene kommer til at omfatte hele industrien.

Ved udgangen af april beskæftigede industrien 399.200, hvilket er en nedgang på 1,7 pct. i forhold til året før. Antallet af arbejdere er faldet med 11.000 og funktionærtallet vokset med knap 5000. Beskæftigelsen har været faldende gennem årets fire første måneder. Beskæftigelsesindekset, der er et indeks for de udførte arbejdstimer, er faldet med 5,8 pct., hvor arbejdstidsforkortelsen i september 1970 imidlertid skal tages i betragtning. Fra marts til april steg indekset fra 102,9 til 105,2.

Lønsumsindekset, der for første gang er beregnet for januar 1971 blev i april 152,0 mod 142,5 i april og 137,0 i januar. Timelønsindekset for industriens arbejdere var i januar 133,2. I marts og april blev indekset henholdsvis 138,5 og 144,5. Fra januar til april er der således tale om en forskydning på 8,5 pct., hvoraf de 4,3 er indtruffet fra marts til april.

Arbejdsløsheden har i de seneste måneder ligget dobbelt så højt som i 1970, hvor arbejdskraftmanglen dog også var særdelse udtalt. Niveauet er dog fortsat lavt. I juni blev den gennemsnitlige ledighedsprocent 2,0 mod 2,4 i maj. I de samme måneder et år tidligere var procenten 0,9 og 1,3. Ledigheden har været mest udtalt i byggefagene. Antallet af arbejdsløse var i maj og juni henholdsvis godt 19.000 og 16.000 personer. I forhold til 1969 er ledigheden også en smule højere.

Forventningerne til beskæftigelsesudviklingen i april kvartal var for industriens vedkommende nærmest i retning af uændrede forhold. Derimod viste konjunkturbarometeret for industrien forventninger om en mærkbar stigning i produktionen og en ret betydelig vækst i indgangen af ordrer fra såvel hjemmemarkedet som eksportmarkedet. Både færdigvarelagre og rå-

Industriens beskæftigelse og løn

	Antal ansatte		Beskæftigelsesindeks		Lønsums-indeks 1971	Timeløns-indeks 1971
	1970	1971	1970	1971		
	1000 prs.		1968 gnstl. = 100			
Januar	402,0	403,9	102,3	102,8	137,0	132,2
Februar	405,4	403,1	107,0	104,0	139,3	133,9
Marts	406,6	402,3	110,9	102,9	142,5	138,5
April	406,0	399,2	111,7	105,2	152,0	144,5
Maj			109,4			
Juni			109,5			
Juli			71,9			
August			106,0			
September			108,7			
Oktober			108,4			
November			108,0			
December			96,6			

varelagre ventedes stærkt reducerede, ligesom investeringsforventningerne gik i opadgående renting.

Det nu foreliggende konjunkturbarometer for juli kvartal viser, at de fleste af industriens forventninger ikke blev indfriede. Produktionen blev således stort set uændret i forhold til januar kvartal, og der skete et fald i beskæftigelsen. Indgangen af eksportordrer blev noget svagere end beregnet, og for hjemmemarkedets vedkommende forblev ordrerne stort set uændrede. Heller ikke lagerreduktionerne blev som forventet, hvorimod investeringsomfanget i det store og hele passer med antagelserne.

Ved udgangen af april kvartal anførte 24 pct. af virksomhederne, at de manglede arbejdskraft, hvilket er stort set det samme antal som et kvartal tidligere.

Industriens forventninger til juli kvartal peger atter i opadgående retning omend moderat. 21 pct. af virksomhederne forventer en større produktion end i april kvartal og 15 pct. en mindre. Beskæftigelsen antages at blive nogenlunde uændret. Der er tillige en forsigtig optimisme med hensyn til den forventede indgang af ordrer fra både hjemmemarked og eksportmarked, ligesom forventningerne atter går i retning af en reduktion af færdigvare- og råvarelagre. Investeringsomfanget ventes også at blive en smule større trods formindskede investeringsplaner igennem april kvartal.

En tilsvarende optimisme kommer til udtryk i konjunkturbarometeret for bygge- og anlægsvirksomheden, hvis forventninger om en stigende produktion og beskæftigelse fra januar til april kvartal synes at være blevet

Konjunkturbarometer. Hele industrien

	Faktisk forløb i april kvartal 1971 i forhold til januar kvartal 1971			Forventet forløb i juli kvartal 1971 i forhold til april kvartal 1971		
	mindre	omtrent uændret	større	mindre	omtrent uændret	større
	pct.					
Produktion	21 (12)	59 (62)	20 (26)	15	64	21
Antal beskæftigede arbejdere, ultimo kvartalet	25 (12)	61 (75)	14 (13)	10	80	10
Ordreindgang fra hjemmemarked	24 (15)	53 (61)	23 (24)	16	62	22
Ordreindgang fra eksportmarked	19 (11)	56 (58)	25 (31)	16	61	23
Færdigvarelagre, ultimo kvartalet	21 (24)	52 (65)	27 (11)	24	63	13
Råvarelagre, ultimo kvartalet	27 (24)	58 (72)	15 (4)	26	65	9
Samlede løbende investeringer	13 (13)	71 (71)	16 (16)	9	77	14
Investeringsplaner, ændret i kvartalet ..	12 –	84 –	4 –	–	–	–

indfriede. Ved udgangen af kvartalet anførte 22 pct. af virksomhederne, at de manglede arbejdskraft. Et kvartal før var det kun 15 pct.

Bygge- og anlægssektorens forventninger til juli kvartal går i retning af en større produktion og beskæftigelse hos godt 1/4 af branchen og en nedgang hos 16–18 pct. Optimismen gælder alle fag bortset fra snedkere. Beholdningen af ordrer ventes ved udgangen af juli kvartal at være af samme størrelse som den øjeblikkelige.

24. 7 1971.

Palle Mikkelsen.

POLITISK KRONIK

UDLANDET

April 1971

1. – Det meddeles, at FAR vil gendindføre våbenstilstanden langs Suezkanalen (se 1/8), hvis Israel vil gå med til en delvis tilbagetrækning af sine tropper efterfulgt af genåbningen af Suezkanalen. FAR vil også gå med til, at der oprettes en neutral zone mellem de israelske og de ægyptiske tropper på Sinai halvøen. – 4. Premierminister Golda Meïr afviser i en tale på det israelske arbejderpartis kongres præsident Sadats nyeste forslag om genåbning af Suezkanalen og udtaler, at det for Sadat åbenbart drejer sig om at påvirke den offentlige mening mod Israel, men Israel lader sig ikke tvinge til at antage betingelser, der strider mod dets interesser. De fremtidige grænser må have et sådant forløb, at de afskrækker de arabiske ledere fra nye krigshandlinger. – 7. Kongressen bekræfter i en resolution, at Israel ikke vil trække sig tilbage fra Golan-plateauet, Østjordan, Gazastriben og Sharm-el-Sheikh, og at der i fredstraktater med de arabiske stater må aftales grænser, der kan forsvares. I resolutionen gøres der også opmærksom på, at Sovjetunionens militære hjælp til Ægypten forstærker Cairos aggressive hensigter og blokerer alle fredsbestræbelser. – 23. Udenrigsminister Abba Eban udtaler, at Israel har forelagt USA meget præcise forslag med hensyn til en genåbning af Suezkanalen og en fredsordning for Mellemøsten. – 24. Premierminister Golda Meïr advarer FAR imod af de russiske leverancer af moderne våbensystemer at lade sig forlede til et nyt angreb på Israel, der er bedre rustet end nogensinde og besluttet på at kaste enhver angriber tilbage, også selv om sovjetiske piloter skulle gribe ind i krigshandlingerne.

I anledning af en resolution fra det indiske underhus den foregående dag beskylder den pakistanske regering Indien for åben indblanding i Pakistans forhold (se 1/3). – 3. Sovjetunionens præsident Nikolaj Podgornij opfordrer Pakistans regering til at standse blodsudgydelserne og undertrykkelsen af Østpakistan. – 4. Premierminister Indira Ghandi udtaler, at Indien aldrig har blandet sig i andre staters indre anliggender, men stedse hævet sin røst mod kolonialisme og undertrykkelse. Indien bør ikke foretage sig noget, der kan forøge vanskelighederne for den østpakistanske befolkning. Udenrigsminister Swaran Singh beskylder Pakistans regering for barbarisk optræden over for den ubevæbnede og forsvarsløse befolkning i Østpakistan. – 5. Præsident Yahya Khan fremhæver over for præsident Podgornij, at situationen trods de indiske nyhedsmediers forsøg på at vildlede verdensoffentligheden er under kontrol, og at forholdene for hver dag bliver mere normale. Han giver udtryk for bekymring over 6 indiske divisioners opmarch i grænseområderne ved Østpakistan og fastslår, at Pakistan ikke vil tillade nogen at blande sig i Pakistans indre anliggender. – 11. En hemmelig radiosender meddeler, at der »et eller andet sted« i Bangla Desh er dannet en 6 mands regering for »den uafhængige suveræne republik Bangla Desh«. I spidsen

for regeringen står Awami ligaens leder sheik Mujibur Rahman som republikkens præsident, mens ligaens næstformand Sayed Nazrul er vicepræsident og dens generalsekretær Tajuddin Ahmed premier- og udenrigsminister. Det meddeles også, at oberst A. G. Osmani er øverstkommanderende over »befrielseshæren«. (Tidligere har de pakistanske myndigheder meddelt, at Mujibur Rahman natten mellem den 25. og 26. marts blev arresteret på sin bopæl). Samme dag tilbageviser udenrigsminister Swaran Singh pakistanske påstande om, at Indien sender tropper til Østpakistan, og siger, at Indien kun har truffet de nødvendige foranstaltninger for at beskytte sine grænser. – 12. Den kinesiske Folkerepubliks ministerpræsident Chou En-lai forsikrer i et budskab til præsident Yahya Khan om Kinas støtte i tilfælde af aggression fra de »indiske ekspansionister«. – 15. Den indiske regering protesterer mod de pakistanske troppers skyderier ved den indisk–østpakistanske grænse. – 18. Regeringstropper erobrer landsbyen Chuadanga, der ligger umiddelbart ved grænsen til Indien, og som var blevet proklameret som Bangla Desh' foreløbige hovedstad. Hermed kontrollerer regeringstropperne hele Østpakistans vestgrænse og al effektiv modstand fra befrielseshæren må regnes for ophørt. – 23. Den indiske regering meddeler, at der i de sidste 4 uger er ankommet 258.734 flygtninge fra Østpakistan til Indien. – 24. Pakistans regering giver ordre til at lukke generalkonsulatet i Calcutta, hvor personalet for en del har stillet sig solidarisk med oprørerne, og beordrer alle i Dacca akkrediterede indiske diplomater til at forlade landet. – 24. En militær talsmand i Calcutta beskylder de pakistanske tropper for gentagne gange at have krænket grænsen, og i de følgende dage protesteres der i tre noter mod en række yderligere grænseepisoder.

Argentinas nye regering under præsident Lanusse (se 23/3) ophæver det i juni 1966 indførte forbud mod politiske partier. – 5. Militærjuntaen meddeler, at magten inden for 3 år vil blive overdraget til en forfatningsmæssig regering. Indenrigsminister Mor Boig får til opgave at skabe forudsætningerne for, at dette kan ske.

2. – Ministerpræsident Nihat Erim (se 4/3) forelægger den nye tyrkiske regerings program i nationalforsamlingen. Han bebuder foranstaltninger til genoprettelse af ro og orden og vidtrækkende reformer på landbrugets, undervisningens, finansernes retsvæsenets og forvaltningens område samt nationalisering af udvindingen af strategiske mineraler og kontrol med udenlandske aktieselskaber. Udenrigspolitisk vil regeringen pleje det venskabelige forhold til USA, men også videreudvikle godt naboskab med Sovjetunionen. 7/4 giver nationalforsamlingen regeringen et tillidsvotum med 321 stemmer mod 46, medens 3 undlader at stemme. De fleste af det tidligere regeringsparti, retspartiets medlemmer, deriblandt fhv. ministerpræsident Demirel, stemmer for regeringen, men ca. 60 af partiets medlemmer er fraværende. – 26. Regeringen erklærer 11 af landets 67 provinser deriblandt Ankara, Istanbul og Izmir, i undtagelsestilstand. Undtagelsestilstanden, der foreløbig gælder for en måned, godkendes 28/4 så godt som enstemmigt af parlamentet. Det oplyses fra regeringsside, at undtagelsestilstanden ikke alene tager sigte på studentervold og -terror, men også på faren fra den kurdiske separatistbevægelse. Indenrigsminister Omeroglu oplyser 28/4 i parlamentet, at der er fundet våbenlagre i de kurdiske områder.

I Jaunde og Peking offentliggøres en fælleserklæring af 26/3 om oprettelse af diplomatiske forbindelser mellem Kamerun og Folkerepublikken Kina.

4. – Medlemmer af den kroatiske terroristorganisation Ustasja trænger ind i den jugoslaviske ambassade i Stockholm og skyder ambassadør Vladimir Rolovic, der såres så hårdt, at han en uges tid senere afgår ved døden. Den jugoslaviske regering protesterer 15/4 skarpt over for den sven-

ske regering på grund af de svenske myndigheders utilstrækkelige forholdsregler for at slå terroristorganisationen i landet ned.

6. – Ceylons regering indfører udgangsforbud fra mørkets frembrud til daggry og lukker alle skoler og universiteter (se 17/3). Disse foranstaltninger er ifølge premierminister fru Bandaranaike rettet mod den venstreradikale organisation af studenter og unge akademikere, der kalder sig Folkets befrielsesfront (JVP), og som den foregående dag har angrebet 25 politistationer, sikkerhedspatruljer og regeringsbygninger og derved gjort brug af håndgranater og skydevåben. – 9. Regeringen udsteder på grund af vedvarende uroligheder totalt udgangsforbud, og premierministeren opfordrer i radioen oprørerne til at standse deres »vilde ødelæggelser.« – 15. Det meddeles officielt, at regeringen har krævet den nordkoreanske ambassade lukket, fordi nordkoreanske diplomater har understøttet oprørerne. Ambassadøren og hans personale forlader Colombo den følgende dag. – 19. Regeringen meddeler, at oprørerne har koncentreret sig i nogle få områder i det centrale og sydlige Ceylon, som er under deres kontrol, og at de terroriserer befolkningen i disse områder, men at de undgår kontakt med de væbnede styrker i andre områder. Det meddeles endvidere, at regeringen har nedsat et særligt ministerielt udvalg, som skal være ansvarlig for rehabiliteringen af oprørere, som har overgivet sig eller er blevet taget til fange. – 23. Premierministeren meddeler i radioen, at hæren har situationen under kontrol, og at 3000 oprørere er taget til fange, samt at der vil blive tilbudt oprørerne amnesti. Hun oplyser, at Ceylon havde anmodet om og fået militære forsyninger fra bl. a. Storbritannien, USA, USSR, Indien, Pakistan, Jugoslavien og FAR. – To af de sidste byer i oprørernes hænder i sydprovinsen erobres af regeringstropper mellem 23. og 25. april, og oprørerne flygter ind i junglen.

Chile opretter diplomatiske forbindelmed DDR. Præsident Allende udtaler håbet om, at dette skridt ikke vil føre til en forværrelse af forholdet til Forbundsrepublikken Tyskland.

7. – Præsident Nixon meddeler, at han har besluttet at forstærke takten i tilbagetrækningen af amerikanske tropper fra Vietnam, og at der i perioden 1/5–1/12 1971 vil blive trukket i alt 100.000 mand tilbage. Præsidenten understreger, at målet er fuld tilbagetrækning, og giver udtryk for tillid til, at dette kan nås gennem vietnamiseringen af krigen. Han minder om, at da han i januar 1961 forlod Washington efter 8 år som vicepræsident under præsident Eisenhower, var der ingen amerikanske kamptropper i Vietnam, men da han 8 år senere vendte tilbage til Washington som præsident, var der 540.000, og antallet af faldne amerikanske soldater var 31.000. Siden tilbagetrækningen begyndte i januar 1969, er over 265.000 amerikanske soldater bragt hjem, og der er sket næsten en halvering af de amerikanske styrker i Vietnam. Præsident Nixon kommer også ind på operationerne i Cambodia, hvor de amerikanske tropper som lovet var ude af landet, inden der var gået 60 dage, og i Laos, hvor de sydvietnamesiske tropper viste, at de kunne kæmpe effektivt mod de bedste nordvietnamesiske, og opnåede betydningsfulde resultater.

9. – Det russiske kommunistpartis 24. kongres, der åbnedes 30/3, slutter. Alle kommunistiske landes kommunistpartier med undtagelse af Kinas og Albaniens er repræsenteret ved kongressen. Generalsekretær Leonid Bresjnev, der forelægger centralkomiteens beretning, fremsætter en plan i 6 punkter. Et af punkterne er ophævelse af Warszawapagten og NATO-alliancerne, et andet en konference af de 5 atommagter om kernevåbenafrustning. Bresjnev kritiserer Kinas holdning over for Sovjetunionen, men fremsætter en appel om normalisering af forholdet mellem de to lande.

10.–17. – Det amerikanske hold ved VM

i bordtennis i Japan aflægger efter indbydelse fra det kinesiske sportsforbund besøg i Kina, hvor det sammen med bordtennisspillere fra Storbritannien, Canada, Colombia og Nigeria modtages af ministerpræsident Chou En-lai. Det er første gang siden kommunisterne i 1949 kom til magten på det kinesiske fastland, at amerikanske sportsfolk besøger Folkerepublikken Kina. Besøget finder sted ca. 3 uger efter at den amerikanske regering 15/3 har ophævet restriktionerne på amerikanske borgeres rejser til det kinesiske fastland. – 14. Præsident Nixon giver meddelelse om yderligere lempelser. Den amerikanske regering er rede til at udstede visum til besøgende eller grupper af besøgende fra Kina til USA. Amerikanske statsborgere må for fremtiden bruge dollaren som betalingsmiddel ved forretninger med Kina uden først at skulle indhente tilladelse hos de amerikanske myndigheder. Amerikanske olieselskaber må levere brændsel til skibe og fly, der rejser til Kina, med undtagelse af kinesiske skibe eller fly, der er på vej til Nordvietnam, Nordkorea eller Cuba. Amerikanske skibe og fly må for fremtiden transportere kinesiske varer til ikke-kinesiske lande. Amerikanskejede skibe, der sejler under fremmed flag, må anløbe kinesiske havne. – 26. En kommission anbefaler i en rapport til præsident Nixon, at USA så snart som praktisk muligt søger Folkerepublikken Kina optaget i FN, men USA skal under ingen omstændigheder gå med til at ekskludere Republikken Kina (Formosa) af FN.

17. – I Benghasi i Libyen underskrives en aftale mellem Ægypten (FAR), Libyen og Syrien om en føderation af de tre stater (se 4.–8/11 1970). I forhandlingerne, der begyndte i Cairo 13/4, har foruden præsident Sadat, oberst Kadhafi og præsident Assad også deltaget Sudans statschef general Nemeiry, der imidlertid ikke har tiltrådt aftalen. I en radiotale til det ægyptiske folk oplyser præsident Sadat, at der 1/9 vil blive afholdt folkeafstemninger om føderationsaftalen i de tre lande. Af aftalens indhold anfører han bl. a., at et råd bestående af de tre statsoverhoveder skal vælge føderationens præsident, og at der skal være fælles forsvars- og udenrigspolitik. En fælleskommando skal lede uddannelsen, således at de militære styrker og det militære materiel kan flyttes fra det ene land til det andet. Spørgsmål om krig og fred afgøres af præsidenternes råd, men hvert af statsoverhovederne beholder kontrollen over sine militære styrker. Hvert af landene skal også have sin egen diplomatiske repræsentation under statschefens kontrol og være individuelt repræsenteret i FN. En nationalforsamling for forbundslovgivning skal have samme antal medlemmer fra hvert af de tre lande. Det er hensigten at danne et enkelt politisk parti for føderationen, men indtil dette sker, skal de eksisterende nationale partier fortsætte, men må ikke blande sig i de andre landes anliggender. Føderationen vil få ca. 40 mill. indbyggere, deraf 34 millioner i Ægypten, knap 6 millioner i Syrien og ca. 1,9 millioner i Libyen.

19. – Parlamentet i Sierra Leone (se 23/3) vedtager en forfatningsændring, hvorefter landet, der formelt hører under den britiske krone, får status som republik. – 21. Premierminister Siaka Stevens aflægger ed som republikkens præsident.

20. – Ved valget af overborgmester i Vestberlin genvælges Klaus Schütz, SPD, med 72 af i alt 138 stemmer; Peter Lorenz, CDU, får 53 stemmer, og 11 (FDP) undlader at stemme. Efter FDPs fremgang ved valget 14/3 er forhandlingerne om en fortsættelse af koalitionen mellem SPD og FDP strandet på FDPs krav om 3 porteføljer i senatet (regeringen) mod hidtil én og om ændringer i administrationen af universiteterne og politiet, og det nye senat består udelukkende af socialdemokrater, der stadig har absolut flertal i deputeretkammeret.

21. – Haitis præsident siden 1957 François Duvalier afgår ved døden 64 år gammel.

Han efterfølges af sin søn, den 19-årige Jean-Claude Duvalier (se 15/1), der 22/4 aflægger ed som præsident for livstid. Han udnævner en regering, der består af venner af Duvalierfamilien; kun 3 af de 12 ministre havde sæde i den afdøde præsidents kabinet. Adrien Raymond bliver udenrigsminister og Luckner Cambronne forsvars- og indenrigsminister. Desuden udnævnes et statsråd bestående af fhv. finansminister Hervé Boyer, den øverstkommanderende general Claude Raymond, en broder til udenrigsministeren, Luc Désir, der er chef for det hemmelige politi, samt Cambronne og nationalbankens præsident Antonio André. – 29. I en erklæring af den nye præsident i nationalforsamlingen hedder det bl. a., at haitianske emigranter frit kan vende tilbage for at deltage i den nationale fornyelse. Herfra er dog undtaget kommunistiske agenter og urostiftere som ekspræsident Magloire.

23.–25. – På det finske samlingspartis kongres vælges til formand for partiet efter afdøde Juha Rihtniemi (se 12/1) den 34-årige tidligere partisekretær, pol. mag. Harri Holkeri. Desuden vælges to næstformænd, rigsdagsmand, pol. mag. Jouni Mykkinen og rigsdagsmedlem, diplomingeniør Anna-Liisa Linkola.

25. – Ved valget i Schleswig-Holstein opnår de kristelige demokrater over halvdelen af stemmerne og får absolut flertal i landdagen i Kiel. Også socialdemokraterne under ledelse af Joachim Steffen fra partiets venstre fløj har fremgang, medens både de frie demokrater og de yderliggående nationale demokrater får under 5 pct. af stemmerne og dermed bliver uden repræsentation i landdagen. De dansksindede sydslesvigere i Sydslesvigsk vælgerforening, for hvem 5 pct. spærreregIen ikke gælder, genvælger trods fortsat tilbagegang deres spidskandidat Berthold Bahnsen. CDU får 51,7 (1967: 45,8) pct. af de afgivne stemmer og 40 (34) mandater, SPD 41,2 (39,7) pct. og 32 (30) mandater, FDP 3,8 (5,9) pct. og 0(4) mandater, NPD 1,3 (5,9) pct. og 0 (4) mandater og SSV 1,3 (1,8) pct. og 1 (1) mandat. Desuden får kommunisterne (DKP) 0,4 pct. og EP (Europapartiet) 0,3 pct. af stemmerne.

I Østrig genvælges den afgående præsident Franz Jonas (socialist) for en ny periode på 6 år med 52,79 pct. af de afgivne stemmer. Folkepartiets kandidat dr. Kurt Waldheim, der var udenrigsminister fra 1968 til 1970 i ministeriet Klaus, får 47,21 pct. Den genvalgte præsidents flertal er vokset med ca. 200.000 stemmer i forhold til 1965.

27. – I Sydkorea genvælges præsident Park Chung Hee, der i 1961 kom til magten ved et militærkup, for en tredie periode på 4 år med 51,08 pct. af de afgivne stemmer, medens hans vigtigste modkandidat Kim Dae Jung, det nye demokratiske parti, får 43,45 pct. Valgdeltagelsen er 79,85 pct. Kim er tilhænger af en forbedring af forholdet til det kommunistiske Nordkorea, hvorimod Park, der står i spidsen for de demokratiske republikanere, er valgt på et program, der går ud på at styrke Sydkorea til at modstå en trussel fra Nordkorea.

28. – Valget til det hollandske andetkammer resulterer i en kraftig tilbagegang for regeringskoalitionen af de tre konfessionelle partier (Det katolske folkeparti, det antirevolutionære parti og den kristelig-historiske union) og de liberale (Partiet for frihed og demokrati). Tilsammen får de 4 partier kun 74 mandater af i alt 150 mod 86 i 1967 og har dermed mistet flertallet. Det socialdemokratiske arbejderparti går til valg i samarbejde med Demokrater-66 og Det radikale politiske parti (en udbrydergruppe fra det katolske folkeparti), og de tre partier får tilsammen 52 mandater mod 44 i 1967. Valgets største overraskelse er det nye parti Demokratiske socialister-70, der får 336.000 stemmer og 8 mand valgt. Partiet er grundlagt i 1970 af dr. Willem Drees, en søn af efterkrigstidens arbejder-premierminister af

samme navn, i opposition mod arbejderpartiets venstrekurs, men er også stærkt kritisk indstillet over for den nuværende regerings økonomiske politik og går ind for nedskæring af de offentlige udgifter. Et andet bemærkelsesværdigt resultat af valget er Bondepartiets tilbagegang fra 7 mandater til 1 mandat. I alt 14 partier af de 28, der deltager i valget, opnår repræsentation i det nye andetkammer. Arbejderpartiet får 24,6 pct. af de afgivne stemmer og 39 (1967: 37) mandater, Det katolske folkeparti 21,9 pct. og 35 (42) mandater, Partiet for frihed og demokrati 10,3 pct. og 16 (17) mandater, Det antirevolutionære parti 8,6 pct. og 13 (15) mandater, Den kristelig–historiske union 6,3 pct. og 10 (12) mandater, Demokrater-66 6,8 pct. og 11 (7) mandater, Demokratiske socialister-70 5,3 pct. og 8 (–) mandater Det kommunistiske parti 3,9 pct. og 6 (5) mandater, Det reformerte statsparti 2,4 pct. og 3 (3) mandater, Det radikale politiske parti 1,8 pct. og 2 (–) mandater, Det politisk–reformerte parti 1,6 pct. og 2 (1) mandater, De pacifistiske socialister 1,4 pct. og 2 (4) mandater, Mellemstandspartiet 1,5 pct. og 2 (–) mandater og Bondepartiet 1,1 pct. og 1 (7) mandater. Protestpartiet Kabouterne (»gnomerne«) der ved kommunalvalget i 1970 alene i Amsterdam samlede 38.000 stemmer (11 pct.) og fik 5 medlemmer i kommunalbestyrelsen, får ved andetkammervalget i hele landet kun 22.177 stemmer (0,4 pct.) og bliver ikke repræsenteret. – 29. Premierminister Piet de Jong indgiver regeringens afskedsbegæring, men regeringen fører forretningerne videre, mens der forhandles om dannelsen af en ny regering.

Præsident Felix Houphouet-Boigny, Elfenbenskysten, udtaler sin tilfredshed med den sydafrikanske premierminister J. B. Vorsters tilnærmelsesforsøg ved 30/3 at meddele, at han agter at indbyde lederne af forskellige afrikanske negerstater til at aflægge besøg i Sydafrika. Houphouet-Boigny gør sig til talsmand for en dialog med Sydafrika for at bevare freden på kontinentet og sluttelig løse apartheidproblemet.

Maj 1971

1. – I Ceylon træder en 4 dages amnestiperiode (se 6/4) i kraft, og luftvåbnet nedkaster over ½ mill. flyveblade over oprørernes støttepunkter og tilflugtssteder i jungleområderne med opfordring til dem om at overgive sig. 5/5 meddeles i Colombo, at 3188 oprørere har overgivet sig i løbet af de 4 dage, og at der endnu mangler nogle opgørelser. Der meldes imidlertid om nye angreb på og afbrænding af politistationer og andre bygninger.

2. – Det meddeles officielt, at præsident Sadat har fritaget Ali Sabry, der var en af afdøde præsident Nassers nærmeste medarbejdere og en ledende skikkelse i Den arabiske socialistiske Union (ASU) for vicepræsidentposten (se 1/11 1970). – 13. Cairo radio meddeler, at præsident Sadat har modtaget indenrigsminister og viceministerpræsident Sharawy Mohammed Gomaa's afskedsbegæring og udnævnt guvernøren i Alexandria Mamdouh Salem til indenrigsminister. Senere på dagen meddeles, at 5 andre ministre har indgivet deres afskedsbegæring, nemlig krigsminister, general Mohammed Fawzi, minister for præsidentanliggender Sami Sharaf, minister for kraftforsyning Hilmy el Said, boligminister Saadeddine Zayed og informationsminister Mohammed Ahmed Fayek. Det meddeles videre, at tre medlemmer af ASUs øverste eksekutivkomité er trådt tilbage. Det drejer sig om ASUs generalsekretær Abdel Mohsen Abu el Nur, Diaddine Daoud og Mohammed Labib Shukeir, der er nationalforsamlingens formand. – 14. Præsident Sadat meddeler i en radio- og fjernsynstale, at han har dannet ny regering og bebuder en gennemgri-

bende rekonstruktion af ASU. Han oplyser, at general Fawzi og de andre afskedigede ministre er under husarrest, mens deres virksomhed undersøges. Om baggrunden siger han, at det begyndte med fhv. vicepræsident Sabrys og nogle af de tidligere ministres og ASU-lederes stærke opposition mod planen om en føderation af FAR, Libyen og Syrien (se 17/4). Han beskylder Sabry for at have søgt at nå sit mål ved forbryderiske manøvrer og siger, at han heri var blevet støttet af fhv. indenrigsminister Gomaa, der bl. a. havde ladet anbringe aflytningsapparatur i præsidentens kontor, og af de tidligere ASU-ledere. Efter talen aflægger den nye regering ed til Sadat. Til krigsminister er udnævnt generalstabschefen, general Mohammed Abdel Sadek, til informationsminister og viceministerpræsident Abdel Kater Hatem, som i lang tid var ansvarlig for propagandaen under præsident Nasser, medens de andre ledige poster er besat med lidet kendte eksperter. I øvrigt fortsætter de fleste af ministrene, næsten alle i deres hidtidige embeder. Dette gælder også ministerpræsident Mahmoud Fawzi og 3 af de 4 viceministerpræsidenter (den fjerde var Ali Sabry). Nationalforsamlingen ophæver efter præsident Sadats anmodning den parlamentariske immunitet for 15 af de deputerede, deriblandt Fayek, Daoud og Shukeir, der som formand for nationalforsamlingen afløses af Kamel el Hinnawi. Ifølge pressemeddelelser fra Cairo er i alt ca. 300 personer arresteret eller fritaget for deres poster under udrensningen. – 17. Præsident Sadat overtager den øverste ledelse af politiet efter anmodning fra en delegation af højere politiofficerer. Også hærens højere officerer har tilsagt præsidenten støtte. – 20. Præsident Sadat bebuder i en tale i nationalforsamlingen, at der vil blive udarbejdet en ny forfatning, som skal sikre en stadig fornyelse af den politiske scene, og nævner i denne forbindelse, at han ikke vil søge genvalg som præsident. Den nye forfatning skal beskytte de enkelte borgeres frihedsrettigheder og forsvare socialismens resultater. Med den nye forfatning vil man vende tilbage til det gamle navn Ægypten som officiel betegnelse for landet i stedet for Den forenede arabiske Republik, og nationalforsamlingen vil få navneforandring til folkets forsamling. Præsident Sadat underskriver et dekret, der opløser ASU i den eksisterende form, og hvorefter den øverste eksekutivkomité midlertidigt skal afløses af et sekretariat under ledelse af viceministerpræsident Aziz Sidky. Sekretariatet skal fungere, indtil en partikongres har valgt en ny eksekutivkomité. – 25.–28. – Sovjetunionens præsident Podgornij aflægger besøg i Cairo, ledsaget af bl. a. udenrigsminister Gromyko og viceforsvarsminister, general Ivan Pavlovskij. 27/5 underskriver Podgornij og Sadat en venskabs- og samarbejdstraktat, hvorefter det militære samarbejde mellem de to lande skal fortsættes og udvikles på grundlag af allerede eksisterende overenskomster. Det siges, at Sovjetunionen navnlig vil fortsætte sin hjælp til optræning af de ægyptiske soldater i brugen af de våben og den udrustning, Sovjetunionen har leveret. I øvrigt vil de to lande regelmæssigt forhandle om spørgsmål af fælles interesse, og i tilfælde af brud på freden eller trussel om fredsbrud vil de to lande omgående optage kontakt med hinanden for at samordne deres forholdsregler.

3. – På et centralkomitémøde i det socialistiske enhedsparti (det kommunistiske parti) i Østtyskland træder Walter Ulbricht tilbage som partiets leder (førstesekretær) på grund af sin fremrykkede alder (77 år). For at hædre ham for hans fortjenester vælges han til at beklæde en nyoprettet post som formand for partiet. Til ny førstesekretær og egentlig leder af partiet vælges på Ulbrichts forslag den 59-årige Erich Honecker, der har været leder af centralkomiteens afdeling for militære og sikkerhedspolitimæssige anliggender og er medlem af politbureau. – 13. Horst Sindermann overtager posten som første viceministerpræsident i den østtyske regering.

5. – På grund af den stærke valutatilstrømning indstiller den tyske forbundsbank køb af dollars, og samtidig lukkes valutabørserne indtil videre. Belgien, Holland, Schweiz og Østrig følger det tyske eksempel. – 9. Forbundsregeringen beslutter at gøre D-marken flydende på ubestemt tid og følges af Holland, medens Schweiz opskriver franc'en med 7 pct. og Østrig schillingen med 5 pct. Til Hollands utilfredshed beslutter den belgiske regering ikke at følge Benelux-partneren med den begrundelse, at det belgiske system med et frit og et officielt valutamarked yder tilstrækkelig beskyttelse. Forud for beslutningen om flydende valutakurser er gået et 20 timer langt møde i EECs ministerråd, inden det vedtages midlertidigt at give tilladelse til denne løsning. Forbundsregeringen beslutter endvidere at bekæmpe inflationen ved at indføre kontrol med de offentlige udgifter og den offentlige låneoptagning samt forbud mod forrentning af bankindskud fra udlændinge. – 13. Forbundsfinansminister Alex Möller træder tilbage. Han begrunder dette skridt med en henvisning til de store krav til dette ministerium, som stabiliseringspolitikken vil stille. Økonomiminiser Karl Schiller overtager også finansministeriet.

Den indiske regering protesterer i en note mod de pakistanske troppers krænkelser af den indisk–østpakistanske grænse og truer med alvorlige konsekvenser i gentagelsestilfælde (se 1/4). Lederen af det vestpakistanske folkeparti Zulfikar Ali Bhutto advarer mod at vente for længe med at overdrage magten til folkets valgte repræsentanter; senest 30/6 må magtoverdragelsen være fuldbyrdet, hvis situationen skal forblive under kontrol. En civil regering i Vestpakistan vil være en spore for befolkningen i Østpakistan. – 6. Den indiske regering appellerer til verdensoffentligheden om hjælp til flygtningene fra Østpakistan og oplyser, at hidtil har over 1,4 millioner søgt tilflugt i Indien. – 15. Militærguvernøren i Østpakistan Tikka Khan erklærer, at al aktiv modstand i Østpakistan er udelukket. – 18. Premierminister Indira Ghandi erklærer, at flygtningene fra Østpakistan stiller Indien over for uløselige problemer. – 21. Præsident Yahya Khan opfordrer alle østpakistanske flygtninge, som i de sidste uger er gået over grænsen til Indien, til at vende hjem, hvor ro og orden er genoprettet. Han hævder, at Indien ved overdrevne og ensidige beretninger om begivenhederne i Østpakistan selv er skyld i, at flygtningestrømmen er blevet så stærk. – 24. Premierminister Indira Ghandi udtaler i det indiske underhus, at der må skabes forudsætninger for at standse flygtningestrømmen, der nu omfatter 3,5 mill. mennesker og er en følge af den pakistanske regerings planlagte folkemord i Bangla Desh. Præsident Yahya Khan forsikrer, at det er hans hovedmål at føre demokratiseringsprocessen til ende, så snart situationen i Østpakistan igen er helt normal. Herved vil man principielt gå ud fra valget i december 1970. Deputerede, der tilhører den nu forbudte Awami liga, vil ikke blive straffede for så vidt de virkelig er blevet vildledt og ikke har begået forbrydelser. Om forholdet til Indien siger præsidenten, at han er overbevist om, at den indiske premierminister lige så lidt som han selv ønsker krig. – 26. En talsmand for den indiske regering i Calcutta melder om den hidtil alvorligste grænseepisode siden borgerkrigens udbrud med 9 faldne indiske soldater.

6. – Det meddeles officielt, at Albanien og Grækenland opretter fuld diplomatisk forbindelse med hinanden.

11. – Med henvisning til den internationale valutakrise og den anspændte amerikanske betalingsbalance foreslår den demokratiske gruppeleder i senatet Mike Mansfield en halvering af de amerikanske troppestyrker i Europa til 150.000 mand fra 31/12 1971. – 14. Udenrigsminister William P. Rogers erklærer i senatets udenrigspolitiske udvalg, at en vedtagelse af Mansfields forslag betyder en ende på NATO, og at Moskva vil drage den slutning, at USA opgiver at spille den rolle i

verden, der tilkommer det. – 16. Udenrigsminister Rogers udtaler i fjernsynet i anledning af en udtalelse af generalsekretær Leonid Bresnjev, at den amerikanske regering er interesseret i at forhandle med Sovjetunionen om en gensidig troppereduktion i Europa, og at den amerikanske ambassadør i Moskva har fået besked om at undersøge spørgsmålet hos de russiske myndigheder. 18/5 meddeler det amerikanske udenrigsministerium, at den sovjetiske udenrigsminister Gromyko over for den amerikanske ambassadør har erklæret, at USSR er rede til at forhandle om spørgsmålet. – 19. Senatet forkaster senator Mansfields forslag med 61 stemmer (22 demokrater og 39 republikanere) mod 36 (31 demokrater og 5 republikanere). – 21. Udenrigsminister Rogers udtaler sin tilfredshed med senatets beslutning, men fremhæver, at regeringen forstår senatsmedlemmernes bekymring med hensyn til fordelingen af rustningsbyrden inden for NATO og vil søge konstruktive løsninger. Diskussionen om en valutaudligning med Forbundsrepublikken Tyskland vil blive fortsat, og Rogers erklærer, at han ikke tvivler om forståelse for USAs holdning hos de europæiske venner og forbundsfæller.

15. – Dronning Juliana anmoder senator, professor Steenkamp Det katolske folkeparti, om at undersøge mulighederne for at danne ny hollandsk regering (se 28/4).

16. – En araber og muhammedaner bliver for første gang medlem af Israels regering. Det er den 45-årige Abdul Aziz Zuabi, som er medlem af Knesset, hvor han repræsenterer det venstreorienterede Mapam, der bliver vicesundhedsminister. Han har i nogle år været viceborgmester og en kort tid borgmester i sin fødeby Nazareth.

17. – Israels generalkonsul i Istanbul Ephraim Elrom bortføres af medlemmer af den venstreekstremistiske organisation Det tyrkiske folks befrielsesfront, der truer med at henrette ham, medmindre alle fængslede revolutionære partisaner løslades. Ministerpræsident Erim erklærer, at han selv overtager ledelsen af eftersøgningen. Den følgende dag arresteres flere hundrede venstreorienterede. – 22. En student dræbes og flere politifolk såres under et sammenstød i Izmir, da sikkerhedsstyrker indleder en eftersøgning efter mistænkte i forbindelse med bortførelsen. Foreløbig er ca. 1000 arresteret. – 23. Elrom findes bagbundet og skudt gennem hovedet i en lejlighed i Istanbul under et udgangsforbud i henhold til undtagelsestilstanden, mens 30.000 soldater er i aktion.

17.–28. – Under et officielt besøg i Sovjetunionen underskriver Canadas premierminister Trudeau og ministerpræsident Kosygin 19/5 en protokol om rådslagninger mellem de to lande.

18. – Landdagen i Rheinland-Pfalz (se 21/3) genvælger med 53 af 99 stemmer Helmuth Kohl som ministerpræsident i spidsen for en ren CDU-regering. – 24. Landdagen i Kiel (25/4) vælger med 40 af 72 stemmer CDUs nye leder i landdagen Gerhard Stoltenberg, tidligere minister for videnskab i forbundsregeringen, til Schleswig-Holsteins ministerpræsident efter Helmut Lemke. Bortset fra finansministeren, der står uden for partierne, er regeringen en ren CDU-regering.

20. – I Washington og Moskva offentliggøres samtidig en fælleserklæring, hvorefter USA og USSR er blevet enige om, at forhandlingerne om en begrænsning af strategiske våben (SALT) i 1971 skal koncentrere sig om at få udarbejdet en overenskomst om begrænsning af opstillingen af ABM-systemer (forsvarsraketter mod angrebsraketter). De to parter er tillige enige om, at de samtidig vil slutte aftale om visse forholdsregler med henblik på en begrænsning af offensive strategiske våben. Det tilføjes, at en begrænsning for ABM-systemer vil skabe gunstige betingelser for videre forhandlinger om begrænsning af alle strategiske våben. Præsident

Nixon, der selv oplæser fælleserklæringen i radio og TV, udtaler, at der hermed er taget et betydningsfuldt skridt for at komme ud af det dødvande, der i over et år har præget SALT. Den fjerde runde i SALT finder sted i Wien 15/3–28/5, den femte skal begynde i Helsingfors 8/7.

24. – Ved valget i Trinidad-Tobago vinder regeringspartiet, Folkets nationale bevægelse (PNM), hvis leder er premierminister Eric Williams, alle 36 mandater, idet valget boycottes af oppositionspartierne Det demokratiske arbejderparti (DLP), som ved valget i 1966 fik 16 mandater, og det venstreorienterede ACDC (Action Committee for Dedicated Citizens) under ledelse af fhv. vicepremierminister i Williams' regering A. N. R. Robinson. Et nyt parti, Det demokratiske liberale parti, der er opstået ved en splittelse i Det demokratiske arbejderparti, deltager i valget, men får ingen valgt. Valgdeltagelsen er kun 32,9 pct. PNM er i hovedsagen et negerparti, medens DLP især har sine tilhængere blandt indianerne).

25. – På toårsdagen for revolutionsrådets magtovertagelse i Sudan giver statschefen Jaafar Mohammed al Nimeiry meddelelse om dannelsen af et nyt parti, Den sudanesiske socialistiske union, der skal træde i stedet for de andre partier, der blev forbudt ved omvæltningen. (12/2 beklagede Nimeiry, at han i maj 1969 havde tilladt Sudans kommunistiske parti, der regnes for at være det største af de kommunistiske partier i de arabiske lande, at fungere videre, og erklærede, at han ville knuse partiet, som havde saboteret regimet og bl. a. søgt at skade landets forhold til udlandet, især ved at modarbejde planen om en union med FAR, Syrien og Libyen).

Ved parlamentsvalget i Sydkorea bevarer regeringspartiet Det demokratisk-republikanske parti, flertallet med 113 af i alt 204 mandater mod hidtil 111 af 175, men Det nye demokratiske parti har stærk fremgang, idet det opnår 89 (42) mandater. Andre besætter 2 (22) pladser. (Se 27/4).

25.–28. – I Praha afholdes det czekoslovakiske kommunistpartis 14. kongres. Centralkomiteens førstesekretær Gustav Husak udtaler i sin beretning sin oprigtigste tak til Sovjetunionen og de andre socialistiske lande for deres indgriben i august 1968, der reddede Czekoslovakiet fra borgerkrig og kontrarevolution, og oplyser, at ca. 20 pct. af partiets medlemmer er blevet ekskluderet i kampen mod revisionistiske og ødelæggende kræfter, der vil blive videreført. 28/5 vælges en ny centralkomité på 115 medlemmer, og det besluttes at oprette en post som generalsekretær, hvortil vælges Gustav Husak. Centralkomiteens præsidium kommer til at bestå af Vasil Bilak, Peter Colotka, Karel Hoffmann (nyvalgt), Gustav Husak, Alois Indra (nyvalgt), Antonin Kapek, Josef Kempny, Josef Korcak, Josef Lenart, Ludvik Svoboda og Lubomir Strougal.

26. – I Wien og Peking offentliggøres samtidig et communiqué om oprettelse af diplomatiske forbindelser mellem Østrig og Folkerepublikken Kina fra 28/5 og udveksling af ambassadører inden for de første 6 måneder. I communiqueet hedder det bl. a., at den østrigske regering anerkender Pekingregeringen som Kinas eneste retmæssige regering. – 27. Den australske premierminister William McMahon meddeler, at hans regering har gjort skridt til en dialog med Folkerepublikken Kina.

Sikkerhedsrådet godkender enstemmigt en forlængelse af FN-styrken i Cypern for yderligere 6 måneder til 15/12 1971 i forventning om, at der til den tid er sket sådanne fremskridt mod en endelig løsning, at styrken kan trækkes tilbage eller dog reduceres væsentligt.

27. – Der afholdes suppleringsvalg til underhuset i tre valgkredse: Bromsgrove og Goole, hvor henholdsvis en konservativ og en labour M. P. er afgået ved døden, og Itchin i Southampton, hvor mandatet er blevet ledig ved dr. Horace Kings (nu Lord Maybray-King) afgang som Speaker (se 12/1). Arbejderpartiet vinder Bromsgrove

fra de konservative med 51,6 pct. af stemmerne mod 41,5 pct. ved valget i 1970 og holder Gooole med 68,9 pct. mod 60,2 i 1970. I Itchin sejrer arbejderpartiets kandidat med knap 10.000 stemmer mere end den konservative kandidat. Da dr. Horace King sidste gang var opstillet som partikandidat for labour, i 1964, vandt han med et lignende flertal. De konservatives nederlag ved suppleringsvalgene følger efter store labour-sejre ved de kommunale valg tidligere i maj.

Juni 1971

4. – Det østrigske folkeparti vælger på en ekstraordinær kongres partiets generalsekretær Karl Schleinzer til formand efter Hermann Withalm, der efter valgnederlaget 1/3 1970 afløste fhv. forbundskansler Klaus på posten, men som nu har ønsket at fratræde. Til ny generalsekretær vælges Herbert Kohlmaier.

8. – Tidligere indenrigsminister i fhv. præsident Eduardo Freis kristelig-demokratiske regering Edmundo Perez Zujovic myrdes i Santiago af medlemmer af Folkets organiserede fortrop (Vanguardia Organizada del Pueblo, VOP), der er dannet af udbrydere fra den revolutionære venstrebevægelse, MIR, en fløj af Allendes socialistiske parti. Mordet skaber stor uro i det kristelig-demokratiske parti, der stadig er Chiles største, og hvis støtte den socialistiske regering har brug for ved gennemførelsen af sine reformer. – 9. Præsident Salvador Allende meddeler, at der vil blive indført dødsstraf for politiske forbrydelser. Han erklærer, at formålet med mordet på Zujovic ligesom med mordet på general Rene Schneider (se 5/10 1970) er at skabe en følelse af kaos i et desperat forsøg på at omstyrte den forfatningsmæssige orden. – 25. Forsvarsminister Alejandro Rios lover, at regeringen vil opløse alle væbnede guerillagrupper. Han afslår imidlertid at følge de kristelige demokraters krav om at afskaffe præsident Allendes private livvagt GAP (Grupper af præsidentens venner). De kristelige demokrater angriber GAP som stridende mod forfatningen, og politiet betragter den som en privat hær.

10. – Præsident Nixon har besluttet at hæve den nu 21 år gamle embargo på eksport af ikke-strategiske varer til det kinesiske fastland, således at handelsministeriet ikke skal give tilladelse til hver enkelt transaktion. Endvidere ophæves bestemmelsen om, at 50 pct. af eksporten af hvede og hvedemel og andre kornsorter til Kina, Østeuropa og USSR skal ske med amerikanske skibe. Samtidig frigives al import fra Kina (Se 10.–17/4).

12. – I Düsseldorf stifter udbryderne fra de frie demokrater (FDP), der i april 1970 dannede organisationen Nationalliberal aktion, et nyt politisk parti, der får navnet Tysk union. Til formand for partiet vælges forbundsdagsmedlem Siegfried Zoglmann (se 8/10 1970).

13. – Ved valget i Island mister regeringskoalitionen – det liberal-konservative selvstændighedsparti og det socialdemokratiske parti – flertallet i altinget. Medens de to partier i det gamle alting besatte 32 af i alt 60 pladser, får de i det nye alting kun 28, idet selvstændighedspartiet lider et tab på 1 mandat og socialdemokraterne et tab på 3 mandater. Partistillingen i det nye alting bliver: Selvstændighedspartiet 22 mandater mod 23 efter valget i 1967, fremskridtspartiet 17 (18), folkealliancen (kommunisterne) 10 (10), det socialdemokratiske parti 6 (9) og det nye Frisindede venstre 5 (0). Ved valgperiodens udløb var folkealliancens altingsgruppe svundet ind til 7, efter at stifteren af Frisindede venstre, Hannibal Valdimars-

son, og to andre, hvoraf den ene fulgte Valdimarsson og den anden erklærede sig for uafhængig (se 10/10 1970) havde forladt partiet. Valgdeltagelsen er stor, stemmeprocenten i de 8 valgkredse, hvori landet er delt, ligger mellem 87,4 (Reykjanes valgkreds) og 92,6 (Vestland valgkreds). 18 af de 60 altingsmedlemmer var ikke medlemmer af det gamle alting, og 14 har ikke tidligere været medlem. 3 af de valgte er kvinder, medens der i det gamle alting kun sad én kvinde, justitsminister Audur Auduns. – 15. Statsminister Johann Hafstein indgiver regeringens afskedsbegæring til præsident Kristjan Eldjärn, der anmoder regeringen om at fortsætte til en ny regering er dannet. – 19. Lederen af fremskridtspartiet Olafur Johannesson modtager præsidentens opfordring til at danne regering.

I Italien afholdes regionalvalg på Sicilien samt valg i to provinser og 160 kommuner, deriblandt Rom, Genua og Bari. Den vigtigste forskydning ved valget er en meget stærk fremgang, navnlig på Sicilien og i Rom, for neofascisterne, Italiens sociale bevægelse (MSI), der under ledelse af Giorgio Almirante går til valg på slagordet »ro og orden«. Resultatet af valget til regionalparlamentet i Sicilien er: De kristelige demokrater 38,7 (1967: 40,1) pct. af de afgivne stemmer, socialisterne 11,3 pct. og socialdemokraterne 5,7 pct. (i 1967 fik de to partier tilsammen 12,1 pct. af stemmerne), republikanerne 4,6 (4,5) pct., kommunisterne og de proletariske socialister 23,0 (26,2) pct., liberale 3,7 (6,1) pct., monarkister 1,2 (1,9) pct. og MSI 16,3 (6,6) pct. Trods tilbagegangen for de kristelige demokrater, der for første gang siden anden verdenskrig får under 40 pct. af stemmerne, bevarer centrum–venstre koalitionen flertallet i regionalparlamentet. I Rom får MSI 17,3 pct. af stemmerne mod 9,3 pct. ved kommunevalget i 1966, men i Genua er neofascisternes fremgang mere beskeden.

På en kongres i Epinay ved Paris dannes et nyt socialistisk parti ved sammenslutnig af det gamle socialistparti under Guy Mollet og Alain Savary med Francois Mitterands løse sammenslutning af venstregrupper og -klubber (Konventionen af republikanske institutioner) og nogle andre grupper. Mitterands udkast til resolution om partiets politiske orientering vedtages med 43,926 stemmer, medens Savarys får 41.767 stemmer. Mitterand bliver det nye partis generalsekretær.

13.–14. – Ved parlamentsvalget i Malta besejres premierminister dr. George Borg Oliviers vestorienterede nationalister af Dom Mintoffs neutralistiske arbejderparti, der får 28 (hidtil 22) mandater mod nationalistpartiets 27 (28). (Medlemstallet er forøget med 5). – 21. Dom Mintoff har dannet ny regering, hvori han selv overtager udenrigs- og Commenwealth-ministeriet. Hans første regeringshandling er at afskedige en række af Maltas diplomatiske udsendinge, deriblandt højkommissæren i London. – 22. Dronning Elizabeth modtager generalguvernør Sir Maurice Dormans afskedsbegæring, som ifølge pressemeddelelser er indgivet efter premierminister Dom Mintoffs ønske. – 25. Den italienske admiral Gino Birindelli fra NATOs hovedkvarter på Malta rejser pludselig fra øen, officielt kaldt til Napoli af den øverstkommanderende for de sydeuropæiske NATO-styrker, den amerikanske admiral Horacio Rivero, men efter hvad der formodes i virkeligheden udvist af Dom Mintoff. – 27. Embedsmænd i det amerikanske udenrigsministerium bekræfter, at Maltas regering har meddelt, at den ikke ønsker at modtage besøg af skibe fra den amerikanske flåde for nærværende »i afventen af en revision af generelle aftaler.«

17. – Polens tidligere præsident marskal Marian Spychalski (se 16/12 1970) afløses som præsident for den forenede nationale front, der omfatter de tre partier kommunisterne, bønderne og demokraterne, af præsidenten for videnskabernes akademi, professor Janusz Groszkowski. – 25. På et plenarmøde i det polske kommunistpartis

centralkomité fritages medlem af politbureau, general Mieczyslaw Moczar for sine funktioner om partisekretær med ansvar for de militære styrker og sikkerhedstjenesten. Moczar er tre dage forinden blevet formand for den øverste kontrolkommission, der overvåger statens finanser.

Japan ved udenrigsminister Kiichi Aichi og USA ved udenrigsminister William P. Rogers underskriver traktaten om tilbagelevering af Okinawa og andre øer i Ryukyugruppen til Japan i 1972. Samtidig afholdes voldsomme protestdemonstrationer i Tokyo og andre byer over hele landet, fordi traktaten tillader amerikanske styrker i Okinawa. Underskrivelsen af traktaten finder sted 18 måneder efter at præsident Nixon og premierminister Sato i november 1969 enedes om, at Okinawa skulle tilbageleveres til Japan. Ifølge New York Times har forsvars- og udenrigsministerierne indstillet til præsidenten, at af de taktiske kernevåben, der er oplagret i Okinawa, skal de fleste flyttes til Guam og resten til Sydkorea, Formosa, Philippinerne og USA.

21. – På det svenske centerpartis landsmøde i Halmstad vælges Thorbjörn Fälldin til partiets formand efter Gunnar Hedlund (se 31/1) med akklamation. Til 1. og 2. viceformand vælges henholdsvis Johannes Antonsson og Karin Söder, ligeledes enstemmigt.

Den internationale domstol i Haag erklærer med 13 stemmer mod 2 (en britisk og en fransk dommer) at Sydafrikas administration af mandatområdet Sydvestafrika (Namibia) er ulovlig, idet apartheidpolitikken er en krænkelse af mandatet, og at Sydafrika bør trække sig ud af området. Kendelsen betegnes som »a legal opinion«, et juridisk responsum (til sikkerhedsrådet), men i en anden erklæring, der vedtages med 11 stemmer mod 4, siges det, at FNs medlemslande bør afholde sig fra enhver handling, som kan medføre anerkendelse af ulovligheden af sydafrikansk administration af Namibia, og heller ikke bør støtte den, og heller ikke stater uden for FN bør støtte Sydafrikas politik over for Namibia. – Sydafrikas premierminister J. B. Vorster udtaler, at Sydafrika vil opretholde sin administration af Sydvestafrika.

22. – På forslag af professor Steenkamp (se 15/5) anmoder dronning Juliana det antirevolutionære (calvinske) partis leder, den tidligere landbrugsminister Barend Biesheuvel om at danne koalitionsregering, og 30/6 er ministerlisten klar. Den nye koalition består af de fire gamle regeringspartier (se 28/4) samt det nye parti Demokratiske socialister-70 (DS-70), og deres samlede styrke i andetkammeret er 82 af i alt 150 medlemmer. Af de 16 ministre tilhører 6 det katolske folkeparti (KVP), 3 de antirevolutionære (AR), 3 de liberale (VVD), 2 den kristelig-historiske union (CHU) og 2 DS-70. På udenrigsministerposten afløser lederen af KVP i andetkammer Norbert Schmeizer sin partifælle Joseph Luns, der forlader hollandsk politik for at blive NATOs generalsekretær i stedet for italieneren Brosio. Et andet medlem af KVP, R. Nelissen, bliver viceministerpræsident og finansminister, medens VVDs leder W. Geertsema bliver anden viceministerpræsident og indenrigsminister og en anden liberal, H. J. de Koster, forsvarsminister. Willem Drees jr., DS,-70, bliver transportminister.

29. – Statsminister Olof Palme oplyser på en pressekonference, at udenrigsminister Torsten Nilsson efter egen anmodning forlader den svenske regering 1/7. Forinden Torsten Nilsson, der er 67 år, i 1962 overtog udenrigsministerposten, var han 1945–51 kommunikationsminister, 1951–57 forsvarsminister og 1957–62 socialminister. Hans efterfølger bliver industriminister Krister Wickman, og den tidligere indenrigsminister og nuværende leder af den socialdemokratiske riksdagsgruppe Rune Johansson (se 8.–9/1 1969) bliver industriminister.

Belgrad radio meddeler, at de 6 republikker og 2 autonome provinser i Jugoslavien har valgt deres repræsentanter til

det præsidentskab, der skal oprettes. Præsidentskabet skal bestå af 3 repræsentanter for hver republik og 2 for hver provins med præsident Tito som formand.

Den tidligere chef for Sierra Leones hær, brigadegeneral John Bangura, og tre andre officerer, dømt for mytteri, henrettes (se 23/3).

DANMARK

April 1971

1. – I folketinget føres en forhandling om arbejdsminister Lauge Dahlgaards redegørelse for perspektivplanlægningen (se 18/3).

2. – Folketinget vedtager ved 3. behandling forslag til lov om priser og avancer med 90 stemmer (regeringspartierne) mod 75 (oppositionspartierne samt Lennart Larson (v.) og S. A. Fanger (k. f.) medens 3 (grønlænderen Rosing, venstremanden Per Federspiel og den konservative Erik Hansen (Vejle amt) undlader at stemme. Ved den nye lov, der træder i kraft straks, bortfalder det generelle prisstop, der har været gældende siden 12/10 1970, men for varesalg gælder, at de salgspriser, der var lovlige 28/2 1971, kun må forhøjes i overensstemmelse med særlige kalkulationsregler. For tjenesteydelser og transport er der ingen kalkulationsregler, men monopoltilsynet kan ligesom for varesalg fastsætte prisstop, højestepriser eller maksimale pristillæg for 6 måneder ad gangen. Lov om indseende med priser ophæves, men dens bestemmelser er indarbejdet i den nye lov om priser og avancer, og de forskrifter, der er fastsat i henhold til prisindseendeloven om skiltning, nettovægtmærkning, fakturering m. m., er fortsat gældende. Den nye lov ophæver også monopollovens § 24, således at de i monopoltilsynet registrerede virksomheder, sammenslutninger m. fl. ikke længere skal indhente tilsynets forudgående godkendelse af prisforhøjelser. De skal dog fortsat anmelde prisændringer til monopoltilsynet. I den endelige udformning har lønglidningsbestemmelsen i kalkulationsreglerne fået en ny formulering. Herefter indgår lønforbedringer, der er fastlagt i ordinært fornyede kollektive overenskomster, i de omkostningsstigninger, som virksomhederne har adgang til at indregne i priserne, idet prisforhøjelser dog ikke vil kunne foretages for den andel af en lønstigning, der ifølge overenskomsten kan modregnes. Se i øvrigt 17/3.

Endvidere færdigbehandler folketinget følgende lovforslag, der alle vedtages enstemmigt: Forslag om ændring af retsplejeloven (Forhøjelse af ydelser til lægdommere og vidner m. v.) (se 3/12 1970), forslag om oprettelse af et forsøgsgymnasium i Herlev (se 15/12 1970) og forslag til lov om nordisk samarbejde, hvorefter der oprettes et fast nordisk ministerråd (se 9/3).

15. – Nationalbanken nedsætter diskontoen fra 8 til 7½ pct. (se 20/1). I begrundelsen for diskontonedsættelsen hedder det, at det indenlandske efterspørgselspres er dæmpet, og at dæmpningen vil fortsætte som følge af den stramme finanspolitik. Kreditudvidelsen må dog fortsat holdes inden for snævre rammer af hensyn til underskuddet på betalingsbalancen.

16. – Folketinget vedtager enstemmigt ved 3. behandling forslag om ændring af lov om erhvervsmæssig uddannelse af ikkefaglærte arbejdere (se 3/12 1970). Lovens titel ændres til: Lov om erhvervsuddan-

nelse af specialarbejdere m. v. og omskoling, idet den særlige omskolingslov af 1960 ophæves. Der nedsættes et 17 mands uddannelsesråd for specialarbejdere og ydes statslån til kommuner, som opfører eller ombygger ejendomme til erhvervsmæssig omskoling eller specialarbejderuddannelse. Deltagere i uddannelsen kan med anbefaling fra deres arbejdsløshedskasse eller et kursusnævn få dagpengestøtte lig med arbejdsløshedsunderstøttelsen under uddannelsen. Endvidere færdigbehandles forslag om ændring af lov om saltvandsfiskeri (se 10/12 1970), forslag om ændring af lov om udstykning og sammenlægning m. m. af faste ejendomme og lov om afgift for ekspedition af udstykningssager (se 9/12 1970) og forslag til lov om kongelig udnævnelse og åremålsansættelse af visse tjenestemænd (se 2/12 1970), der alle vedtages enstemmigt, idet dog 3 (vs. og komm.) undlader at stemme om sidstnævnte lovforslag. Her er der under behandlingen i folketinget sket en yderligere nedsættelse af antallet af tjenestemænd med kongelig udnævnelse i forhold til det oprindelig foreslåede, således at antallet af sådanne stillinger bliver ca. 3700 mod 17.500 efter den gamle tjenestemandslov. Endelig vedtages ved 3. behandling forslag om ændring af lov om fritidsundervisning m. v. (se 26/11 1970) med 86 stemmer mod 46 (s. vs. og komm.), medens 8 (s.f.) undlader at stemme. Den foreslåede deltagerbetaling, 1,50 kr. pr. undervisningstime, udgår, i stedet bestemmes det, at staten skal betale 1/3, kommunen 1/3 og initiativtagerne – i reglen eleverne – 1/3. Der skal være 15 på et hold ved starten, men derefter gennemføres der ikke længere kontrol med deltagerantallet, idet betalingen skal være sikret på forhånd. Ungdomskursus og prøveforberedende undervisning skal fortsat være gratis for deltagerne bortset fra et indskrivningsgebyr. Lokaletilskuddet til spejder- og andre ungdomsorganisationer begrænses til 70 kr. pr. møde.

20. – Ved folketingets 2. behandling af forslaget om ændring af færdselsloven m. v. (se 15/12 1970) vedtages det at dele lovforslaget i to: a. Forslag om ændring af færdselsloven og af lov om bestyrelsen af de offentlige veje (Aldersgrænsen for kørsel med knallert, ansvarsforsikring og parkeringskorps m. v.) og b. Forslag om ændring af færdselsloven (Erstatning for uberettiget inddragelse af førerretten m. v.). Behandlingen af b-forslaget standses, og det vises tilbage til udvalget til fortsat behandling, medens a-forslaget går videre til 3. behandling.

21. – Socialminister Nathalie Lind fremsætter forslag om midltidigt tillæg til folke-, invalide- og enkepensionister samt om midlertidig forhøjelse af grænsen for hjælp til underhold. Hovedbestemmelsen går ud på, at pensionerne med virkning fra 1/4 1971 forhøjes med 28 kr. pr. måned for ægtepar, hvor begge ægtefæller er berettiget til pension, og 19 kr. for enlige. Udgangspunktet for fastsættelsen af forhøjelserne er regeringens indkomstramme, der giver mulighed for en indkomstforhøjelse på 3,5–4 pct. heri medregnet pristalsregulering, i 1971 og i 1972. I folketingsåret 1971–72 vil regeringen fremsætte forslag om en yderligere forhøjelse af pensionerne pr. 1/4 1972 og indregning af de midlertidige tillæg i pensionernes grundbeløb. Merudgiften for statskassen ved de foreslåede og påtænkte forbedringer af pensionerne er anslået til 121 mill. kr. i finansåret 1971–72 og 229 mill. kr. i finansåret 1972–73. Ved 2. behandling 17/5 forkastes ændringsforslag fra s. og s. f. om at forhøje det midlertidige tillæg til henholdsvis 84 og 57 kr. pr. måned, idet man går ud fra de forbedringer, de lavtlønnede grupper har opnået ved de seneste overenskomster, og ved 3. behandling 19/5 vedtages lovforslaget enstemmigt.

22. – Økonomiminister Nyboe Andersen fremsætter forslag om ændring af forskellige lovbestemmelser om pristalsregulerede ydelser. Forslaget er en følge af den nye

pristalsberegning (se 17/3) og de foreslåede ændringer er udelukkende af teknisk karakter.

Hanne Reintoft (komm.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om ændring af skattelovgivningen (undladelse af beskatning af visse sociale ydelser) og forslag til folketingsbeslutning om forhøjede ydelser til folke-, invalide- og enkepensionister (en måneds ekstra pension), 1. behandling af forslagene 5/5.

23. – Folketinget vedtager ved 3. behandling forslaget om ændring af færdselsloven m. v. (se 20/4). Om indholdet af ændringerne, der træder i kraft 1/5, se 15/12 1970. Endvidere færdigbehandles en række landbrugsministerielle lovforslag. Forslag til lov om tilskud til den landøkonomiske konsulentvirksomhed (se 3/12 1970), der vedtages med 122 stemmer mod 2 (vs. og komm.) indeholder i den vedtagne skikkelse et generelt forbud imod, at konsulenter anbefaler navngivne firmaer som handelsforbindelse. Forslag til lov om fastsættelse af kapitelstakster, forslag til lov om statens udlån til jordbrugsmæssige formål m. v. og forslag om ændring af lov om udlån til yngre landmænd (se 4/3) vedtages de to første enstemmigt, det sidste med 122 stemmer mod 1.

27. – Nationalbanken, Danske Bankers Fællesrepræsentation og Danmarks Sparekasseforening drøfter retningslinien for kreditgivningen i perioden indtil 1/10 1971. Der er enighed om, at underskuddet på betalingsbalancen er så betydeligt, at den stramme finanspolitik må være ledsaget af en stram kreditpolitik, hvorfor der kun er mulighed for en kreditudvidelse inden for meget snævre rammer. Pengeinstitutter, der mener at have en sådan mulighed, kan ved direkte forhandling med Nationalbanken få deres udlånsloft hævet. Byggelån til socialt boligbyggeri og kollegier holdes som hidtil uden for rammen. På baggrund af den forventede stramme likviditet i resten af 1971 og en betydelig yderligere stramning i 1. kvartal 1972 aftales det, at der påbegyndes en afvikling af den af pengeinstitutterne foretagne deponering, således at 1/5 af de deponerede midler frigives pr. 1/7 1971. Spørgsmålet om yderligere frigivelse vil blive taget op til forhandling i september. Nationalbanken gentager sit tilsagn om, at den under forudsætning af, at pengeinstitutterne følger de aftalte retningslinier for pengepolitikken, vil sikre dem dels en rimelig egenlikviditet, dels fornødne lånemuligheder i Nationalbanken. Som et led i denne politik er Nationalbanken indstillet på i den kommende tid, hvor obligationsmarkedet er præget af en ekstraordinær stor tilgang som følge af overgangsreglerne i den nye realkreditlov, i et vist omfang at afbøde likviditetsknaphed ved obligationsopkøb.

27. – Finansminister Ninn-Hansen fremsætter forslag om ændring af toldloven (toldtariffen). Hovedformålet er at indarbejde en lang række ændringer i nomenklaturen, udarbejdet af toldsamarbejdsrådet i Bruxelles, i toldtariffen; desuden indeholder lovforslaget toldfritagelse for nogle enkelte varer, der ikke fremstilles her i landet (møntsorteringsmekanismer, gadefejemaskiner og visse komponenter til kopieringsapparater).

Hanne Reintoft (komm.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om gennemførelse af ændrede regler for modernisering af beboelseslejligheder. 1. behandling 17/5.

29. – Finansminister Ninn-Hansen fremsætter forslag til lov om tillægsbevilling for finansåret 1970–71. I forhold til finansloven er de samlede indtægter på drifts-, anlægs- og udlånsbudgettet forøget med 2,4 milliarder kr. til 36,9 milliarder kr. og udgifterne med 1,2 milliarder til 33,9 milliarder, hvilket giver et overskud på 3 milliarder. Reduceres dette beløb med nettoudgiften på kapitalbudgettet, fremkommer et kasseoverskud på 2,8 milliarder

kr., medens der i finansloven for 1970–71 regnedes med et kasseoverskud på 1,7 milliarder.

30. – Undervisningsminister Helge Larsen fremsætter forslag til folketingsbeslutning om ratifikation af aftale mellem Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige om kulturelt samarbejde, som skal administreres af det nye nordiske ministerråd (se 9/3). Forslaget vedtages enstemmigt ved 2. (sidste) behandling 19/5.

Folketinget vedtager ved 3. behandling forslag om ændring af lov om opførelse af arbejderboliger på landet (se 27/11 1970) med regeringspartiernes mod hele oppositionens stemmer. Endvidere færdigbehandles forslag om ændring af forskellige lovbestemmelser om arbejderbeskyttelse (Køre- og hviletid i international vejtransport, ansvar, sikkerhedsrepræsentanter m. v., dampkedler, det kommunale maskintilsyn) (se 9/12 1970) og forslag til lov om statens byggevirksomhed m. v., der begge vedtages enstemmigt. Ved 2. behandling 28/4 af sidstnævnte lovforslag er et ændringsforslag stillet af s. og s. f. om centralisering af statens byggevirksomhed i et bygningsdirektorat under boligministeriet blevet forkastet med 84 stemmer mod 50. Lovforslaget forudsætter, at de konkrete byggesager som hovedregel henlægges til vedkommende ressortministerium.

Folketinget foretager derefter 1. behandling af et venstresocialistisk forslag om ændring af lov om børne- og ungdomsforsorg, hvorefter socialministeren efter ansøgning i hvert enkelt tilfælde kan tillade kollektiv ledelse af rådgivningscentre, daginstitutioner og børne- og ungdomshjem. Derudover foreslås bemyndigelse for socialministeren til at iværksætte forsøgsarbejde med kollektive ledelsesformer.

Maj 1971

1. – Fhv. udenrigsminister Per Hækkerup (s.) udtaler, at efter den usikkerhed, der i den seneste tid er opstået omkring Danmarks tilslutning til Fællesmarkedet, vil han ikke udelukke, at en vejledende folkeafstemning bør finde sted, før folketinget træffer sin afgørelse, men han afviser en egentlig, bindende folkeafstemning.

3. – Socialdemokratiets hovedbestyrelse og folketingsgruppe vedtager en udtalelse, hvori det siges, at der bør afholdes en bekræftende folkeafstemning, efter at folketinget eventuelt har truffet beslutning om indmeldelse i EEC med 5/6 majoritet, hvilket efter grundloven er tilstrækkeligt for en beslutning om afgivelse af suveræniteten til en overstatslig myndighed. Statsminister Hilmar Baunsgaard udtaler, at han er indstillet på at medvirke til en sådan folkeafstemning, mens økonomi- og markedsminister Nyboe Andersen finder det tvivlsomt og betænkeligt, om folketinget uden videre skulle kunne beslutte at anvende en anden fremgangsmåde end den, der er fastlagt i grundloven.

4. – Statsminister Hilmar Baunsgaard udtaler, at der i regeringen er enighed om en bekræftende folkeafstemning om dansk medlemskab af EEC og tilføjer, at alene den omstændighed, at s. og r. v. ønsker en sådan folkeafstemning, gør, at den kommer.

Kurt Brauer (s. f.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde for at få lovfæstet den hidtidige, men nu forladte praksis, hvorefter værnepligtige også, efter at de er mødt ved forsvaret, har kunnet blive overført til civilt arbejde som militærnægtere. Indenrigsminister H. C. Toft oplyser ved 1. behandling 26/5, at man er gået bort fra denne praksis, efter at der i den senere tid er sket en meget stærk stigning i antallet af sådanne tilfælde. Regeringspartiernes

ordførere afviser forslaget og ønsker det henvist til udvalgsbehandling, medens det får tilslutning fra oppositionen, med visse reservationer også fra socialdemokratiets ordfører Kjeld Olesen. Kurt Brauer foreslår en dagsorden, der pålægger forsvarsministeren at vende tilbage til den hidtil anvendte praksis, men dagsordensforslaget forkastes med 77 stemmer mod 45, og forslaget til folketingsbeslutning henvises til udvalgsbehandling.

Hanne Reintoft (komm.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om afskaffelse af merværdiafgift på fødevarer. 1. behandling 27/5.

5. – Regeringens rådgiver i folkeret, professor, dr. jur. Max Sørensen giver i et responsum anvisning på, hvorledes der kan gennemføres en bekræftende folkeafstemning om medlemskab af EEC uden at komme i strid med grundloven, nemlig ved at gøre en særlig lov om ratifikation af traktaterne til genstand for en folkeafstemning, hvor et flertal af de i afstemningen deltagende vælgere, dog mindst 30 pct. af samtlige stemmeberettigede, kan forkaste medlemskab af EEC.

6. – Minister for offentlige arbejder Guldberg fremsætter forslag til lov om begrænsning af udbygning af Københavns lufthavn. Efter forslaget kan der hverken af det offentlige eller af private iværksættes nye bygge- og anlægsarbejder i Kastrup, når de igangværende arbejder for 130 mill. kr. er afsluttet, uden folketingets medvirken. Ved 3. behandling 4/6 vedtages lovforslaget enstemmigt med 153 stemmer; 4 medlemmer (de to grønlændere og venstremændene A. Chr. Andersen og Johan Philipsen) undlader at stemme. Mellem 2. og 3. behandling har ministeren givet udvalget tilsagn om, at regeringen i næste folketingsår vil foranledige, at folketinget får grundlag for at tage stilling til prioriteringen af de store trafikinvesteringer, herunder den endelige fastlæggelse af tidspunktet for lufttrafikkens overførelse fra Kastrup til Saltholm.

Folketinget færdigbehandler en række lovforslag. Forslag til lov om udbyttebegrænsning (se 17/3) vedtages med 78 stemmer mod 9 (s. f. og vs.) medens 48 (s.) undlader at stemme. Ved 2. behandling 4/5 har vs. stillet ændringsforslag om skærpelse af lovforslaget bestemmelser. Ændringsforslagene får tilslutning fra s. f., men forkastes med regeringspartiernes stemmer, medens s. undlader at stemme. Forslag til lov om fremme af byggeriets udvikling (se 16/12 1970) og forslag om ændring af lov om handelshøjskoler (se 10/3) vedtages begge enstemmigt. Ved 2. behandling er der vedtaget et ændringsforslag, der åbner mulighed for etablering af HA-studiet alle de steder, hvor forudsætningerne er til stede.

En ny renteaftale mellem banker og sparekasser som følge af diskontonedsættelsen (se 15/4) nedsætter indlånsrenten med 1/2 pct. p. a. undtagen for indskud på 12 måneders opsigelse, der forrentes med uændret 8½ pct. (se 29/1).

11. – Regeringen beslutter i forståelse med oppositionen at udskyde fastsættelsen af udskrivningsprocenten for 1972, og folketinget vil derfor blive indkaldt til en ekstra session efter sommerferien for at vedtage en ny udskrivningslov. (Datoen for påbegyndelsen af den nye møderække fastsættes senere til 31/8).

12. – Grønlands nyvalgte og stærkt fornyede landsråd vælger den 45-årige skoleinspektør Lars Chemnitz til formand, medens den 32-årige Jonathan Motzfeldt, der er præst i Julianehåb, bliver næstformand.

13. – Arbejdsminister Lauge Dahlgaard fremsætter i folketinget en redegørelse om opgavefordelingen mellem staten og kommunerne. Han fastslår, at den nu gennemførte kommunale inddeling må ligge fast, at fremtidig lovgivning og andre beslutninger om opgavefordelingen må tage sigte på størst mulig decentralisering og amtsrådene som koordinerende planlægningsorganer og organer for udførende

opgaver i et begrænset omfang, samt at der må udvikles et kraftigere samarbejde og en kraftigere generel styring inden for den offentlige sektor taget som en helhed. En forhandling om redegørelsen finder sted 19/5.

Kjeld Olesen (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om nedsættelse af et udvalg til undersøgelse af lægevæsenet m. v. 1. behandling 4/6.

13. – Forslag om ændring af lov om saneringen (se 16/12 1970) vedtages ved 3. behandling enstemmigt med 125 stemmer; 4, deriblandt vs., undlader at stemme. Forinden er der foretaget nogle ændringer i lovforslaget. Det drejer sig bl. a. om en udvidelse af rammen for statens tilskud til dækning af saneringstab fra 10 til 20 mill. kr., om midler til istandsættelse af saneringsejendomme, hvor der ved midlertidige genhusninger er behov derfor, og om en forbedret huslejetilskudsordning ved genhusning af udsanerede. Endvidere færdigbehandles forslag til lov om børnetandpleje (se 3/3) og forslag til lov om internationale reguleringsforanstaltninger vedrørende fiskeri (se 25/2), der begge vedtages enstemmigt, forslag om ændring af lov om beregning af et reguleringspristal (se 17/3) og forslag om ændring af forskellige lovbestemmelser om pristalsregulerede ydelser (se 22/4), der vedtages med henholdsvis 129 og 128 stemmer mod 3, samt forslag om ændring af lov om folkeskolen (revision af lærermangelsloven) (se 10/3), der vedtages med 128 stemmer mod 2, medens et medlem undlader at stemme.

14. – Folketinget vedtager ved 3. behandling forslag om ændring af lov om landbrugsejendomme og forslag til lov om tilskud til investeringer i landbrugets produktionsbygninger (se 4/3) med 133, henholdsvis 134 stemmer mod 2 (vs. og komm.). Forslag om ændring af toldloven (se 27/4) og forslag om ændring af lov om retsforholdet mellem arbejdsgivere og funktionærer (se 4/11 1970) vedtages begge enstemmigt. Ved 2. behandling 12/5 af sidstnævnte lovforslag forkastes en række af s. og s. f. stillede ændringsforslag, som er identiske med bestemmelserne i det socialdemokratiske lovforslag om ændring af funktionærloven fremsat 22/10 1970 af Erling Dinesen. Ved det vedtagne forslag indføres afskedigelsesløn, idet opsigelse efter 12, 15 eller 18 års uafbrudt ansættelse i en virksomhed giver ret til 1, 2 og 3 måneders løn ud over lønnen i opsigelsesperioden. Endelig færdigbehandler folketinget forslaget om ratifikation af overenskomst mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland om afgrænsning af den kontinentale sokkel under Nordsøen undertegnet i København 28/1 1971 (se 5/2), der vedtages enstemmigt med 130 stemmer; 2 (vs.) undlader at stemme.

16. – Fhv. finansminister Poul Møller (se 16/3), der tidligere har drevet sagførervirksomhed, søger i en annonce i Berlingske Tidende »kontakt med kollega med henblik på overtagelse eller evt. kontorfællesskab«. Han udtaler, at han endnu ikke har taget stilling til, om han vil forlade folketinget, men vil lade det afhænge af, hvor meget han får at gøre som advokat. Det konservative folkepartis kredsbestyrelse i Frederiksborgkredsen, hvor Poul Møller er valgt, ønsker, at han skal lade sig genopstille ved det forestående folketingsvalg.

18. – Økonomi- og markedsminister Nyboe Andersen giver på foranledning af en forespørgsel af Ivar Nørgaard (s.), Stetter (k. f.), Per Federspiel (v.), Niels Helveg Petersen (r. v.) og Aksel Larsen (s. f.) en udførlig redegørelse for »udviklingen i forhandlingerne med De europæiske Fællesskaber fra efteråret 1970 op til de fremskridt, der blev gjort i sidste uge i Bruxelles.« Under den lange debat, der følger efter ministerens redegørelse, foreslår Ivar Nørgaard på socialdemokratiets og de tre regeringspartiers vegne en dagsorden, hvorefter folketinget bekræfter markedsvedtagelsen af 11/11 1970 og opfor-

drer regeringen til at lade spørgsmålet om Danmarks indtræden i De europæiske Fællesskaber efter vedtagelse i folketinget underkaste en afgørende folkeafstemning efter reglerne i grundlovens § 42. Herimod foreslår Aksel Larsen, at folketinget i en dagsorden skal konstatere, at dansk tilslutning til EEC vil hindre et vælgerflertal i at fremme en socialistisk samfundsudvikling og er i modstrid med danske samfundsinteresser og grundloven, hvorfor tinget pålægger regeringen at trække sin ansøgning til EEC vil hindre et vælgerflertal i at foreslår en tilføjelse til Ivar Nørgaards forslag, idet han ønsker, at tinget skal opfordre regeringen til i samarbejde med alle folketingets partier at sikre, at hele befolkningen i god tid får alsidig og grundig information om EEC, og at tilhængere og modstandere får lige muligheder også økonomisk for at informere og argumentere over for hele befolkningen. Efter at dette ændringsforslag er forkastet med 119 stemmer (s., k. f., v., r. v. og folkesocialisten Poul Dam) mod 11 (s. f., vs. og de radikale Stinus og Skovmand), medens 3 (Hanne Reintoft, det grønlandske medlem Knud Hertling og det færøske medlem Hakun Djurhuus) undlader at stemme, vedtages Ivar Nørgaards dagsordensforslag med 132 stemmer (s., k. f., v., r. v. og de to grønlandske folketingsmænd) mod 12 (s. f., vs., komm.), medens 2, den radikale Stinus og færingen Hakun Djurhuus, der ønsker særskilt lokal folkeafstemning om færøsk tilslutning til EEC, undlader at stemme. Hermed er Aksel Larsens dagsordensforslag bortfaldet.

Tastesen (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om børne- og ungdomsforsorgen.

Forslag til lov om kontinentalsoklen (se 13/1) vedtages enstemmigt ved 3. behandling.

19. – Socialminister Natalie Lind fremsætter forslag til lov om dagpenge ved sygdom, tilskadekomst og fødsel. Den foreslåede ordning bygger på tre hovedprincipper: 1) den skal omfatte hele befolkningen, også de selvstændige, der imidlertid får adgang til at vælge mellem en karenstid på 25 dage og samme karenstid som for lønarbejderne, nemlig 3 dage, 2) dagpengene skal ydes efter de samme regler uanset om årsagen til indtægtstabet er sygdom, ulykke på arbejdspladsen eller fødsel, 3) ydelserne skal i højere grad, end tilfældet er i dag, svare til den enkeltes mistede indkomst. Ved forslaget forhøjes dagpengehjælpen fra 80 til 90 pct. af den mistede indtægt, dog højst 101 kr. pr. dag med udbetaling for 5 dage om ugen, hvilket svarer til 84 kr. pr. dag med 6 udbetalingsdage om ugen og kan sammenlignes med, at syge- og barseldagpengenes maksimussats for øjeblikket er 67,50 kr. for forsørgere og 54 kr. for ikke-forsørgere for 6 dage om ugen. Maksimumssatsen for dagpengene skal reguleres efter lønniveauet, og som en konsekvens af princippet om indtægtsafhængige dagpenge skal der ikke længere skelnes mellem forsørgere og ikkeforsørgere med hensyn til dagpengenes størrelse. Den gældende regel om efterbetaling for karensdagene, når sygdommen varer ud over et vist antal dage, foreslås ophævet, og dagpengehjælpens varighed sættes til 260 dage inden for 2 år. Nyordningen tænkes sat i kraft 1/4 1973. 1. behandling 4/6.

Finansminister Ninn-Hansen fremsætter lovforslag om bemyndigelse til at optage statslån i udlandet på i alt 1000 mill. kr. I forvejen har han en ubrugt bemyndigelse på 256 mill. kr. Lovforslaget vedtages ved 3. behandling 3/6 med 132 stemmer mod 9 (s. f.). Finansministeren fremsætter endvidere forslag om ændring af lov om totaksafgifter. Forslaget går ud på at nedsætte cigaretafgiften med ca. 14 mill. kr., hvilket svarer til den forhøjelse af detail- og engrosavancen, som er godkendt af monopoltilsynet. Herved undgås en prisforhøjelse som følge af avanceforhøjelsen. Lovforslaget vedtages ved 3. behandling 28/5 med 138 stemmer mod 1 (folkesocialisten Gunhild Due) medens 5 (vs., komm., færingen Hakun Djurhuus og grønlænderen Rosing) undlader at stemme·

Et medlem for hvert af de udvalgsberettigede partier samt folketingets formand fremsætter med K. Axel Nielsen (s.) som ordfører forslag om ændring af lov om folketingets ombudsmand. Forslaget, der vedtages enstemmigt 28/5, lovfæster en aldersgrænse på 70 år og indeholder en række andre bestemmelser om ombudsmandens ansættelse og afskedigelse.

Karen Dahlerup Andersen (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om ændring af lov om personnavne, så kønnene ligestilles inden for dette område.

Orla Møller (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om en skolebogskommission, der bl. a. skal undersøge problemerne omkring holdningspåvirkning gennem undervisningsmateriale, især i folkeskolen.

Folketinget færdigbehandler en række lovforslag, bl. a. forslag til lov om beholdere til øl og læskedrikke (»øldåseloven«) (se 7/10 1970), der vedtages med 124 stemmer mod 14, medens 4 undlader at stemme. Under behandlingen har indenrigsminister H. C. Toft tilkendegivet, at det vil være rigtigst at afvente resultatet af de nordiske forhandlinger på embedsmandsplan, der skal føres i 1971, efter at Nordisk Råd på sin session i København i februar har vedtaget en rekommandation om ensartede regler på dette område i de nordiske lande, inden han gør brug af de bemyndigelser, der her er givet ham. Forslag til lov om internationalt udviklingsarbejde (se 2/12 1970), der vedtages med 138 stemmer mod 3 (vs.), indeholder en nyformuleret formålsparagraf, hvorefter formålet er at støtte udviklingslandenes bestræbelser for at opnå økonomisk vækst for derigennem at medvirke til sikring af deres sociale fremgang og politiske uafhængighed.

22.–23. – Kristeligt folkeparti afholder sit første landsmøde. Forud for landsmødet udpeger de 34 partistiftere på et lukket møde 17 medlemmer til hovedbestyrelsen og genvælger med akklamation formanden, overlæge Jacob Christensen, Horsens. Fremgangsmåden kritiseres navnlig af den fløj inden for partiet, der repræsenterer Unge Kristne. Efter to dages debat om partiets program meddeler formanden ved mødets afslutning, at der vil blive arbejdet videre på programmet, bl. a. på et møde om nogle måneder. Der vedtages en udtalelse, hvori det hedder, at partiets eventuelle repræsentanter i folketinget vil lægge vægt på, hvilke politiske opgaver der skal løses, fremfor hvilke partier der skal samarbejdes med. Skatte- og afgiftslovgivningen skal indrettes således, at opsparingslysten fremmes, og at tilskyndelse til køb af statussymboler begrænses. Endvidere ønskes svangerskabslovgivningen revideret, og kristendomsundervisningen skal sikres en central placering på alle skolens klassetrin.

25. – Folketinget vedtager ved 3. behandling forslag til lov om registreringsafgift af motorkøretøjer m. v., fremsat 10/12 1970, med 146 stemmer: 4 medlemmer undlader at stemme. Herefter får ejere af biler med »papegøje«plader fra 1/6 adgang til at lade indsætte sideruder uden at skulle betale ekstra afgift. I 1969 blev alle varevogne over 3 t afgiftsfri, medens vogne under 3 t måtte betale halv personvognsafgift. Efter den nye lov skal der for varevogne indtil 2 t betales en afgift på 40 pct. af den afgiftspligtige værdi, for vogne mellem 2 og 3 t en fast afgift på 5000 kr. og for vogne mellem 3 og 4 t en fast afgift på 4000 kr.

26. – På et møde i det udenrigspolitiske nævn afviser udenrigsminister Hartling et socialdemokratisk forslag om at fremlægge en resolution om genindførelse af demokrati i Grækenland på NATOs ministerrådsmøde i Lissabon og at tage afstand fra Portugals kolonikrige på selve mødet. Derimod har han bedt den portugisiske udenrigsminister om en samtale, hvor han vil forelægge de danske synspunkter.

27. – Folketinget færdigbehandler forslag om ændring af lov om særlig indkomstskat,

forslag om ændring af afskrivningsloven og forslag om ændring af lov om påligningen af indkomst- og formueskat til staten (se 17/3). For det første stemmer 139 (s., k. f., v., r. v., s. f., vs.), imod 1 (den konservative Fanger) og 2 (komm. og færingen Hakun Djurhuus) undlader at stemme. Forslaget om ændring af afskrivningsloven vedtages enstemmigt med 144 stemmer, 2 undlader at stemme, og forslaget om ændring af ligningsloven med 134 stemmer mod 2, medens 11 undlader at stemme. I forslaget om ændring af afskrivningsloven er der under behandlingen sket den ændring, at bestemmelsen om et års udskydelse af det tidspunkt, hvor forskudsafskrivningen på visse skibe eller anparter i dem kan begynde, er bortfaldet og erstattet af en regel om, at salgsfortjeneste konstateret efter 11/5 1971 beskattes som almindelig indkomst, når skibet eller anparten er erhvervet for mindre end 5 år siden.

Forslag om ændring i ferieloven (se 17/3) og forslag om ændring i medhjælperloven (se 23/3) vedtages enstemmigt med regeringspartiernes og socialdemokratiets stemmer. S. f. og vs. undlader at stemme, efter at ændringsforslag, stillet af s. og sf. om, at medhjælperne skal ind under ferielovens bestemmelser, ved 2. behandling 24/5 er blevet forkastet. Sammen med oppositionen stemte Hanne Budtz (k. f.), Eva Ree (v) og Grethe Philip (r. v.). Endvidere færdigbehandles forslag til lov om offentlige indsamlinger (se 13/1), der vedtages med 148 stemmer mod 1 (venstremanden Jens Foged).

28. – Folketinget færdigbehandler forslag til lov om beskatningen af pensionsordninger m. v. (se 7/10 1970), der vedtages af regeringspartierne alene, medens oppositionen undlader at stemme. Ved 2. behandling 25/5 er en række skærpende ændringsforslag stillet af s. og s. f., bl. a. et forslag om at ophæve adgangen til at tegne nye indekskontrakter, blevet forkastet. Herefter gælder for kontrakter tegnet efter 6/5 1971, at hvis kontrakten ophæves, inden der er gået 5 (hidtil 2) år, skal udbetalingen beskattes med en afgift på 35 (hidtil 25) pct. For pensionsordninger med løbende udbetalinger og for rateforsikringer (annuitetsforsikringer) forhøjes afgiften ved ophævelse i utide ligeledes fra 25 til 35 pct.

Folketinget vedtager endvidere ved 3. behandling forslag til lov om offentlig sygesikring (se 13/1) med 134 stemmer; 10 (vs., komm., færingen Hakun Djurhuus og socialdemokraterne Niels Mørk, Otto Mørch, Karl Max Rasmussen. Waldemar Laursen, Edvin Boye og Holm Tved) undlader at stemme. Under behandlingen er bestemmelsen om frit valg for A-gruppen mellem A- og B-ordning udgået af lovforslaget, men socialministeren vil nedsætte et udvalg til at undersøge, under hvilke former den på indtægtsforhold baserede opdeling vil kunne ophæves, og hvilke konsekvenser en sådan ophævelse vil kunne få. Sygekassernes formue, ca. 400 mill. kr., skal indgå i en fond, hvoraf der skal kunne ydes støtte til socialmedicinsk, sundhedsmæssig og lignende virksomhed, til etablering af plejehjem og til efterløn og understøttelse af sygekassepersonale, som ikke kan få beskæftigelse i den offentlige sygesikring. (Socialministeren har regnet med, at hovedparten af personalet vil kunne få beskæftigelse i den nye administration).

Tinget vedtager endelig enstemmigt forslag til folketingsbeslutning om ændring af forretningsorden for folketinget; 2 medlemmer undlader at stemme. Det drejer sig bl. a. om udvidelse af antallet af faste udvalg.

På et møde mellem folketingets præsidium og partigruppernes formænd besluttes det at nedsætte et udvalg med folketingsformand Karl Skytte som formand til at undersøge mulighederne for en omlægning af tingets arbejde.

Hanne Reintoft (komm.) fremsætter forslag om ændring af lov om offentlig forsorg (Udvidet hjælp i tilfælde af langvarig arbejdsløshed).

Juni 1971

1. – Folketinget færdigbehandler forslag om ændring af lov om gymnasieskoler og studenterkursus (se 2/2), der vedtages med 75 stemmer mod 48 (s., vs. og komm.), medens 10 (s. f.) undlader at stemme. Efter forslaget giver studentereksamen fra 1/10 1971 ikke længere ubetinget adgang til universiteterne, men undervisningsministeren kan bestemme, at der skal indføres punktvis adgangsbegrænsning. Endvidere vedtages forslag til lov om visse hovedlandevejsstrækninger (se 3/12 1970) enstemmigt med 130 stemmer, medens 3 (vs., komm. og socialdemokraten Gorrsen) undlader at stemme.

Ved 2. behandling af forslaget om nedsættelse af valgretsalderen fra 21 til 20 år (se 24/3) stiller s. f. ændringsforslag om 18 års valgretsalder. Ændringsforslaget forkastes med 72 stemmer (regeringspartierne) mod 14 (s. f., vs., komm. og den radikale Bernhard Baunsgaard), medens socialdemokraterne undlader at stemme med den begrundelse, at vel er de principielt tilhængere af 18 års valgret, men de ønsker ikke et forslag herom fremmet kun 2 år efter, at en folkeafstemning afgørende er gået imod 18 år.

Karen Dahlerup Andersen (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om barselorlov med erstatning for tabt arbejdsfortjeneste.

2. – Folketinget forkaster ved 2. (sidste) behandling det socialdemokratiske forslag til folketingsbeslutning om langtidsplanlægning af boligbyggeriet m. v. (se 3/11 1970) med 83 stemmer mod 56 (s. og s. f.), medens 5, bl. a. vs. og komm., undlader at stemme. Forinden er et af Hanne Reintoft (komm.) fremsat dagsordensforslag, hvorefter folketinget pålægger regeringen at gennemføre totalt forbud mod salg af ejerlejligheder med øjeblikkelig virkning, forkastet med 131 stemmer mod 14 (s. f., vs. og komm.).

3. – Boligminister Hastrup fremsætter forslag til lov om erhvervsmæssig udlejning af sommerhuse m. v. Baggrunden for forslaget er den forventede stigning i efterspørgselen, som vil blive yderligere forstærket ved dansk tilslutning til fællesmarkedet, og det går ud på, at der kræves koncession både til erhvervsmæssig udlejning og til foreninger m. v., der ikke arbejder i gevinstøjemed. Det er tanken, at der normalt ikke gives tilladelse til virksomheder med et klart erhvervsmæssigt sigte, med mindre virksomheden allerede er i drift ved forslagets fremsættelse. Lovforslaget når ikke at komme til 1. behandling inden folketingets sommerferie.

Folketingets afsluttende politiske debat ved 3. behandling af tillægsbevillingslovforslaget (se 29/4) præges navnlig af en diskussion om samarbejdsmulighederne og Danmarks stilling til EEC. Per Hækkerup (s.) kræver valg snarest muligt, men statsminister Baunsgaard nøjes med at sige, at det kommer i år. Forslaget vedtages med 151 stemmer mod 4.

Folketinget færdigbehandler endvidere forslag til lov om offentlige veje og det dermed sammenhængende forslag om ændring af forskellige lovbestemmelser om tilskud til og udligning mellem kommunerne (se 9/3), der vedtages med henholdsvis 128 stemmer mod 4 (vs. og komm.) og 138 stemmer mod 1 (komm.). Efter sidstnævnte lovforslag bestemmes tilskuddet til kommunerne efter objektive kriterier, dvs. efter beskatningsgrundlaget pr. indbygger i amtskommunerne og efter »behovstal« i kommunerne. En kommunes behovstal, der er afgørende for dens andel i statens samlede tilskud, beregnes som summen af følgende 5 tal: 1) kommunens andel i landets samlede indbyggertal multipliceret med 40, 2) dens andel i landets samlede antal indbyggere i aldersgruppen 0–5 år multipliceret med 5, 3) dens andel af aldersgruppen 7–16 år multipliceret med 33, 4)

dens andel af aldersgruppen 68 år og derover multipliceret med 8 og 5) dens andel af landets samlede areal multipliceret med 8.

4. – Ved 3. behandling af forslaget om ændring af valgretsalderen forkastes et folkesocialistisk dagsordensforslag, hvorefter folketinget pålægger statsministeren at bekendtgøre lovforslaget umiddelbart efter vedtagelsen i folketinget, med 84 stemmer mod 71. Dagsordensforslaget støttes af hele oppositionen, der ønsker folkeafstemningen om lovforslaget afholdt inden folketingsvalget, så at de 20-årige kan deltage i dette, medens regeringen ønsker folkeafstemningen afholdt samtidig med folketingsvalget for at mindske risikoen for, at også nedsættelsen af valgretsalderen til 20 år falder igennem ved folkeafstemningen. Under debatten hævder Aksel Larsen (s. f.), at det ikke vil være i overensstemmelse med grundloven at udsætte folkeafstemningen om et af folketinget vedtaget forslag om ændring af valgretsalderen til et nyt folketingsår, fordi lovforslaget bortfalder med indeværende folketingsårs udgang, men dette afvises af statsminister Baunsgaard, der henviser til den statsretskyndige vejledning, regeringen har fået. Lovforslaget vedtages derefter med 140 stemmer (s., k. f., v., r. v.) mod 1 (Bernhard Baunsgaard, r. v.), medens 13 (s. f., vs. og komm.) undlader at stemme.

Endvidere færdigbehandler folketinget følgende lovforslag: Forslag om ændring af lov om folketingsvalg i Grønland (se 23/3) vedtages enstemmigt.

Boligministerens forslag om ændring af lov om boligbyggeri (se 5/11 1970) og om ændring af lov om boligsikring (se 27/11 1970) gennemføres med regeringspartiernes mod oppositionens stemmer, medens det socialdemokratiske forslag om ændring af lov om boligbyggeri (se 3/11 1970) forkastes. Ved ændringen af lov om boligbyggeri afløses rentesikringsordningen fra 1/4 1972 af den såkaldte rentelånsordning i det almennyttige byggeri. Det bestemmes endvidere, at det almennyttige byggeris landsbyggefond skal kunne bruge midler, der stammer fra huslejeforhøjelser ved genudlejning både til medvirken ved rentelåneordningen i nybyggeriet og til direkte driftslån til nedsættelse af huslejen i nyt almennyttigt byggeri, hvor lejen er så høj, at der er vanskeligheder ved at få lejlighederne lejet ud til personer, som opfylder de økonomiske betingelser for at komme ind i det støttede byggeris lejligheder. Med hensyn til kollegiebyggeriet gives der driftstilskud til 1000 kollegieværelser om året i almennyttigt byggeri, imod at der sker en vis reduktion af bevillingerne til montering og møblering af kollegieværelserne. Endelig gives der årligt statslån på indtil 10 mill. kr. til lejligheder i almennyttigt byggeri for tilflyttet arbejdskraft, både udenlandske gæstearbejdere og danske, som flytter til en anden by for at få beskæftigelse.

Forslag om ophævelse af revisionsbestemmelsen vedrørende lov om euforiserende stoffer og borgerlig straffelovs § 191 (se 1/12 1970) vedtages enstemmigt med 154 stemmer; 3 (vs. og komm.) undlader at stemme.

Forslag om ændring af borgerlig straffelov (forbud mod propaganda for krig og mod racediskrimination m. v.) og forslag til lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af race m. v.) (se 7/10 1970) vedtages begge enstemmigt. Af det førstnævnte lovforslag udgår bestemmelsen om forbud mod propaganda for angrebskrig, da det oplyses, at det norske odelsting netop har forkastet et tilsvarende forslag. Ændringen vil medføre, at Danmark må tage forbehold over for art. 20 ved ratifikationen af FN-konventionen om borgerlige og politiske rettigheder (se 1/12 1970). Forslaget til folketingsbeslutning om Danmarks ratifikation af konventionen, som er til 2. (sidste) behandling sammen med de to lovforslag, vedtages enstemmigt.

De tre lovforslag om en reform af lovgivningen om statens tjenestemænd i Grønland (se 4/3) vedtages enstemmigt; 3 (vs. og komm.) undlader at stemme. Ved reformen, der får virkning fra 1/7 1969,

bevares fødestedskriteriet og dispensationsnævnet, der kan gøre undtagelser herfra.

Forslag om ændring af færdselsloven (erstatning for uberettiget inddragelse af førerretten m. v.) (se 20/4) vedtages med 144 stemmer mod 2 (socialdemokraterne Axel Ivan Pedersen og Camre), medens 4 (vs., socialdemokraten Johan Nielsen og grønlænderen Rosing) undlader at stemme. Ved 2. behandling 2/6 har folketinget afvist en fast promillegrænse for alkoholkoncentrationen i blodet ved bedømmelse af kørsel i spirituspåvirket tilstand, og et forslag om en promillegrænse på 0,8 er forkastet ved navneopråb med 123 stemmer mod 36, medens 20 er fraværende. Et forslag om en promillegrænse på 0,5 får 13 stemmer, 130 stemmer imod, og 5 undlader at stemme. Endvidere forkastes et forslag om indførelse af generelle hastighedsgrænser med 118 stemmer mod 39, medens 3 undlader at stemme, og et forslag om, at 16-årige kan få kørekort til letvægtsmotorcykler, med 90 stemmer mod 46; 6 undlader at stemme. Der indføres nye regler for politiets ret til at fjerne ulovligt parkerede eller havarerede køretøjer og vigepligt til fordel for busser ved stoppesteder. Endvidere skal bilister, der gør sig skyldige i kørsel i spirituspåvirket tilstand, i en række tilfælde kunne slippe med høje bødestraffe.

I den forløbne del af folketingsåret 1970–71 er der fremsat i alt 179 lovforslag, nemlig 142 regeringsforslag og 37 fremkommet ved privat initiativ. Af de fremsatte lovforslag, hvoraf 2 under behandlingen deltes i hver 2 selvstændige lovforslag, er 140 (139 regeringsforslag) endeligt vedtaget, 41 (5 regeringsforslag) ikke behandlet til ende eller bortfaldet. Antallet af fremsatte og vedtagne forslag til folketingsbeslutning er henholdsvis 46 og 10, desuden er der fremsat og besvaret 7 forespørgsler, og der har været 5 redegørelser fra ministre.

5.–6. – På det radikale venstres landsmøde er hovedspørgsmålene i debatten regeringsmulighederne efter næste folketingsvalg og Danmarks medlemskab af EEC. Statsminister Hilmar Baunsgaard afviser kritikken af regeringssamarbejdet med venstre og det konservative folkeparti og vil ikke på forhånd binde sig til ikke at fortsætte samarbejdet, hvis valget peger derpå. Han afviser også at lade sig binde af en vejledende afstemning på landsmødet om, at folketingsvalget skal udskrives før 1/10 og ikke efter det nye folketingsårs begyndelse, fordi regeringens programtale i så fald vil blive opfattet som et fælles valgprogram for de tre regeringspartier. Statsministeren erklærer, at de tre partier går til valg som selvstændige og forskellige partier. Formanden for den radikale folketingsgruppe Svend Haugaard beskæftiger sig med udenrigs- og forsvarspolitikken, der var et af de vanskelige punkter ved regeringsdannelsen i 1968, og siger, at de radikale på dette område har opnået adskilligt, men det gik måske nok bedst i begyndelsen af perioden, derefter var det, som om de to andre partier syntes, at nu havde de radikale vist fået mere, end de kunne tilkomme. Han tilføjer, at hvis der bliver tale om radikal deltagelse i regeringssamarbejdet efter valget, må muligheden for anerkendelse af Nordvietnam indgå i betingelserne, og landsmødet vedtager en resolution, hvori der kræves snarlig anerkendelse. Folketingsgruppens udenrigspolitiske ordfører Arne Stinus taler mod medlemskab af EEC, medens statsministeren går ind for medlemskab sammen med Storbritannien, Irland og Norge. Til ny formand for partiet vælges undervisningsdirektør Asger Baunsbak-Jensen i stedet for direktør Søren Bjerregaard, der ikke ønsker genvalg.

8. – Berlingske Tidende meddeler, at fhv. finansminister Poul Møller har besluttet ikke at søge genvalg til folketinget, og at han fra 1/10 skal være medarbejder ved Berlingske Tidende og Berlingske Aftenavis Weekend (se 16/5).

9. – Ministrene H. C. Toft, Ninn-Hansen,

Nyboe Andersen og Lauge Dahlgaard forelægger i et møde med repræsentanter for Kommunernes Landsforening, Amtsrådsforeningen og kommunalbestyrelserne i København og Frederiksberg regeringens plan om dæmpning af kommunernes aktivitet på linie med statens sparebestræbelser ved begrænsning af kommunernes skatteudskrivning og lånoptagning. Regeringens forslag går ud på, at det samlede beløb af indkomstskatter og ejendomsskatter på kommuners og amters budgetter for finansåret 1972–73 højst må opføres med det for 1971–72 budgetterede beløb (bortset fra restskatten) gange 105 pct. for kommunerne uden for København og Frederiksberg, 110 pct. for København og Frederiksberg og 120 pct. for amtskommunerne. Regeringen agter i øvrigt at iværksætte en kritisk gennemgang af de lovregler, der pålægger kommunerne at udføre bestemte aktiviteter i et fastlagt omfang eller af en given standard. Kommunernes repræsesntanter er stærkt reserverede over for regeringens oplæg.

12.–13. – På venstres landsmøde udtaler partiets formand, udenrigsminister Poul Hartling i sin åbningstale, at det tog tid for regeringen at lære samarbejdets kunst, og måske gik man for blødt frem i 1968, da befolkningen var indstillet på en gennemgribende økonomisk sanering, men han fastslår, at de tre regeringspartier går til valg med den indstilling, at de vil fortsætte samarbejdet, hvis valget bekræfter regeringens flertal. Der er på mødet stærk tilslutning til dansk medlemsskab af EEC, og udenrigsministeren konkluderer, at en stemme for venstre er en sikker stemme for Fællesmarkedet, men nogle beklager regeringens beslutning om en folkeafstemning også i tilfælde af 5/6 majoritet for medlemskab. Heroverfor fastslår udenrigsministeren, at folkeafstemningen vil være i overensstemmelse med grundloven. Landsmødet vedtager et handlingsprogram for partiet.

23. – Den socialdemokratiske folketingsgruppe anmoder folketingets formand om, at spørgsmålet om anerkendelse af Nordvietnam må blive behandlet i folketinget, når det 31/8 træder sammen for at fastsætte udskrivningsprocenten for 1972, idet man ikke er tilfreds med udenrigsminister Hartlings svar i det udenrigspolitiske nævn på et spørgsmål om, hvorvidt der – efter amerikanske dagblades offentliggørelse af en rapport om Vietnamkrigen – er grund til at overveje anerkendelse af Nordvietnam. Udenrigsministeren har på et møde den foregående dag udtalt, at regeringen ikke mener, at tiden er inde til oprettelse af diplomatiske forbindelser med Nordvietnam, og at spørgsmålet om anerkendelse intet har at gøre med de offentliggjorte dokumenter.

24. – Regeringen beslutter at fastholde planen om et loft over kommunernes skatteudskrivning i finansåret 1972–73, men er indstillet på visse lempelser og vil bl. a. tage hensyn til kommunernes større udgifter til boligsikring og andre ydelser og vækstkommunernes særlige pengebehov. Derimod skal Kommunernes Landsforenings forslag om investerings- og budgetkontrol danne grundlag for forhandling om en fremtidig økonomisk samordning. Kommunernes Landsforening har foreslået en samordning gennem årlige forhandlinger mellem den kommunale sektor og staten med det formål at gennemføre nødvendige reduktioner i investeringsplanerne, for at kommunernes samlede investeringer kan holdes inden for en samfundsøkonomisk acceptabel ramme.

25. – Folketingets formand Karl Skytte beslutter, at det socialdemokratiske forslag til folketingsbeslutning om, at Danmark skal anerkende Nordvietnam diplomatisk, skal behandles i folketingets moderække, der begynder 31/8.